LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS

Algirdas Stanaitis
Justina Pukinskaitė

Akademikas
Kazimieras Bieliukas

Lietuvos geografija
Žymiausi geografai

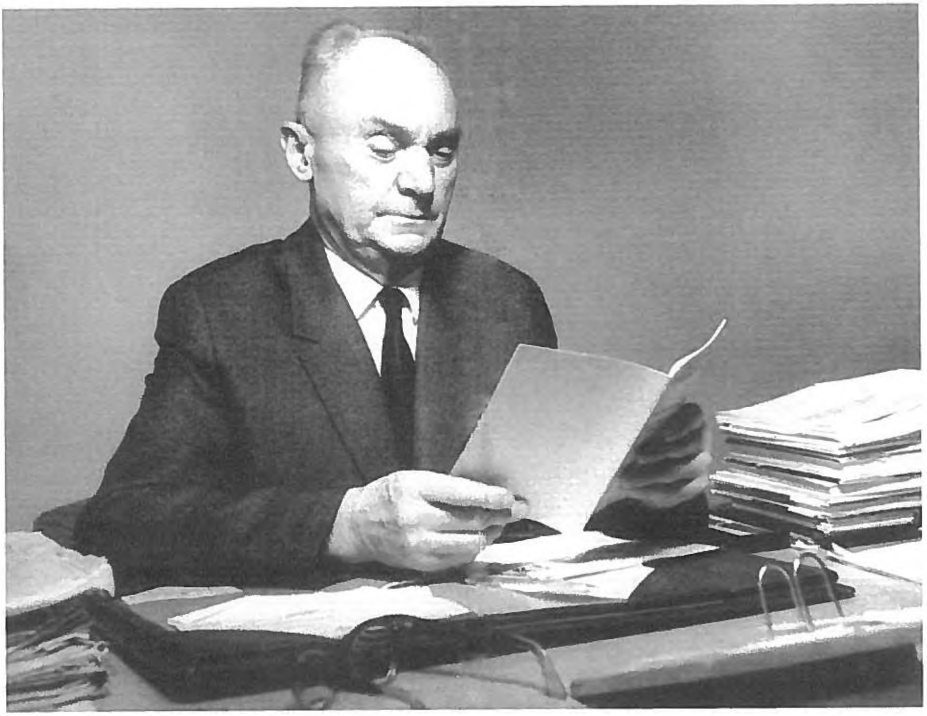

Kazimieras Bieliukas
1901 – 1991

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEOGRAFIJOS IR TURIZMO KATEDRA
GAMTOS BIČIULIŲ ASOCIACIJA

Algirdas Stanaitis
Justina Pukinskaitė

AKADEMIKAS
KAZIMIERAS BIELIUKAS

APYAUŠRIS
Vilnius, 2012

UDK 91(474.5)(092)
St42 Stanaitis Algirdas ir Justina Pukinskaitė

Apsvarstyta Socialinės geografijos ir turizmo katedros posėdyje 2012 m. rugsėjo 3 d. (protokolo Nr. 3) ir rekomenduota studentams kaip mokymo priemonė.

Recenzavo socialinių mokslų daktaras ***Zigmas Kairaitis***

Viršelio pirmajame puslapyje – M. K. Radvilos Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės (LDK) žemėlapio fragmentas (1613 m.), paskutiniame viršelio puslapyje – Žaliųjų ežerų grupės prie Vilniaus Kryžiokų ežeras.

Knygoje panaudotos nuotraukos iš asmeninių M. Gudonytės ir M. Vasiliauskienės albumų.

ISBN 978-9955-609-66-7

© Algirdas Stanaitis
© Justina Pukinskaitė

TURINYS

Pratarmė 4
Gyvenimo ir darbinės veiklos kelias 6
Svarbiausios gyvenimo ir veiklos datos 13
Moksliniai tyrimai 15
Pirmieji mokslinės veiklos metai 15
Svarbiausi mokslo darbai 18
K. Bieliuko mokslo ir mokslo populiarinimo darbų sąrašas 26
Pedagoginė ir metodinė veikla 30
Organizacinė ir visuomeninė veikla 35
Kita visuomeninė veikla 41
Mokslinės, pedagoginės ir visuomeninės veiklos įvertinimas 41
Publikacijos apie K. Bieliuko mokslinę ir visuomeninę veiklą 42
Akademiko K. Bieliuko darbų svarba geografijos mokslo raidai 44
Prisiminimai apie Kazimierą Bieliuką 48
Auklėtinių ir bendradarbių prisiminimai 49
Algirdas Račinskas 49
Marija Gudonytė 50
Ona Kondratienė 52
Algirdas Seibutis 56
Vytautas Narbutas 59
Eduardas Červinskas 62
Algirdas Stanaitis 64
Priedai 66
Mokslo ir mokslo populiarinimo darbų pavyzdžiai 66
K. Bieliuko laiškas žmonai 82
Autobiografija 83

PRATARMĖ

Akademikas Kazimieras Bieliukas – išskirtinė asmenybė tarp Lietuvos geografijos mokslo atstovų. Išskirtinumą lemia keletas jo mokslinės, administracinės ir visuomeninės veiklos bruožų. Su jo vardu siejama Lietuvos geografijos kaip mokslo ir geografijos akademinio mokymo pradžia bei tolesnė raida. Jam teko aktyviai dalyvauti po Antrojo pasaulinio karo atkuriant Lietuvos aukštąsias mokyklas, tobulinant šalies mokslo sistemą. K. Bieliukui, kaip niekam kitam iš geografų, teko užimti aukštas ir atsakingas administracines pareigas aukštojo mokslo sistemoje. Jam vieninteliam iš to meto geografų buvo suteiktas garbingas akademiko vardas. Jis keliolika metų dirbo Lietuvos Mokslų Akademijos Vyriausiuoju moksliniu sekretoriumi. Tai buvo trečia svarbiausia pareigybė MA sistemoje.

K. Bieliukas gyveno politiškai sudėtingu laikotarpiu. Jam teko patirti visus XX amžiaus sukrėtimus, kurie, be abejo, turėjo įtakos gyvenimo ir veiklos pokyčiams. Jau vaikystėje patirti Pirmojo pasaulinio karo metų iššūkiai jį lydėjo ir vėlesniais metais. Tai, be abejo, turėjo įtakos jo mokslinei bei administracinei ir visuomeninei veiklai, charakterio bruožams, požiūriui į bendradarbius ir įvairias negandas patyrusius žmones. Dėl to jis noriai ir labai draugiškai bendravo su visais žmonėmis, stengėsi užjausti ir pagal galimybes padėti nuskriaustiems ir paramos prašantiems. O tokių žmonių sudėtingais, ypač XX amžiaus vidurio, metais tikrai netrūko.

Akad. K. Bieliukas dėl intensyvios administracinės ir visuomeninės veiklos nepaliko, dabartine prasme, gausių ir didelės apimties mokslo darbų. Tačiau jo vaidmuo geografijos mokslo ir mokymo plėtroje yra labai svarbus ir nepakankamai įvertintas. Nėra platesnės apimties darbų, analizuojančių jo atliktų mokslinių tyrimų svarbą ir reikšmę, jo vaidmenį organizuojant geografijos mokslą ir geografijos specialistų rengimą. Iki šiol nėra K. Bieliukui skirto platesnės apimties leidinio, kokių sulaukė kiti geografijos mokslo atstovai – profesoriai V. Chomskis, A. Basalykas, A. Garunkštis ir kiti.

Dėl to šis platesnės apimties leidinys, skirtas akad. K. Bieliuko gyvenimo ir darbo veiklai analizuoti, yra pirmas bandymas tai atlikti. Jis parengtas minint akademiko 110 metų gimimo ir 20- metų mirties sukaktį 2011 metais.

Leidinyje aprašomas akad. K. Bieliuko gyvenimas, analizuojama mokslinė ir pedagoginė bei visuomeninė ir administracinė veikla. Pateikti kai kurie archyviniai duomenys iš jo autobiografijos, apie pedagoginę veiklą, taip

pat mokslo ir populiarių darbų sąrašai, bendradarbių ir mokinių prisiminimai. Pabandyta įvertinti akad. K. Bieliuko mokslinių tyrimų ir administracinės bei visuomeninės veikos svarbą geografijos mokslo raidai. Kalbama apie jo vaidmenį XX amžiaus antrosios pusės geografijos moksle ir aukštojo mokslo sistemoje.

Leidinyje panaudoti duomenys, publikuoti negausiuose straipsniuose apie akad. K. Bieliuko gyvenimą ir mokslinę bei administracinę veiklą. Išimtį sudaro tik J. Bulotos išsamus straipsnis *Kazimieras Bieliukas* leidinyje *Žymiausi Lietuvos geografai*. Juo naudotasi rašant K. Bieliuko gyvenimo ir veiklos apžvalgą. Leidinio pagrindą sudaro Justinos Pukinskaitės magistro darbas.

Tikimės, kad akad. Kazimierui Bieliukui skirtas leidinys užpildys buvusią spragą leidinių serijoje apie įžymiausius Lietuvos geografus. Jis skirtas ne tik geografams, bet ir visiems besidomintiems geografijos mokslo raida, primins, kokiomis sąlygomis teko plėtoti geografijos mokslą ir mokymą sudėtingais XX amžiaus antrosios pusės metais.

GYVENIMO IR DARBINĖS VEIKLOS KELIAS

Kazimieras Bieliukas – vienas iš Lietuvos limnologijos pradininkų, gyveno sudėtingais tautos ir asmens likimą lemiančiais metais. XX amžiuje Lietuva patyrė daug pakilimų ir nuopuolių, kurie lėmė tautos likimą, jos ekonomikos, kultūros, mokslo raidą. Praktiškai Lietuvoje neliko šeimos, kurios nebūtų palietę buvusieji politiniai, ekonominiai ir kultūriniai procesai.

Kazimiero Bieliuko gyvenimo metais buvę įvykiai lėmė ne tik Lietuvos, bet ir daugelio Europos bei pasaulio šalių likimą. Jam teko pragyventi dvi okupacijas, du pasaulinius karus, du Lietuvos nepriklausomybės atkūrimus. Minėti įvykiai keitė buvusias gyvenimo sąlygas, o prie naujų reikėjo prisitaikyti – dažnai nelengvomis pastangomis. Tačiau visais atvejais bene svarbiausias tikslas buvo išlikti sąžiningam, dosniam, mylinčiam savo kraštą ir dirbančiam jo žmonių labui.

Kazimiero vaikystė prabėgo caro okupacijos metais, kada dar buvo uždrausta lietuviška spauda, nebuvo lietuviškų mokyklų, neleidžiama kalbėti lietuviškai. Jo ankstyvos vaikystės metais, 1904 m. balandžio 24 (gegužės 7) d., buvo panaikintas lietuviškos spaudos draudimas. Tuomet pradėjo intensyviau plisti tautinio atgimimo idėjos, Lietuvos šviesuoliai brandino nepriklausomos Lietuvos atkūrimo idėją.

Daug nelaimių atnešė prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas. Rusijos okupaciją pakeitė Vokietijos priespauda. Po karo veiksmų liko sugriautas krašto ūkis, daug žmonių evakuota, nemažai žuvo kovos laukuose. Tačiau nepaprastai sunkiomis politinėmis ir ekonominėmis sąlygomis neblėsta lietuvių siekis atkurti nepriklausomybę. Nors netrūko įvairių trukdžių, Lietuvos Taryba, pirmininkaujama Jono Basanavičiaus, 1918 m. vasario 16 d. skelbia Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Aktą.

Prasidėjo ypač sunkūs metai – paskelbtos nepriklausomybės apgynimas ir įtvirtinimas. Su negausiais ištekliais teko formuoti kariuomenę, kovoti su gausiais Lietuvos nepriklausomybės priešais. Didžiulėmis pastangomis nepriklausomybę pavyko apginti, bet ne visose etninėse žemėse. Trečdalis teritorijos su sostine Vilniumi buvo okupuota Lenkijos. Nelengva buvo atgauti ir Klaipėdos kraštą.

Prasidėjo sunkus sugriauto ūkio atkūrimas, administracinių, mokslo, švietimo, kultūros įstaigų steigimas. Visa tai vyko ne tik ypač nelengvais pirmaisiais nepriklausomybės metais, bet ir visą 22 metų laikotarpį. Pasiaukojančiu

darbu ir didelėmis pastangomis buvo ne tik atkurtas ir išplėstas šalies ūkis, bet ir išugdyta tautinė inteligentija, sukurta vidurinio ir aukštojo mokslo bei kitų valstybei būtinų institucijų sistema, suformuota tautinė kariuomenė.

Ne mažesnius sunkumus Lietuva patyrė Antrojo pasaulinio karo ir pirmaisiais pokario metais. Sovietų ir nacių okupacija pražudė šimtus tūkstančių šalies gyventojų. Daug žmonių buvo ištremta, pateko į lagerius ir kalėjimus, žuvo kovose, buvo priversti pasitraukti į Vakarus. Šių negandų metais ypač nukentėjo šalies inteligentija, ekonomiškai stipriausi šalies gyventojai. Dėl minėtų priežasčių Lietuva neteko apie trečdalio savo žmonių.

Į ištuštėjusius Lietuvos miestus, ypač Vilnių ir Klaipėdą, rytinę šalies dalį atvyko keli šimtai tūkstančių žmonių iš Rusijos, Baltarusijos ir kitų respublikų. Prasidėjusi sovietizacija apėmė visas ekonominio ir kultūrinio gyvenimo sritis. Vykęs spartus šalies industrializavimas, be teigiamų pusių, turėjo ir nemaža trūkumų. Mažėjant natūraliajam gyventojų prieaugiui, spartėjo rusifikacija. Vis daugiau atvykdavo kitų tautybių žmonių. Įprastinę žemės ūkio būklę pablogino priverstinė kolektyvizacija. Vis didėjančios integracijos linkme buvo vystomas švietimas, mokslas, kultūra.

Vykstančius sovietizacijos procesus nutraukė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas. Pasikeitė politinė ir ekonominė šalies vystymosi kryptis. Planinį komandinį ūkį pakeitė laisvosios rinkos raidos dėsniai. Nemažų pokyčių sukėlė ir ne visada prasminga privatizacija, kolūkinės sistemos likvidavimas. Pakito, ypač įstojus į Europos Sąjungą, demografinių procesų raida, mokymo ir mokslo sistema.

Akademikas K. Bieliukas išvardytus procesus ne tik stebėjo, bet ir tiesiogiai juose dalyvavo. Ypač sunkūs buvo karo ir pirmieji pokario metai, kuomet teko padėti atkurti ne tik aukštojo mokslo institucijas, bet ir plėtoti mokslo įstaigų tinklą. Tais sudėtingais pokario metais reikėjo ne tik daug dirbti, bet ir sugebėti nepatekti į okupantų pinkles. Juk tie sudėtingi įvykiai tiesiogiai palietė ir akademiko tėvus, šeimą, artimuosius. Visa tai paliko gilius pėdsakus visam gyvenimui, turėjo didelės įtakos K. Bieliuko charakteriui. Susiformavo tokie charakterio bruožai kaip atsargumas, gebėjimas laviruoti, logiškas vykstančių procesų apmąstymas, geranoriškumas, didelis darbštumas, pasitikėjimas savo jėgomis. Akademikui K. Bieliukui nelengvomis pastangomis pavyko ir pačiam išlikti, ir naudingai dirbti savo krašto ir jo žmonių švietimo ir mokslo labui.

Vienoje iš savo autobiografijų (1958) K. Bieliukas rašė: *Gimiau 1901 metais rugpjūčio 26 dieną Dugnų kaime, Paežerių valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje.*

Būsimojo akademiko tėvas, taip pat Kazimieras, kaip ir ne vienas XIX a. antrosios pusės lietuviško kaimo vaikinų, nenorėjo tarnauti caro armijoje, todėl slapta išvyko į Ameriką. Čia užsidirbęs gerokai pinigų, grįžo į gimtąją Sūduvą ir netoli nuo Paežerių esančiame vienų – Dugnais, kitų – Būgnais vadintame kaime, vaizdingoje Rausvės upelio pakrantėje, nusipirko nemažą 47 ha ūkį su trobesiais. Vedęs Merkevičiūtę iš gretimo kaimo, pradėjo ūkininkauti. Iš šešerių vaikų, kurių susilaukė Bieliukai, užaugo keturi. Kazimieras Bieliukas turėjo vyresnę sesę Viktoriją ir du jaunesnius brolius – Bronių ir Liudą.

1 pav. *K. Bieliukas su seserimi, 1971 m.*

Kaip ir daugelio pasiturinčių Sūduvos ūkininkų šeimų, visi vaikai buvo leidžiami į pradžios mokyklą. Jiems pasisekė – netoli, už trejeto kilometrų esanti Paežerių mokykla, įkurta 1868 m., garsėjo gerais mokytojais ir gražiomis tradicijomis. Tiesa, tai buvo rusiška mokykla, nors joje visą laiką mokėsi tik lietuvių vaikai, taigi viskoodėl mokė rusiškai. Tačiau mokytojai draudimo ne itin paisė. Mokytojas A. Kilna beveik atvirai mokė skaityti iš maldaknygių, lietuviškai rašyti lentelėse grifeliais. Vaikai šeštadieniais klasėje padainuodavo lietuviškai. 1905 m. rudenį revuliucionieriai nutraukė caro laikų Paežerių valsčiaus valdybos darbą, buvo nuplėšytos visos rusiškos iškabos, sudraskyti carų portretai, sunaikintos rusiškos knygos.

Baigiantis XX amžiaus pirmajam dešimtmečiui į Paežerių mokyklą keliuku pro ežerą atėjo būsimasis Lietuvos ežerų tyrinėtojas. Klasėje jį pasitiko mokytojas A. Šlekys. Tai būta griežto, reiklaus ir teisingo pedagogo, nusipelniusio

mokinių ir tėvų padėkos. Šio mokytojo įtaka nemaža dalimi bus nulėmusi ir jo mokinio K. Bieliuko polinkį gamtotyros mokslams. Pastebėjęs vaiką gyvai domintis augalais, žvėreliais, paukščiais, Rausvės upelio potvyniais ir ežero gyvūnais, A. Šlekys vyresniuose skyriuose jam parinkdavo literatūros apie gamtą, duodavo paskaityti tuo metu jau gana gausiai išeinančių lietuviškų laikraščių, rašinių gamtos klausimais. 1913 metais gerais pažymiais mokyklą baigusį berniuką mokytojas A. Šlekys pradėjo rengti į Marijampolės gimnaziją. Parengė, tačiau K. Bieliukui tuo metu mokytis nebuvo lemta, nes 1914 m. vasarą prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas.

Dar vaikystėje tėvų įpratintas prie darbo, karo metais likęs gyventi tėviškėje, Kazimieras kartu su vyresniąja seserimi ir jaunesniais dviem broliais dirbo visus žemės ūkio darbus. Arė, akėjo, sėjo, pjovė šieną, kirto rugius ir kviečius, kūlė javus. Nuo mažumės ganęs galvijus, mokėjo elgtis ir dirbti su arkliais, taisyti visus ūkio padargus. Jam, vyriausiajam sūnui, užgriuvo ant pečių didžioji darbų ir rūpesčių dalis, kai tėvas vokiečių karo lauko teismo kartu su keletu kaimynų buvo pasmerktas katorgoms darbams Vokietijoje už pabėgusių rusų belaisvių slėpimą ir rėmimą. Tėvas grįžo tiktai baigiantis karui, pasiligojęs.

Susikūrus nepriklausomai Lietuvai, Bieliukai susirūpino tolesniu vaikų mokymu. Kazimiero raginti nereikėjo. Tuo metu būsimajam ežerotyrininkui ėjo aštuoniolikti metai, todėl jau pats galėjo spręsti, kokiais eis keliais ir ko sieks. Tėvas nedraudė sūnui rinktis gimnaziją. Jautęs polinkį gamtos mokslams ir patartas savo mokytojo, K. Bieliukas pasirinko Marijampolėje įsikūrusią realinę gimnaziją, kurioje buvo sustiprintai dėstomi gamtos ir tikslieji mokslai. Matematikos mokytojas S. Totorius savo mokiniui K. Bieliukui suteikė žinių, reikalingų jo vėlesnėms studijoms ir moksliniam darbui.

Netrukus Bieliukų šeimą užgriuvo nelaimės. 1922 metų pavasarį gaisras iki pamatų sunaikino tėviškę. Nestiprios sveikatos tėvas, stengdamasis kiek galima greičiau atstatyti nors svarbiausius trobesius, pervargo, susirgo ir tų pačių metų rudenį mirė. Likusi viena motina darė viską, kad vaikams nereikėtų nutraukti mokslo.

Baigęs gimnaziją 1924 m. ir stodamas į Kauno universiteto Matematikos-Gamtos fakultetą studijuoti biologijos K. Bieliukas jau buvo suaugęs, beveik trečią dešimtį metų įpusėjęs. Būdamas studentu ėmėsi bet kurios tarnybos, kad dėl pinigų stygiaus nereikėtų grįžtis į tėviškę. 1926 metais nuo ankstyvo pavasario iki vėlaus rudens jis dirbo žemės tyrėju ir rūšiuotoju. Čia jis pirmą kartą galėjo pritaikyti universitete įgytas žinias. Ėmėsi jis ir kitų laikinų tarnybų, prisidurdamas prie kuklių lėšų, gaunamų iš tėviškės.

Studijų metu formavosi K. Bieliuko ryžtas tapti geografu, nors šios specialybės universitete dar nebuvo. Garsus geografas V. Chomskis, universitete, Lietuvoje, studijavęs taip pat ne geografiją, o matematiką ir fiziką, K. Bieliuko gimimo septyniasdešimtmečio proga rašė: *Tuo metu Kauno universitete nebuvo geografijos specialybės, o gimnazijose geografiją dėstė istorikai ir biologai. Pati geografinė mintis Lietuvoje buvo menkai paplitusi. Daugelis intelektualų turėjo miglotą supratimą apie geografijos mokslus ir jų dėstymą universitete ignoravo.*

Studijuodamas biologiją K. Bieliukas domėjosi gyvosios gamtos padarų sąsaja su juos supančia aplinka – tuo, ką mes šiandien vadiname ekologija, pereidamas prie augalijos ir gyvūnijos geografijos. Jo domėjimuisi geografija didelės įtakos turėjo tuo metu universitete dirbę mokslininkai T. Ivanauskas, S. Kolupaila, K. Pakštas, jų originalūs pasakojimai ir skelbiamos knygos, straipsniai apie ekspedicijose ir kelionėse aplankytų šalių gamtą, gyvūniją, kraštovaizdį, kultūrą ir demografiją. Universitetą baigė 1929 metais.

Dar studijų metais K. Bieliukas pradėjo dirbti valstybinį darbą, buvo Gražiškių valsčiaus Vilkaviškio apskrityje žemės tyrėju. Baigus mokslus, Lietuvoje dar nebuvo kur gilinti žinias geografijos srityje. Nuo 1929 m. rudens iki 1932 m. jis dirbo Kauno miesto savivaldybės Medicinos skyriaus raštvedžiu, o vakarais mokytojavo Kauno suaugusiųjų gimnazijoje, dėstė geografiją, fiziką ir chemiją. Paramos iš tėviškės jau nereikėjo, K. Bieliukas galėjo paremti jaunesniuosius dar studijuojančius brolius.

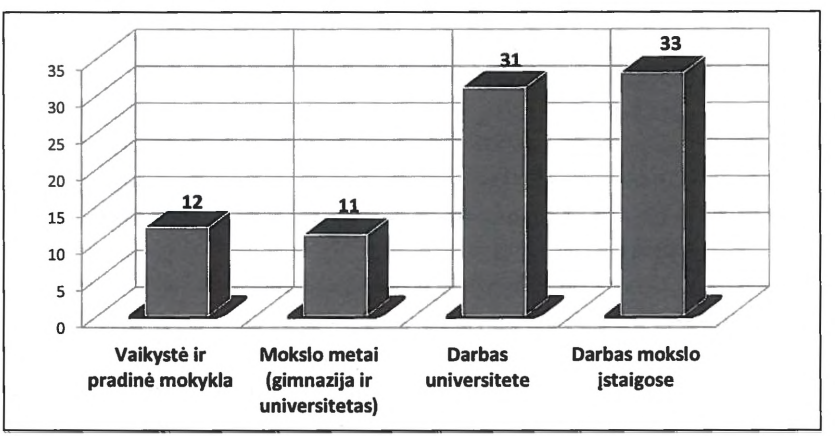

2 pav. *Svarbiausių K. Bieliuko gyvenimo etapų trukmė (metais).*

1932 metais K. Bieliukas buvo pakviestas dirbti laborantu į Kauno universitete besiformuojančią Geografijos katedrą, kur prasidėjo jo kaip mokslininko kelias. Greitai iš laboranto pareigų K. Bieliukas pakilo iki vyriausiojo asistento. Nemaža laiko skyrė ežerų tyrinėjimams. Dirbdamas Geografijos katedroje, jis daug keliavo (Suomija, Švedija, Vokietija, Austrija, Vengrija, Rumunija, Lenkija), taip plėsdamas savo geografijos akiratį. 1934 metais K. Bieliukas buvo išrinktas ką tik susiformavusios Lietuvos geografų draugijos sekretoriumi ir metraštininku.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui ir grąžinus Vilnių Lietuvai, dalis Kauno universiteto fakultetų buvo perkelta į sostinę. Į Vilnių K. Bieliukas atvyko jau būdamas docentu. Jis buvo paskirtas Vilniaus universiteto Fizinės geografijos katedros vedėju. Laiko ežerų tyrinėjimams sumažėjo, nes atsirado pedagogo ir administratoriaus pareigos. Kadangi Vilniaus universitete trūko kvalifikuotų darbuotojų, tai K. Bieliukas 1940 m. buvo paskirtas profesoriumi bei prorektoriumi universiteto ūkio reikalams. Tačiau vokiečių okupacijos metais jis buvo atleistas iš šių pareigų ir pažemintas į docentus.

3 pav. *Lauko praktika 1946 metais Trakuose su geografijos specialybės studentais (K. Bieliukas pirmas iš dešinės)*

Dėl ramaus, tolerantiško būdo, stengimosi viešai nedeklaruoti savo demokratinių pažiūrų ir moralinių nuostatų jis gebėjo dirbti aukštojoje mokykloje audringomis, įvykių kupinomis dienomis. Be to, K. Bieliukui sekėsi išvengi

aštresnių konfliktų su greitai viena kitą keitusiomis valdžiomis. Minėti charakterio bruožai labai pravertė ir pirmaisiais pokario metais, prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, kuomet padėtis dar labiau komplikavosi. Vienoje autobiografijų jis rašo, kaip padėjo žmonėms vokiečių okupacijos metais. Vienas iš jų buvo vėliau tapęs Lenkijos Liaudies Respublikos universiteto profesoriumi Jakobas Movšovičius, kurį K. Bieliukas globojo iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos.

Artėjant antrajai sovietų okupacijai, į Vakarus pasitraukė nemažai hitlerininkų uždaryto Vilniaus universiteto dėstytojų ir studentų. Tarp jų ir rektorius Mykolas Biržiška. K. Bieliukas pasiliko Vilniuje. Prasidėjus mūšiams dėl miesto glaudėsi universiteto Centrinių rūmų pastatuose ir požemiuose. Kartu su kitais čia pasislėpusiais universiteto darbuotojais rūpinosi, kad nežūtų turtinga universiteto biblioteka, kiti pastatai. Be prof. K. Bieliuko, universiteto Biblioteką ir Centrinius rūmus saugojo ir nuo gaisrų gynė prof. Vosylius Sezemas, prof. Juozas Baldžius, sargas Bronius Zaremba ir kiti universiteto darbuotojai. Ant Bibliotekos stogo budėjo pasikeisdami dieną ir naktį. B. Zaremba pasakojo, kad kartą budėdami su K. Bieliuku nedidelę padegamą bombą užpylė arbata iš termosų, o vėliau baigę gesinti iš palėpės atneštu smėliu. Pokariu 1944–1945 m. K. Bieliukas buvo išrinktas Vilniaus universiteto rektoriumi.

1946 m. K. Bieliukas pradėjo dirbti atkurtoje Mokslų akademijoje prezidiumo akademiku sekretoriumi bei Geologijos ir geografijos instituto direktoriumi. Tačiau ir toliau, iki 1971 metų, dirbo Vilniaus universitete, skaitė paskaitas.

Geografų iniciatyva 1955 metais LTSR Vyriausybės sprendimu buvo įkurta Lietuvos TSR geografų draugija – TSRS geografų draugijos padalinys. Steigiamasis susirinkimas įvyko Vilniuje 1957 metais. Draugijos pirmininku išrinktas akademikas K. Bieliukas.

Mokslų akademijoje Kazimieras Bieliukas išdirbo daugiau kaip trisdešimt metų. Po šios institucijos reorganizacijos 1963 m., panaikinus Geologijos ir geografijos institutą, iki 1978 m. jis vadovavo Zoologijos ir parazitologijos instituto Geografijos skyriui.

Nors 1978 m. akademikas Kazimieras Bieliukas išėjo į pensiją, jis ir toliau aktyviai domėjosi geografijos mokslo raida, iki 1990 m. dirbo MA Geografijos skyriaus Ežerotyros ir pelkėtyros sektoriuje vyriausiuoju moksliniu bendradarbiu konsultantu. Paskutinius savo gyvenimo metus akademikas praleido netoli nuo jaunystėje pamėgtų ir tyrinėtų Žaliųjų ežerų, Vilniaus pakraštyje.

4 pav. *K. Bieliukas reabilitacijos centre 1990 m. su buvusiais bendradarbiais*

Akademikas Kazimieras Bieliukas mirė 1991 metais gegužės 4 dieną. Palaidotas Antakalnio kapinėse, viename iš aukščiausių pietryčių kalnelių. Per Vėlines buvę jo mokiniai, taip pat kiti akademiką pažinoję žmonės ant kapo uždega žvakelę, prisimindami savo mokytoją, žmogų, kuris tiek daug laiko ir pastangų paskyrė Lietuvos geografijos mokymui ir mokslui.

Svarbiausios gyvenimo ir veiklos datos

1901 08 26 – gimė Vilkaviškio rajone, Paežerių valsčiuje, Dugnų kaime, ūkininkų šeimoje.

1908–1913 m. – Paežerių pradinės mokyklos mokinys.

1918–1924 m. – Marijampolės realinės gimnazijos moksleivis.

1924–1929 m. – Kauno universiteto Matematikos-Gamtos fakulteto biologijos specialybės studentas.

1929 09 28–1932 01 01 – Kauno miesto savivaldybės Medicinos skyriaus raštvedys. Vakarais mokytojavo Suaugusiųjų gimnazijoje, mokė geografijos, chemijos ir fizikos.

1929 m. – Kauno universiteto Mineralogijos ir geologijos kabineto

laborantas.

1932 m. – pradėjo mokslinį darbą Kauno universiteto Matematikos-Gamtos fakulteto Geografijos katedroje. Tobulinosi Rygos universiteto Fizinės geografijos institute.

1932 01 15–1933 07 01 – Kauno universiteto Geografijos katedros jaunesnysis laborantas.

1933 07 01–1935 02 01 – Kauno universiteto vyresnysis laborantas.

1934 m. – Lietuvos geografų draugijos sekretorius.

1935 02 01–1937 09 01 – Kauno universiteto jaunesnysis asistentas.

1937 09 01–1940 09 01 – Kauno universiteto vyriausiasis asistentas.

1938–1939 m. – Kauno universiteto Matematikos-Gamtos fakulteto komandiruotas į Prahos universiteto Geografijos institutą, kur parengė habilitacinį darbą *Ogžės upė*.

1940 03 17 – Aukštosios atestacinės komisijos nutarimu K. Bieliukui suteiktas profesoriaus vardas.

1940 09 01–1940 12 01 – Vilniaus valstybinio universiteto docentas, Geografijos katedros vedėjas.

1940 10–1941 06 – Vilniaus valstybinio universiteto prorektorius ūkio reikalams.

1944 07 16–1946 06 01 – Vilniaus universiteto rektorius.

1945–1962 m. – Mokslų akademijos tikrasis narys, akademikas sekretorius.

1945 09 27–1963 07 31 – Lietuvos TSR Mokslų akademijos Geologijos ir geografijos instituto direktorius.

1956–1971 m. – Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto profesorius antraeilėse pareigose.

1957 m. – išrinktas Lietuvos TSR geografų draugijos prezidentu.

1963 08 05–1963 11 30 – Lietuvos Mokslų akademijos Ežerotyros ir pelkėtyros sektoriaus vadovas.

1963–1978 m. – LMA Zoologijos ir parazitologijos instituto Geografijos skyriaus vadovas.

1978 10 01 – išėjo į pensiją. Paskirtas Geografijos skyriaus Ežerotyros ir pelkėtyros sektoriuje vyriausiuoju moksliniu bendradarbiu konsultantu.

1990 m. – atleistas iš mokslinio bendradarbio konsultanto pareigų.

1991 05 14 – akademikas Kazimieras Bieliukas mirė.

MOKSLINIAI TYRIMAI

Didžiąją savo gyvenimo dalį, daugiausiai laiko ir jėgų akademikas K. Bieliukas paskyrė mokslinei veiklai. Dar jaunystėje pasirinkęs garbingą, tačiau sunkų ir neramų, bet įdomų mokslininko–tyrinėtojo kelią, ištikimai juo ėjo iki gyvenimo pabaigos. Daugiausiai laiko akademikas paskyrė Lietuvos ežerų tyrinėjimams: iš pradžių – morfometriniams, vėliau – ir morfologiniams. Jis praktiškai pritaikė batigrafinių kreivių metodą ežerų dubenų formoms apibūdinti. Kazimieras Bieliukas buvo vienas iš limnologijos pradininkų Lietuvoje. Prahoje parengęs ir apgynęs hidrologinio pobūdžio habilitacinį darbą *Ogžės upė*, mokslininkas daug keliavo (Suomija, Švedija, Vokietija, Austrija, Vengrija, Rumunija, Lenkija) plėsdamas savo geografijos akiratį, gilindamas žinias, taip prisidėdamas prie Lietuvos ežerotyros mokslo ir ežerų tyrimų vystymo.

Akademiko moksliniuose straipsniuose pateikiami ežerų tyrimų rezultatai, pagrįstos išvados, taip pat duomenys apie ežerų pasiskirstymą, ežerotyros raidą Lietuvoje. Žurnaluose, laikraščiuose K. Bieliukas skelbė mokslo populiarinimo straipsnius, susijusius su geografijos mokslu, Geografų draugijos veikla.

Pirmieji mokslinės veiklos metai

Baigęs 1929 metais Kauno universitetą ir biologijos studijas, K. Bieliukas keletą metų dirbo Kauno suaugusiųjų gimnazijoje, miesto savivaldybėje. 1932 metais buvo pakviestas dirbti laborantu į Kauno universiteto Geografijos katedrą. Nuo tų metų prasidėjo jo mokslinis ir pedagoginis darbas, trukęs visą gyvenimą. Pradėjęs dirbti laborantu, kilo karjeros laiptais, įgijo mokslo daktaro laipsnį, pedagoginius profesoriaus ir akademiko vardus.

Tiesioginis K. Bieliuko tyrimo baras buvo ežerų dubenų morfometriniai tyrimai ir aplinkos morfologija. Jaunam mokslininkui tai buvo nelengva užduotis, nes ežerus Lietuvoje iki to laiko moksliškai ir metodiškai tyrinėjo tik Kazys Pakštas.

1933 m. kovo 5–9 d. asistentas K. Bieliukas su penkiais universiteto studentais dalyvavo Tauragno ir gretimų Utenos apskrities Labės ir Labelės ežerų ekspedicijoje, kuriai vadovavo K. Pakštas. Ekspedicijos tikslas buvo išmatuoti Tauragno, Labės ir Labelės ežerų gylį ir gelmių vandens temperatūrą. Visi ekspedicijos nariai apsigyveno pas Tauragnų kleboną. Ištįsusio (Tauragnas

driekiasi per 9 km, o plotis – nuo 200 iki 1200 m) ežero palyginti siauroje, 300 m pločio, vietoje, įrėmintoje stačių krantų, jau pirmąją dieną aptiktas rekordinis 61 metro gylis. Toje vietoje matavimai daryti kas 10 ir 25 metrai, bet gilesnių vietų neaptikta, nors vietos gyventojai tikino esant gelmių iki 150–200 metrų. Spaudžiant stipriems šalčiams pusės metro storumo lede iškirsta per 500 ekečių. Matuota gana tiksliai, naudojant metrais sužymėtą vielinį lyną su pririštu prie jo 2 kg svarmeniu. Taip įsitikinta, jog Tauragno ežeras yra giliausias iš visų nepriklausomos Lietuvos ežerų – 61,0 m (2007 m. nustatytas 62,5 m gylis, Labės – 23,0, Labelės – 10,0 m). Filmuotoje medžiagoje užfiksuoti tyrimo darbai, gamtos vaizdai, žmonės. Nubraižytas Tauragno batimetrijos žemėlapis, padaryta keletas skersinių profilių.

1934 metų pradžioje Kauno universiteto Geografijos katedros inventorius buvo papildytas iš užsienio pirktais instrumentais: automatiškai skaičiuojančiu zondu, apverčiamu termometru, spalvų skale, įrenginiu vandens skaidrumui matuoti. Kovo 15–17 d. K. Pakštas su asistentu K. Bieliuku ir studentais nuo Dusios ežero aptirpusio ledo nustatė giliausią ežero vietą – 32 metrus. Tų pačių metų vasarą K. Bieliukas su K. Pakštu ir studentais tyrinėjo Grabesto ežerą netoli Molėtų (gylis – 21 m), rudenį – Ilgio ežerą (23 m) Dzūkijoje. O 1935 m. K. Pakšto vadovaujama ekspedicija (asistentas – K. Bieliukas ir biologijos studentai) nuvyko į ežeringiausią Zarasų apskritį. Intensyviai dirbant per 7 dienas (kovo 9–15 d.) išmatavo 13 ežerų gylį: Vencavo (50 m), Jatkūniškių (35,2 m), Švinto (20,8 m), Baltašio (20,5 m), Pajuodžio (18,4 m), Luodžio (16,5 m), Samavo (13,5 m), Dūkšto (10 m), Asavo (9,1 m) ir kt.

K. Bieliukas mokslinių tyrimų rezultatus spausdino tuometiniuose mokslo leidiniuose: *Kosmos*, *Kultūra*.

1938–1939 metais Kauno universiteto Matematikos-Gamtos fakulteto kolegų buvo komandiruotas į Prahos universiteto Geografijos institutą. Jame, vadovaujamas prof. B. Šalamono, parengė ir apgynė habilitacinį darbą hidrografijos tema *Ogžės upė*, tuo įgydamas teisę dėstyti aukštojoje mokykloje.

Dalyvaudamas K. Pakšto organizuotose ekspedicijose, jaunasis mokslininkas įgijo praktinių žinių, kurios jam pravertė rengiant mokslinio tyrimo darbo metodiką daktaro disertacijai *Dovinės baseino ežerai*. 1934 m. kovo mėn. matuojant Dusios ežerą K. Bieliukui kilo mintis morfometriniu požiūriu ištirti visus Dovinės baseino ežerus.

Tirti Dovinės baseino ežerus jis pasirinko dėl trijų priežasčių. Pirma, Dovinės baseinas geografijos studijoms labai įdomus: nemažas (plotas – 543,09 km^2), jame yra 14 įvairaus dydžio, skirtingos formos ir nevienodų savybių ežerai.

Tarp jų Dusios ežeras – didžiausias nepriklausomosios Lietuvos ežeras ir tikras, ne vien Dzūkijos, bet ir visos Lietuvos papuošalas. Antra, Dovinės baseino vietos K. Bieliukui buvo žinomos. Ir trečia, kad tyrimo darbai jame jau buvo pradėti.

1934 metais vasaros atostogų metu K. Bieliukas išvaikščiojo Dovinės baseiną įvairiomis kryptimis, aplankė jame esančius ežerus. 1934 m. gruodį ir 1935 m. sausį nuo ledo atliko batimetrinius matavimus visuose Dovinės baseino ežeruose, kurie telkšojo Marijampolės, Alytaus ir Seinų apskrityse. Buvo išmatuoti Gadeikos, Babrių, Paliūnų, Bagdononių, Simno, Dieliuko, Ilalio, Giluičių, Žuvinto, Šlavanto, Iglos, Ivoniškio ir Amalvo ežerai.

Parengtą daktaro disertaciją *Dovinės baseino ežerai* (96 p.) apgynė 1936 m. Vytauto Didžiojo universitete. Disertacija buvo publikuota 1937 m. *Vytauto Didžiojo universiteto Matematikos-Gamtos fakulteto darbuose*, be to, tais pačiais metais paskelbta atskiru leidiniu (5 pav.).

Disertacijoje, be trumpos įžangos, yra keletas skirtingos apimties skyrių. Pateikiama trumpa Lietuvos ežerų tyrimų istorinė apžvalga, detaliai aprašoma ežerų tyrimo metodika, trumpai apibūdinama Dovinės baseino hidrografija. Daugiausia vietos skirta ežerų morfometrijai. Nusakoma kiekvieno ežero geografinė padėtis, pateikiami svarbiausi morfometrijos duomenys, detali šių duomenų lentelė. Be to, pateikiamas ežero batimetrinis planas, batigrafinė kreivė. Šių duomenų pagrindu nustatomas ežero dubens panašumas į taisyklingą geometrinį kūną. Nagrinėjami ir kai kurie kiti ežerų morfometrijos bruožai, kaip skersinis profilis, dugno nuolydis.

Darbo pabaigoje aprašoma Dovinės baseino upės ir upeliai, kalbama apie ežerų kilmę, prognozuojamas Dovinės baseino ežerų likimas. Pateikiama santrauka vokiečių kalba,

KAZYS BIELIUKAS

DOVINĖS BASEINO EŽERAI

DIE SEEN DES DOVINE - FLUSSGEBIETES

Disertacija, įteikta Vytauto Didžiojo Universiteto Matematikos - Gamtos Fakultetui Daktaro laipsniui gauti.

Kaunas ◆ ◆ 1937

5 pav. *Daktaro disertacija Dovinės baseino ežerai*

platus naudotos literatūros įvairiomis kalbomis (lietuvių, rusų, vokiečių, lenkų, latvių, prancūzų) sąrašas.

Disertacijoje paskelbti K. Bieliuko sudaryti ir praktikoje patikrinti ežerų tyrinėjimo metodai laikytini nauja pakopa tuometinėje Lietuvos ežerotyroje. Batigrafines ežerų kreives jis redukavo į vienodus pagrindus, t. y. ežero paviršiaus plotui ir didžiausiam gyliui skyrė koordinačių ašyse po vienodas atkarpas. Tas kreives lygindamas su taisyklingų norminių kūnų (kūgio, paraboloido, pusrutulio su puselipsoidžiu ir cilindro) batigrafinėmis kreivėmis, priėjo išvados, kad ežerų batigrafinių kreivių forma yra tam tikru būdu susijusi su ežero dubenų forma. Toms ežerų batigrafinėmis kreivėms jis pritaikė taisyklingų kūnų batigrafinių kreivių lygtis: $a^k_z = 1 - 2z + z^2$ (kūgio), $a^e_z = 1 - z^2$ (puselipsoidžio) ir $a^c_z = 1$ (cilindro). Čia *z* yra gylis, *a* – izobatinis paviršius, *k* – kosinusas, *e* – puselipsoidis, *c* – cilindras. Batigrafinių kreivių redukavimas į vienodus pagrindus Lietuvos ežerotyroje prigijo. Šį metodą, kiek išplėtęs, vėliau vandens masės pastovumo ir sąmaišos tyrimams taikė ir kitas įžymus geografas prof. Vaclovas Chomskis.

Marytė Gudonytė, rašydama apie K. Bieliuko mokslinę veiklą 70-ties metų sukakties proga, pabrėžė, kad jubiliato *pirmasis mokslinis darbas apie Lietuvos ežerus turėjo svarbią reikšmę mūsų ežerotyrininkų darbe, ir nežiūrint į ilgą laiko tarpą, skiriantį mus nuo minėto darbo, dar neprarado savo reikšmės.*

Svarbiausi mokslo darbai

Beveik per pusšimtį metų (47 m.), akademikas parašė 58 darbus, kuriuos sudaro knygos, moksliniai ir mokslo populiarinimo straipsniai bei rankraščiai (1 lentelė).

Išanalizavus ir apibendrinus K. Bieliuko parengtus skirtingais metais ir paskelbtus darbus pagal tematiką, usgalima skirti šias mokslinės veiklos sritis: ežerotyra, geografija Lietuvoje, Geografų draugijos tematika, metodinio pobūdžio darbai (6 pav.).

Akademikas K. Bieliukas, išgyvenęs okupacijas ir karo metų sunkumus, neprarado energijos ir entuziazmo toliau dirbti mokslinį darbą. Dėl didelio administracinio darbo ir plačios visuomenės veiklos jis neparašė didelės apimties mokslo darbų, tačiau jo moksliniai straipsniai ir studijos apie Lietuvos ežerus priklauso Lietuvos limnologijos aukso fondui. Jie skelbti lietuvių, rusų ir anglų kalbomis. Taip pat kai kurie darbai ne kartą buvo leidžiami atskiromis knygelėmis.

1 lentelė. *K. Bieliuko darbai ir jų paskelbimo metai*

Metai	Knygos	Moksliniai straipsniai	Mokslo populiarinimo straipsniai	Rankraščiai	Iš viso:
1932	1	-	2	-	2
1934	3	1	1	-	5
1935	-	3	-	-	3
1936	-	2	-	-	2
1937	2	2	-	-	4
1939	-	1	-	1	2
1943	-	-	-	1	1
1949	-	-	-	1	1
1952	1	-	-		1
1953	1	1	-	3	5
1954	-	1	-	1	2
1955	-	2	-	-	2
1956	1	1	-	-	2
1957	-	-	1	-	1
1958	-	3	1	-	4
1959	-	1	1	-	2
1960	-	3	-	-	3
1961	1	-	-	-	1
1962	-	1	1	-	2
1963	-	2	-	-	2
1964	-	-	1	-	1
1966	-	-	1	-	1
1967	1	1	-	-	2
1968	-	-	2	-	2
1969	-	-	1	-	1
1971	-	-	1	-	1
1979	1	-	-	-	1
1932–1979	***12***	***26***	***13***	***7***	***58***

Dvi pirmosios K. Bieliuko 1934 m. išleistos knygos yra metodinio pobūdžio, skirtos mokykloms. Tai *Žemės paviršiaus modelių darymas mokyklose* ir *Pokarinės poliarinės kelionės 1914–1934*. Metodiniams darbams priskiriama ir 1956 m. išleista didelės apimties knyga *Ežerotyros pagrindai*. Joje

pateikiama plati informacija apie ežerus, kurią akademikas dėstė Vilniaus universitete, skaitydamas ežerotyros paskaitas. Be to, 1952 m. išleista geografijos mokslo populiarinimo knyga *Kaip žmogus tvarko ežerus*. Kiti darbai skirti ežerotyros mokslo plėtrai, kaip *28 Trakų apskrities ežerų morfometrija*, *Lietuvos TSR ežerai* ir kt.

Pirmąją mokslinę publikaciją *Grabesto ežero morfometrija* K. Bieliukas paskelbė 1934 m. gamtos mokslų žurnale *Kosmos*. Iš viso buvo paskelbti 26 moksliniai straipsniai Lietuvos ežerų morfometrijos ir morfologijos klausimais, publikuota straipsnių kitais limnologijos aspektais. Daugiausia jų skelbta Lietuvos TSR MA mokslo leidiniuose, *„Geografijos metraštyje"*.

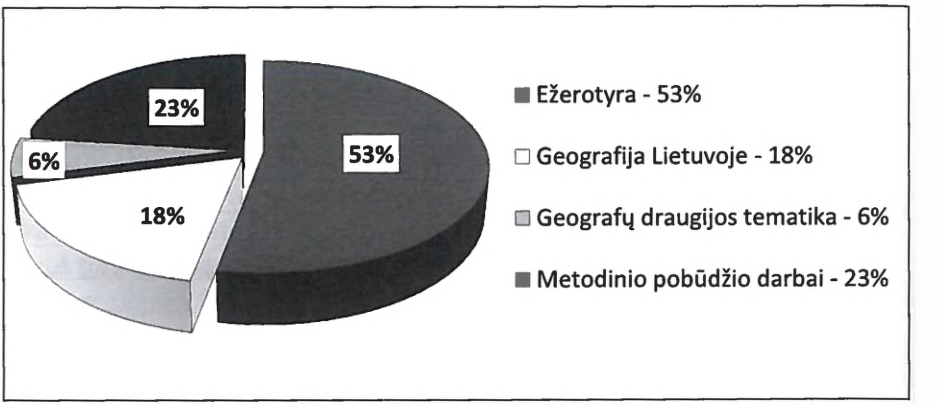

6 pav. *K. Bieliuko darbų tematika (%)*

K. Bieliukas parašė 13 mokslo populiarinimo straipsnių, susijusių su geografijos mokslu ir jo raida Lietuvoje. Jie apima Geografų draugijos veiklą, geografijos mokslo integraciją (geografija ir kalbotyra). Mokslo populiarinimo straipsniai buvo skelbiami žurnaluose *Gamta*, *Kosmos*, *Mūsų gamta*, *Mokslas ir gyvenimas*, *Kultūra* ir *Laisvė*.

Pirmasis K. Bieliuko rankraštis – habilitacinis darbas, parašytas 1939 m. apie Ogžės upę. Vėliau kartu su V. Chomskiu ir S. Tarvydu jis pateikia *Geografijos metodikos* rankraštį. Daugiausia rankraščių parašyta 1953 m., juose, kaip ir vėlesniais metais pateiktuose rankraščiuose, nagrinėjami Riešės, Jeruzalės, Vasylytės – Saidės baseinų ežerų morfometrija bei dešiniosios Merkio baseino pusės ežerai. Tais pačiais metais paskelbtas K. Bieliuko ir J. Kriščiūno *Lietuvos TSR ežerų katalogas*.

Leidinio ***28 Trakų apskrities ežerų morfometrija*** (7 pav.) įžangoje pateikiama informacija, kad Trakų apskrities ežeruose batimetrinius darbus nuo ledo atliko Žemės ūkio ministerijos technikai 1931 metų žiemą. Kai kuriuose ežeruose jie tokius darbus atliko labai detaliai ir tiksliai vadinamuoju kvadratiniu metodu. Būtent jų surinkti gylių matavimų duomenys yra puiki medžiaga pažinti šio rajono ežerų dubenų savybes. K. Bieliukas, tais duomenimis pasinaudodamas, atliko morfometrinius skaičiavimus, sukonstravo batimetrinius ežerų planus ir pateikė 28 ežerų (Pakalnio, Pagojo, Šemečio ir Šemetuko, Veprinio, Vepruko, Brauniaus, Švenčiaus, Bliujos, Aujėdo, Bedugnio, Miešarniko, Bindoraikos, Pilniko, Varliuko, Zabokos, Bako, Ašarinio, Maišeko, Prūdo, Skynimų, Aliosės, Aleskos, Šnipelių, Zelvės, Anykštų, Jagudžio ir Puikno) morfometriją.

Atspausdinta iš Vytauto Didž. Universit. Mat.-Gamtos Fakulteto darbų 1937 m. XI tomo.

KAZYS BIELIUKAS

28 TRAKŲ APSKRITIES EŽERŲ MORFOMETRIJA

MORPHOMETRIE DER 28 SEEN IM KREISE TRAKAI

Kaunas ◆ Kooperatinė „Baldžio" spaustuvė Kaune ◆ 1937

7 pav. *28 Trakų apskrities ežerų morfometrija*

Knygelėje ***Lietuvos TSR ežerai*** (1956, 52 p.) pateikiama *ežero* sąvoka, apibūdintas Lietuvos reljefas, klimatas, trumpai aprašyta Lietuvos ežerų tyrinėjimo istorija. Kalbama apie Lietuvos ežerų statistiką, ežerų genetinę klasifikaciją, pateiktos Drūkšių ir Tauragnų bei didžiųjų Sūduvos ežerų blokdiagramos. Baltijos aukštumos ežerai suskirstyti į Lietuvos šiaurės rytų, Lietuvos pietryčių, Lietuvos pietvakarių ežerynus. Trumpai aprašomi Žemaičių aukštumos ir Lietuvos žemumų ežerai. Aprašoma tolesnė Lietuvos ežerų raida, nes vis daugiau ežerų uždurpėja, užželia. Šiam procesui daug įtakos turi ir žmogaus ūkinė veikla. Skyriuje *Lietuvos ežerai biologiniu ir liaudies ūkio požiūriu* kalbama apie žuvis, jų rūšis, svarbą liaudies ūkiui ir jo šakoms. Knygos gale pateikiamas trumpas žodynėlis – *Terminų paaiškinimai.*

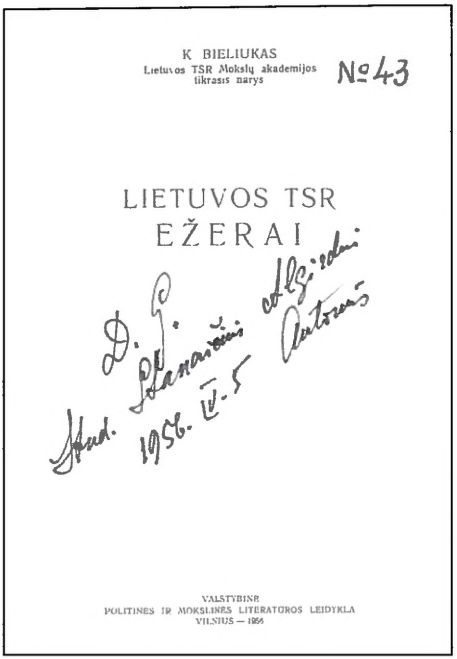

8 pav. *Lietuvos TSR ežerai*

1953 metais K. Bieliukas su J. Kriščiūnu paskelbė pirmąjį ***Lietuvos TSR ežerų katalogą***. Pirmąsyk vienoje vietoje oficialiai pateikiami visų Lietuvos ežerų, kurių plotas didesnis už 1,0 ha, morfometriniai duomenys. Iš viso apibūdinti 2543 ežerai. Suskaičiuoti ežeriukai mažesni nei 1,0 ha, bet didesni nei 0,5 ha. Tokių ežerųjų Lietuvoje surasta 1500. Jų morfometriniai duomenys nepateikiami.

Kataloge pateikiami šie ežerų duomenys: ežero pavadinimas, koordinatės, paviršiaus altitudė, plotas (ha), ilgis bei plotis (m), perimetras (m), krantų vingiuotumo koeficientas, salų skaičius bei plotas (ha), kai kurių ežerų maksimalus bei vidutinis gylis (m), intakų ir ištakų pavadinimai.

Prie katalogo pridėtas 1:300 000 mastelio ežerų (didesnių nei 1,0 ha), apie kuriuos informacija pateikiama kataloge, žemėlapis.

Nors duomenys preliminarūs, jie pakankamai tikslūs, nes sudarant katalogą buvo panaudota visa, kas ligi tol Lietuvos ežerotyros srityje buvo atlikta. Pagal pateiktus ežerų katalogo duomenis buvo galima skirti Lietuvos ežerų regionus.

Išvertęs iš latvių kalbos 1933 m. R. Putninšo leidinį ***Apie geografijos uždavinius***, K. Bieliukas parašė ir knygelę ***Žemės paviršiaus modelių darymas mokyklose*** (1934, 16 p.), skirtą mokytojams ir švietimo atstovams, atsakingiems už mokyklos programų sudarymą. Knygelėje atskleidžiama reljefo modelių, pateikiamųjrengiamų dėžėse, svarba, jų konstrukcija, reljefo sudarymo būdai, naudojamos medžiagos, smulkiai aprašomi reljefo sudarymo pavyzdžiai.

K. Bieliukas teigė, kad pedagogikoje paviršiaus reljefo pavyzdžių darymas turi didžiulę reikšmę. Reljefo pavyzdžiai (dėžės) turi būti naudojami visose mokyklose. Jei mokykla negali įsigyti daug dėžių, tai privalo bent vieną didelę

turėti. Prie jos mokiniai galėtų laisvai iš visų pusių prieiti ir patys ar kolektyviai su mokytoju vaizduotų pasirinktas temas. Sudarytas reljefas turi remtis (jei galima) stebėjimais gamtoje ir tiksliais žemėlapiais. Žemės paviršiaus formos neturi būti perdaug schematizuotos ir perdėtos. Mokyklose gaminami savo netolimos apylinkės, savo krašto, tipiškųjų Žemės paviršiaus teritorijų reljefo modeliai. Tokie reljefo pavyzdžiai padeda mokiniams teisingai sudaryti žemėlapius.

Knygelėje K. Bieliukas rašė: *Laikas jau ir mūsų mokykloms pereiti iš pasyvios mokyklos vis daugiau į aktyvią. Aktyvioje mokykloje išaugs akylūs, savarankiški piliečiai. Ypačiai tai reikėtų turėt galvoje dabar, kai norima pertvarkyti mokyklų struktūrą bei programą.*

Knygelė ***Pokarinės poliarinės kelionės 1914–1934*** (1934, 31 p.) skirta ne tik vidurinėms, bet ir aukštosioms mokykloms, supažindina su Arkties ir Antarkties tyrinėjimais.

Knygelė sudaryta iš dviejų dalių. Pirmoje dalyje *Arktika* duotas ekspedicijų sąrašas į Arktį bei jų indėlis į Arkties pažinimą. Tai Sedovo (1912–1914), Brusilovo (1912–1914), Vilkickio (1910–1915), Amundseno ekspedicijos ir kitų tyrėjų kelionės į Arktį. Pateikiami jų maršrutai ir žemėlapiai. Antroje dalyje *Antarktida* trumpai pateikiamas anglų, amerikiečių, prancūzų, vokiečių, rusų, norvegų indėlis į Antarkties tyrimus prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Aprašomos Antarktidą tyrinėjusios ekspedicijos nuo 1928 metų.

Daugiau kaip 67% visų K. Bieliuko išleistų darbų sudaro moksliniai ir mokslo populiarinimo straipsniai. Visus K. Bieliuko išleistus straipsnius pagal vyraujančią tematiką galima suskirstyti į 4 grupes (10 pav).

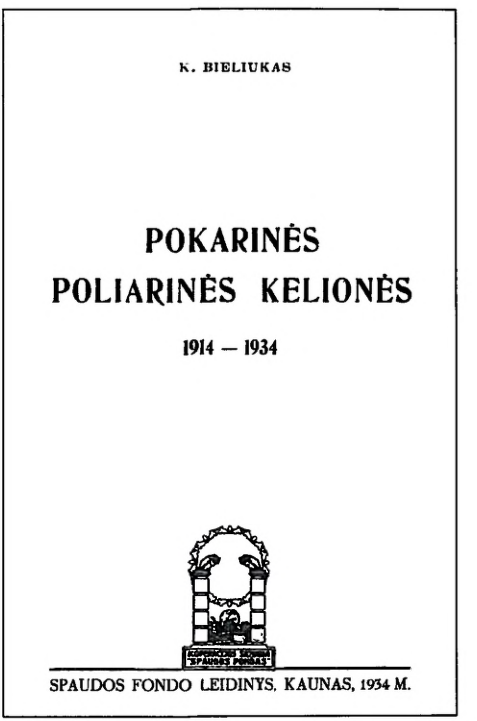
K. BIELIUKAS

POKARINĖS
POLIARINĖS KELIONĖS

1914 — 1934

SPAUDOS FONDO LEIDINYS. KAUNAS, 1934 M.

9 pav. *Pokarinės poliarinės kelionės 1914–1934*

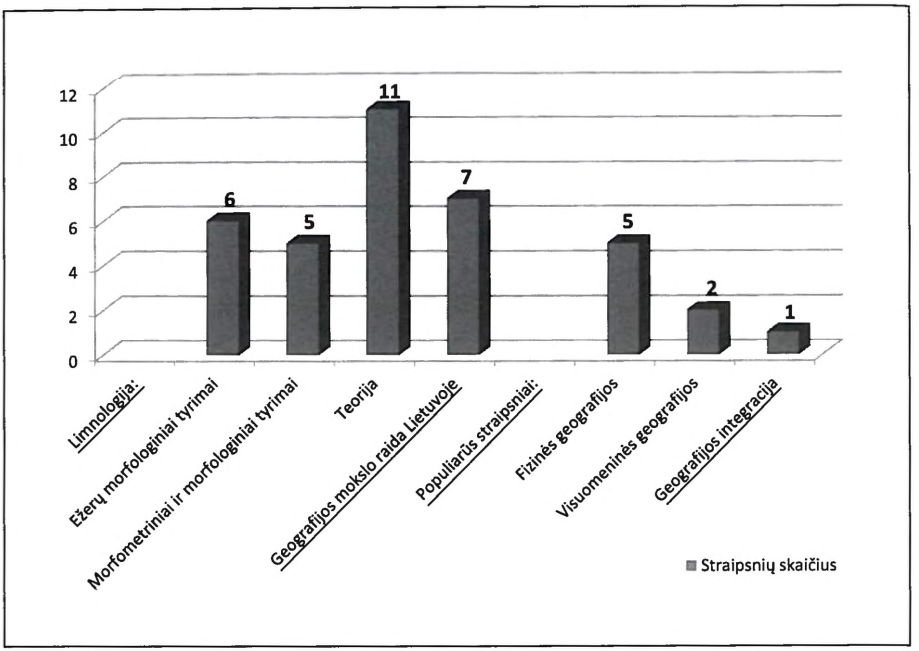

10 pav. *K. Bieliuko straipsnių tematika (vienetais)*

Limnologijos tematika paskelbti 22 straipsniai. Šiuos straipsnius galima suskirstyti į dvi rūšis: skirti praktiniams ežerų tyrimams ir skirti teorinėmis dalykams (pagrindinės žinios apie ežerus). Ežerų praktinio tyrimo straipsnius galima suskirstyti į 2 grupes: vienuose nagrinėjama tik ežerų morfometrija, kituose – apimančius morfometriją ir morfologiją. Geografijos mokslo raidai Lietuvoje skirti 7 straipsniai, vienas iš jų anglų kalba. Tiek pat straipsnių parašyta geografijos (ir fizinės, ir visuomeninės) mokslo populiarinimo tematika. Akademikas K. Bieliukas teigė, kad geografija yra kompleksinis mokslas. Šia tema parašė straipsnį *Geografija ir kalbotyra* (*Geografinis metraštis*, 1962). Jame teigė, kad *geografija yra mokslo kompleksas, kuris stovi kryžkelėje tarp gamtos ir humanitarinių mokslų.* Geografiją ir kalbotyrą visų pirma sieja kalba kaip kultūros reiškinys, paplitęs Žemės paviršiuje, ir vietovardžiai, arba geografiniai pavadinimai. Šių dviejų mokslų sąsają – vietovardžius paaiškina praktiškai nagrinėdamas Stanislovo Tarvydo knygelę *Lietuvos vietovardžiai.*

Ilgą laiką produktyviai dirbdamas geografijos mokslo institucijose K. Bieliukas išgarsėjo ne tik tarp Lietuvos limnologijos specialistų, bet ir tarp

geografijos mokslo ugdytojų. Akademikas pelnė mokslo visuomenės ir specialistų praktikų pripažinimą, buvo jiems didelis autoritetas. Apie tai byloja ne tik jo mokslo darbai, bet ir mokslo darbų redagavimas bei jų autorių konsultavimas.

K. Bieliukas buvo daugelio geografijos leidinių redaktorius. Jo redaguotų darbų sąrašas yra ne ką trumpesnis už jo paties parašytų ir išleistų darbų sąrašą. Jam teko recenzuoti įžymių Lietuvos geografų K. Pakšto, V. Gudelio, V. Chomskio ir kitų darbus.

Recenzuoti darbai

Pakštas K. (1935). Baltijos jūra. Jos fizinė ir antropogeografinė studija. Klaipėda.

Gudelis V. (1958). Geologijos ir fizinės geografijos terminų žodynas. *Geografinis metraštis,* t., 1, p. 390–391.

Chomskis V. (1971). Mažųjų ežerų dinamika ir termika. *Geografinis metraštis,* t. 11, p. 229–230.

Redaguoti darbai

Putninš Reinholds (1933). Apie geografijos uždavinius. Kaunas: Spaudos fondas.

Martonnas Em. (1948). Fizinės geografijos pagrindai (vertimas aukštosioms mokykloms). Kaunas.

Lietuvos TSR MA darbai. Serija B1 (1955). Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Aleksandras Humboldtas 1764–1859: Pranešimų rinkinys (1959). Vilnius: Lietuvos TSR MA Geologijos ir geografijos institutas, Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Gamtos mokslų fakultetas.

Žuvinto rezervatas (1968). Vilnius: Mintis.

Litva (1967). Maskva.

Medžiagų kaupimasis mažuose Pietryčių Lietuvos ežeruose (1975). Vilnius: Lietuvos TSR MA, Geologijos skyrius.

Geographia Lituanica (1976). Vilnius: Geografijos skyrius.

Dusios, Obelijos, Galsto ir Šlavanto charakteristika (1978). Vilnius: Mokslas.

Žymieji Tarybų Lietuvos mokslininkai: Akademikas Jonas Kriščiūnas (1979). Vilnius: Mokslas.

Lietuvos TSR MA Mokslinių pranešimų vyriausias redaktorius 1955–1962 metais.

Geografijos metraščio vyriausias redaktorius 1958–1980 metais.

Visą prasmingą gyvenimą K. Bieliukas daug ir intensyviai dirbo mokslo institucijose ugdydamas geografijos mokslą Lietuvoje. Dėl to mažai laiko likdavo ežerų tyrimams, moksliniams, mokslo populiarinimo straipsniams rengti, skaityti viešas paskaitas. Tačiau beveik kiekvienais metais akademikas surasdavo laiko paskelbti įvairaus pobūdžio darbų (11 pav.).

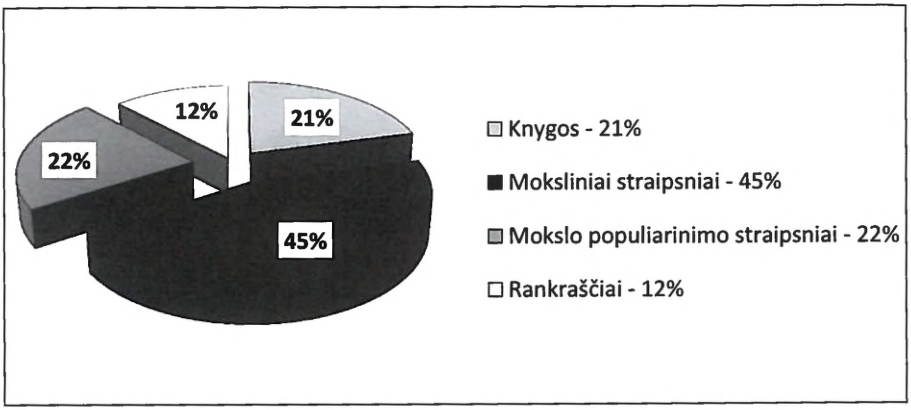

11 pav. *K. Bieliuko mokslo darbai (%)*

K. Bieliuko mokslo ir mokslo populiarinimo darbų sąrašas

Knygos

1. Bieliukas K. (1932). Kai kurie kiti skystieji žemės mineralai. Kaunas, *Kosmos*.

2. Bieliukas K. (1934). Vandenynų ir jūrų ribos. Kaunas, *Kosmos*.

3. Bieliukas K. (1934). Pokarinės poliarinės kelionės 1914–1934. Kaunas: Spaudos fondo leidinys. *Varpas*.

4. Bieliukas K. (1934). Žemės paviršiaus modelių darymas mokyklose. Kaunas: Spaudos fondo leidinys. *Varpas*.

5. Bieliukas K. (1937). Dovinės baseino ežerai. Kaunas: *Raidės*.

6. Bieliukas K. (1937). 28 Trakų apskrities ežerų morfometrija. Kaunas: *Raidės*.

7. Bieliukas K. (1952). Kaip žmogus tvarko gamtą. Vilnius.

8. Bieliukas K. (1953). Озера Литовской ССР.

9. Bieliukas K. (1956). Lietuvos TSR ežerai. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

10. Bieliukas K. (1961). Ežerotyros pagrindai. Vilnius: Lietuvos TSR MA geologijos ir geografijos institutas.

11. Bieliukas K., Gudonytė M. (1967). Geography in the Academy of Sciences of the Lithuanian SSR. Vilnius: Department of Geography.

12. Bieliukas K. (1979). Žymiausi Tarybų Lietuvos mokslininkai: Akademikas Jonas Kriščiūnas. Vilnius: *Mokslas*.

Moksliniai straipsniai

1. Bieliukas K. (1934). Grabesto ežero morfometrija. *Kosmos,* Nr. 7–12, Kaunas.

2. Bieliukas K. (1935). Geografiniai darbai Lietuvos ežeruose. *Kosmos,* Nr. 10–12, Kaunas.

3. Bieliukas K. (1935). Ilgio ir Kietaviškio ežerų morfologija ir morfometrija. *Kosmos,* Nr. 10–12, Kaunas.

4. Bieliukas K. (1935). Tauragnų, Labės ir Labelės ežerų morfologija ir morfometrija. *Kosmos,* Nr. 10–12, Kaunas.

5. Bieliukas K. (1936). Kalvių ežero morfometrija. *Kosmos,* Nr. 6–12, Kaunas.

6. Bieliukas K. (1936). Žąslių, Lemano ir Statkūniškių ežerų morfometrija ir morfologija. *Gamta,* Nr. 2, Kaunas, p. 8.

7. Bieliukas K. (1937). Platelių srities ežerų morfometrija. *Gamta,* Nr. 13, Kaunas.

8. Bieliukas K. (1937). Vievio ežero morfometrija. *Kosmos,* Nr. 1–3, Kaunas.

9. Bieliukas K. (1939). Reka Ohre: Hydrograficka studie. Praha.

10. Bieliukas K. (1953). Trakų ežerai. *Tiesa,* ,Nr. 124.

11. Bieliukas K. (1954). Žalieji ežerai. *Tiesa,* ,Nr. 135.

12. Bieliukas K. (1955). Lietuvos TSR ežerai. *Lietuvos TSR MA moksliniai pranešimai,* t. 1, p. 7–16.

13. Bieliukas K. (1955). Kai kurių Baltijos aukštumos regionų Lietuvos TSR teritorijoje ežerų morfologiniai ir morfometriniai bruožai. *Lietuvos TSR MA darbai.* Serija B 2, Vilnius.

14. Bieliukas K. (1956). Lietuvos TSR ežerai. *Lietuvos TSR MA moksliniai pranešimai,* t. 1, Vilnius.

15. Bieliukas K. (1958). Lietuvos TSR ežerų tyrimai ir ateities perspektyvos. *Geografinis metraštis,* t. 1, p. 33–49.

16. Bieliukas K. (1958). Ežerai. *Lietuvos TSR fizinė geografija,* d. I, Vilnius.

17. Bieliukas K., Chomskis V., Stanaitis A. (1958). Lietuvos TSR ežerų geografinis pasiskirstymas. *Lietuvos TSR MA darbai.* Serija B 3, Vilnius.

18. Bieliukas K., Chomskis V. (1959). Pagrindinės žinios apie ežero vandenų sąmaišą. *Geografinis metraštis,* t. 2, p. 175–216.

19. Bieliukas K. (1960). Geographical Research Work in Lithuania under Soviet Power. *Collectanea acta Geographica Lithuanica.* Vilnius.

20. Bieliukas K. (1960). Mathematical Basis of the Principal Indices of Lake Morphometry. *Collectanea acta Geographica Lithuanica.* Vilnius.

21. Bieliukas K., Chomskis V., Garunkštis K. (1960). Dėl ežerų genezės klasifikacijos. *Geografinis metraštis,* t. 3, p. 5–12.

22. Bieliukas K., Stanaitis A. (1962). Žuvinto ežero morfometrinių rodiklių kitimas. *Lietuvos TSR MA moksliniai pranešimai t. XIV,* 2 sąs., Vilnius, p. 39–62.

23. Bieliukas K., Stanaitis A. (1963). Riešės baseino ežerų morfometrija ir morfologija. *Lietuvos TSR MA moksliniai pranešimai,* t. 15, Vilnius.

24. Bieliukas K. (1963–1964). Žalieji ežerai Riešės baseine. *Geografinis metraštis,* t. 6–7, p. 193–214.

25. Bieliukas K. (1964). Geografijos mokslo praeitis, dabartis ir ateitis. *Mūsų gamta,* I. Vilnius.

26. Bieliukas K. (1967). Geografijos skyrius. *Lietuvos TSR MA moksliniai pranešimai,* t. 25, Vilnius.

Mokslo populiarinimo straipsniai

1. Bieliukas K. (1932). Nafta, jos produkcija ir ištekliai. *Kosmos,* Kaunas, p. 6.

2. Bieliukas K. (1932). Kaučiukas. *Kultūra,* Kaunas, p. 4.

3. Bieliukas K. (1934). Vandenynų ir jūrų ribos. *Kosmos*, Kaunas, p. 8.

4. Bieliukas K. (1957). Lietuva – keturių tūkstančių ežerų kraštas. *Mokslas ir gyvenimas*, Vilnius.

5. Bieliukas K. (1958). Geografinių draugijų veiklos Lietuvoje apžvalga. *Geografinis metraštis*, t. 1, p. 11–15.

6. Bieliukas K. (1959). Geografijos moksliniai tiriamieji darbai Lietuvoje tarybiniais metais. *Geografinis metraštis,* t. 2, p. 5–11.

7. Bieliukas K. (1962). Geografija ir kalbotyra. *Geografinis metraštis*, t. 5, p. 159–169.

8. Bieliukas K. (1964). Geizeriai. *Mokslas ir gyvenimas*, Vilnius.

9. Bieliukas K. ir V. Gudelis (1966). Geografijos mokslo praeitis, dabartis ir ateitis Lietuvoje. *Mūsų gamta*, Vilnius.

10. Bieliukas K. (1968). Dvidešimt penkeri metai geografijos mokslui Tarybų Lietuvoje. *Geografijos metraštis,* t. 9, , p. 197–213.

11. Bieliukas K. (1968). Lietuva – dailių ežerų kraštas. *Laisvė*, JAV.

12. Bieliukas K. (1969). Pastabos apie Lietuvos kurortus. *Geografijos metraštis,* t. 9, p. 243–248.

13. Bieliukas K. (1971). Iš geografijos istorijos Lietuvoje. *Geografijos metraštis,* t. 11, p. 221–223.

Rankraščiai

1. Bieliukas K. (1939). Ogžės upė: Habilitacinis darbas. Praha, Čekoslovakija.

2. Bieliukas K. (1949). Daugų, Sartų ir Rubikių ežerų morfometrija. Vilnius: Lietuvos TSR MA Geologijos ir geografijos institutas.

3. Bieliukas K., Chomskis V., Tarvydas S. (1943). Geografijos metodika. Vilnius.

4. Bieliukas K. (1953). Riešės ir Jeruzalės baseinų ežerų morfometrija. Vilnius: Lietuvos TSR MA Geologijos ir geografijos institutas.

5. Bieliukas K. (1953). Vasylytės – Saidės baseino ežerų morfometrija. Vilnius: Lietuvos TSR MA Geologijos ir geografijos institutas.

6. Bieliukas K., Kriščiūnas J. (1953). Lietuvos TSR ežerų katalogas. Vilnius: Lietuvos TSR MA Geologijos ir geografijos institutas.

7. Bieliukas K. (1954). Dešiniosios Merkio baseino pusės ežerai. Vilnius: Lietuvos TSR MA Geologijos ir geografijos institutas.

K. Bieliukas, baigęs Kauno universitetą, prašė, kad prof. kun. J. Tumas parašytų rekomendaciją, kurią norėjo pridėti prie prašymo Švietimo Ministrui, norėdamas gauti darbą mokykloje.

Prašymas

Šiuomi drįstu prašyti Poną Profesorių suteikti man rekomendaciją, kurią norėčiau pridėti prie prašymo, kurį įteiksiu J. E. Ponui Švietimo Ministrui, prašant mokytojo vietos.

Pažymiu, kad pavestą man darbą pasižadu dirbti sąžiningai.

P.S. Ponui Profesoriui, mane pasižadėjo atestuoti skulptorius Petras Rimša, nuo kurio turiu čionai ir raštą.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą K. Bieliukas dirbo Kauno suaugusiųjų gimnazijoje, kur vedė geografijos, chemijos ir fizikos pamokas. Vilniaus universitete pedagogu išdirbo net 31 metus, iš pradžių tai buvo pagrindinės, o vėliau – nepagrindinės pareigos.

Daugiau kaip tris dešimtmečius (1940–1971) K. Bieliukas paskyrė pedagoginiam darbui, būsimų geografų mokymui.

1940 metais K. Bieliukas pradėjo dirbti Vilniaus universitete, kur skaitė fizinės geografijos, sausumos ir jūros hidrologijos, fizinės geografijos problemų, įvado į geografiją paskaitas dieninio ir neakivaizdinio skyrių studentams. Be to, vadovavo lauko praktikoms, kursiniams bei diplominiams darbams. Studentai prisiminimuose apie profesorių pasakoja: *Nuo 1945 m. K. Bieliukas buvo Vilniaus universiteto rektorius, dėl intensyvios organizacinės veiklos skaitė tik ežerotyros kursą bei vedė lauko praktikas. Akademikas universitete buvo mėgstamas studentų, visada juos išklausydavo, patardavo, padėdavo* (M. Gudonytės prisiminimai).

Nors 1946 m. K. Bieliukas įsitraukė į administracinį ir organizacinį darbą Mokslų akademijoje bei Geologijos ir geografijos institute, bet ir toliau dirbo Vilniaus universitete. Norinčių pas jį rašyti kursinius ir diplominius darbus studentų niekada netrūko.

Organizuodamas darbą Vilniaus universitete akademikas K. Bieliukas nenutraukė pedagoginio ir mokslinio darbo. Pirmaisiais pokario metais studentams trūko fizinės geografijos literatūros lietuvių kalba. Profesorius jau tuo

metu svarstė apie geografijos vadovėlio parengimą, pirmiausia – fizinės geografijos. Jo nuomone, fizinės geografijos žinios padeda tvirtą pagrindą visoms geografijos mokslo šakoms.

12 pav. *K. Bieliukas su limnologinės ekspedicijos dalyviais prie Asvejos ežero 1955 m.*

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
GEOLOGIJOS IR GEOGRAFIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS VALSTYBINIO VINCO KAPSUKO vardo UNIVERSITETO
GAMTOS MOKSLŲ FAKULTETAS

K. BIELIUKAS

EŽEROTYROS
PAGRINDAI

VILNIUS – 1961

13 pav. *„Ežerotyros pagrindai" (1961)*

Profesoriaus iniciatyva buvo suorganizuotas pasaulinio garso specialistų parengtų vadovėlių aukštosioms mokykloms vertimas į lietuvių kalbą. Tai Em. de Martonno *Fizinės geografijos pagrindai*, S. Kolesniko *Bendrosios geografijos pagrindai*. Šie vadovėliai praturtino negausią lietuvišką geografijos literatūrą. Šiais vadovėliais naudojosi ne tik geografijos specialybės studentai, bet ir vyresnių klasių moksleiviai bei mokslo darbuotojai. Šie geografijos darbai neprarado vertės iki šių dienų.

Akademikas K. Bieliukas lietuviška geografijos literatūra rūpinosi ir vėliau. 1961 metais skaityto kurso pagrindu parengė vadovėlį *Ežerotyros pagrindai* (13 pav.).

Vadovėlis ***Ežerotyros pagrindai*** sudarytas iš 5 dalių, jis skirtas ne tik studentams, bet ir limnologams praktikams, geografijos bei jai artimų disciplinų dėstytojams ir kitiems norintiems geriau pažinti ežero „gyvenimą". Knygos pratarmė ir turinys pateikti ne tik lietuvių, bet ir rusų kalbomis, todėl kitų tarybinių respublikų ežerotyrininkai galėjo susidaryti vaizdą apie knygos turinį bei Lietuvos ežerotyrą. Knygos įvade nusakoma ežerotyros esmė, metodai, istorija, taip pat ežerotyros raida pasaulyje, o ne tik Tarybų Sąjungoje ir Lietuvoje.

Pirmoje dalyje *Ežero dubuo* nušviečiama ežero morfologija (morfografija ir morfogenezė), morfometriniai rodikliai sugrupuoti į 6 grupes. Antroje dalyje *Ežero vandens masė* nagrinėjami ežero hidrologinio režimo, hidromechanikos, termikos, optikos, akustikos klausimai. Detaliai išnagrinėtas ežerų vandens masės pastovumas ir sąmaiša, šiuos reiškinius lemiantys faktoriai. Trečioje dalyje *Ežero biologija* aprašomi ežere vykstantys biologiniai procesai, biologinė ežerų klasifikacija, ežero zonos ir sritys biologiniu požiūriu, žuvys, paukščiai. Kitoje dalyje *Ežero vystymosi eiga. Nuosėdos* išryškinamos pagrindinės ežerų raidos priežastys, ežero vystymosi ciklai bei užžėlimo procesai. Baigiamojoje dalyje *Ežerotyros šakos* apžvelgiama regioninė, taikomoji, taip pat praktinė ežerotyra, pateikiamos pagrindinės žinios apie Lietuvos ir visos Tarybų Sąjungos bei pasaulio ežerus, plačiai nagrinėjama ežerų tyrimų taikomoji pusė.

Diplominių darbų tematikoje vyravo įvairių vietovių geografinis apibūdinimas, upių ir jų atkarpų aprašymas, kolūkių geografinės apžvalgos (14 pav.).

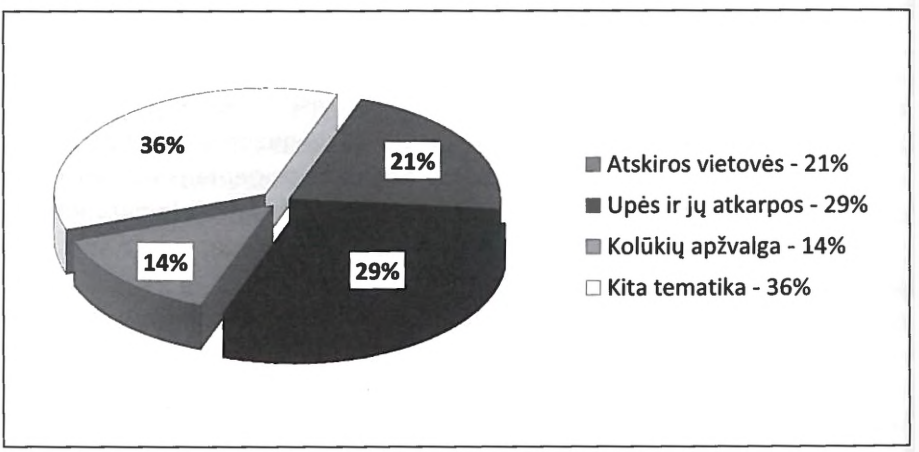

14 pav. *Studentų diplominių darbų, kuriems vadovavo K. Bieliukas, tematika (%).*

Pagal Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Gamtos mokslų fakulteto valstybinių egzaminų komisijos posėdžių protokolus (1946–1964), nuo 1943 iki 1957 metų K. Bieliukas vadovavo 29 studentų diplominiams darbams (2 lentelė).

2 lentelė. ***Studentų diplominių darbų, kuriems vadovavo K. Bieliukas, sąrašas***

Metai	Studento pavardė	Diplominio darbo tema
1943	Steponynaitė A.	*Pradiniai meridianai*
1946	Stabinis J.	*Lietuvos kartografijos pradžia*
1947	Basalykas A.	*Vilniaus reljefas kaip pleistoceninės dangos skulptūra*
1950	Červinskas E.	*Jašiūnų valsčiaus fiziniai geografiniai bruožai*
1951	Aleksejutė R.	*Merkio aukštupio hidrografinė charakteristika*
	Duškinaitė E.	*Šalčios baseino hidrografinė analizė*
	Subačiūtė E.	*Druskininkų rajono pelkės ir durpynai*
	Vėžytė A.	*Druskininkų rajono fizinė geografinė charakteristika*
1952	Čepinskas V.	*Šiaurės Rytų Lietuvos TSR durpynai*
	Vitkūnaitė M.	*Molėtų rajono fizinės geografinės sąlygos*
	Vitulskytė R.	*Naujosios Vilnios fizinė geografinė charakteristika*
	Šikšnytė A.	*Riešės upės baseino pelkės ir durpynai*
1953	Lunytė B.	*Dremės baseino fizinė geografinė charakteristika*
	Naujalytė B.	*Prienų ir jų apylinkių geografinė aplinka*
	Skardinskaitė A.	*Tyrimo baseino hidrografinė ir hidrologinė charakteristika*
	Valivonytė U.	*Prienų rajono išlaužo apylinkės fizinė geografinė charakteristika*
1954	Rainys J.	*Dubysos hidrografinė charakteristika*
	Saladžiūtė D.	*Neries ledo režimas*
1955	Rainys A.	*Šventosios baseino geografiniai hidrologiniai bruožai*
1956	Kairytė R.	*Tauragnų kolūkio ekonominė geografinė charakteristika*
	Panovaitė J.	*Dūkšto rajono Suvarovo kolūkio geografinė charakteristika*
	Pilkaitė D.	*Nemuno nuotėkis Nemaniūnuose*
	Ramoškis A.	*„Piliakalnio" kolūkio ekonominio pakitimo problemos*
	Simoliukaitė S.	*Dūkšto rajono Suvarovo kolūkio geografinė charakteristika. Ekonominė dalis*
1957	Koženiauskaitė	*Šventosios slėnis Veprių ruože (fizinė geografinė analizė)*
	Laurinaitytė D.	*Širvintos žemupio baseino fiziniai geografiniai bruožai*
	Palaikis J.	*Baltosios Vokės durpynas*
	Stanaitis A.	*Ančios ežero morfometriniai ir morfografiniai bruožai*
	Tamošaitis J.	*Durpynų dubens morfografinė nuotrauka*

1947–1958 metais profesorius recenzavo 9 diplominius darbus (3 lentelė). Jie daugiausia skirti hidrologijos tematikai: Dubysos, Merkio, Nemuno hidrologiniams bruožams, Dubingių, Ručio ežerų hidrografijai. Klimatologine, geomorfologine ir regioninės geografijos tematika buvo po vieną darbą.

3 lentelė. ***K. Bieliuko recenzuotų diplominių darbų sąrašas***

Metai	Studento pavardė	Diplominio darbo tema
1947	Kaušyla K.	*Šalnos Vilniuje*
1955	Drozelaitė G.	*Nemuno slėnys Punios–Alytaus atkarpoje (geomorfologinė analizė)*
	Ilevičius V.	*Dubysos baseino hidrografiniai ir hidrologiniai bruožai*
	Lasinytė M.	*Merkio upės hidrografinis režimas*
	Škeliovaitė F.	*Dubingų ežero fizinė geografinė charakteristika*
1956	Ilickus A.	*Nemuno upės hidrografiniai, hidrologiniai bruožai*
	Petrauskaitė J. ir Guobyl(t)ė D.	*„Spartuolio" kolūkio fizinių geografinių ir ekonominių bruožų charakteristika*
1958	Skarčinskaitė V.	*Ručios ežero hidrografiniai ypatumai*
	Žukaitė E.	*Ručios ežero terminis režimas*

Nuo 1956 iki 1971 metų akademikas K. Bieliukas Vilniaus universitete dirbo nepagrindinėse pareigose. Pagrindinė darbovietė buvo Mokslų akademija ir Geologijos ir geografijos institutas. Tačiau ryšių su universitetu nenutraukė. 1965–1971 metais, be skaitomų ežerotyros kurso paskaitų, buvo valstybinių bei kitų egzaminų komisijų pirmininkas (4 lentelė).

4 lentelė. ***K. Bieliukas – egzaminų komisijų pirmininkas (1965–1970)***

Metai	Egzaminas
1965 12 20–1966 05 10	Gamtos mokslų fakulteto valstybiniai egzaminai
1966	Botanikos ir biofizikos egzaminas
	Biologijos ir geografijos metodikos egzaminas
1967–1968	Mokslinio komunizmo egzaminas
1969–1970	Biologijos valstybinis egzaminas
	Politinės ekonomijos egzaminas
	Marksistinės-leninės filosofijos egzaminas
1970	Meteorologijos egzaminas

ORGANIZACINĖ IR VISUOMENINĖ VEIKLA

Akademikas K. Bieliukas buvo ne tik įžymus mokslininkas, talentingas pedagogas, bet ir energingas, veiklus organizatorius. Organizacinį darbą jis pradėjo dirbti Kauno, o vėliau – Vilniaus universitete, Mokslų akademijoje, Geologijos ir geografijos institute, Lietuvos geografų draugijoje. Organizacinės veiklos sėkmę lėmė charakterio bruožai – pareigingumas, darbštumas, užsibrėžto tikslo siekimas, mokėjimas dirbti su žmonėmis.

Dirbdamas Kauno universitete jis aktyviai dalyvavo 1934 metais įkurtos Lietuvos geografų draugijos veikloje. Jis buvo draugijos valdybos narys, daug metų dirbo sekretoriumi, atliko kitus organizacinius darbus.

Vilniaus universitetas. Vilniuje tik nutilus karo veiksmams, 1944 m. liepos 16 d., K. Bieliukas buvo paskirtas Vilniaus universiteto rektoriumi. Nelengva administracinė ir moralinė našta užgulė jo pečius atkuriant ir reorganizuojant universitetą. Didelė profesūros dalis pasitraukė į Vakarus, bijodama grįžtančios sovietų valdžios. Universiteto patalpos, laboratorijos buvo nusiaubtos, tuščios, langai be stiklų, neveikė šildymo sistema, vandentiekis, nebuvo elektros. Didžioji dalis aparatūros, įrenginių, medžiagų išgrobstyta dar hitlerininkų laikais po universiteto uždarymo. Išliko vos 13% buvusių universiteto patalpų (6% buvo sudegę, 81% – užimtos įvairių įstaigų). 64% studentų bendrabučių ploto nukentėjo nuo gaisro, likusieji 36% – užimti.

15 pav. *MA prezidiumo posėdis Mažojoje salėje*

Daugeliui stipriausių Lietuvos intelektualų pasitraukus į Vakarus, likusiai negausiai akademinei inteligentijai iškilo dilema – griebtis boikoto, pasyvios rezistencijos arba prisitaikyti prie „naujų" gyvenimo sąlygų. K. Bieliuko laikysena, elgesys ir vaidmuo tuo komplikuotu laikotarpiu įrodo jo pasirinkto kelio teisingumą. Jis turėjo aiškiai demokratines nuostatas ir tų nuostatų laikėsi nepaisant didžiulio spaudimo iš okupantų ir tikrų kolaborantų, politinių karjeristų pusės. Laimei, K. Bieliukas turėjo ir nemažą būrį bendraminčių, kurie gebėjo įžvelgti šviesą tunelio gale, koks ilgas jis būtų. Jų buvo ir universitete, ir už jo ribų. Tokie žmonės daug nusipelnė tęsdami nacionalinės lietuvių kultūros ugdymą, auklėdami jaunimą tautinio patriotizmo dvasia.

Vilniaus universiteto atkuriamasis darbas prasidėjo dar nepasibaigus karui. Naujai paskirtas Vilniaus universiteto rektorius K. Bieliukas apie šios aukštosios mokyklos atkūrimą pranešė per radiją. Kalbėdamas eteryje kvietė išlikusį mokslinį pedagoginį personalą rinktis į *Alma Mater*. Tačiau šis procesas vyko vangiai. Abejodami dėl savo artimųjų likimo, būsimo darbo sovietinėje sistemoje pobūdžio, docentai ir profesoriai neskubėjo grįžti. Sužinoję jų adresus K. Bieliukas siuntė pas juos patikimus autoritetingus mokslo darbuotojus, tarp jų grįžusius iš evakuacijos Tarybų Sąjungoje (specialiai į Biržų apskritį komandiruotas K. Korsakas įkalbėjo grįžti į universitetą V. Mykolaitį-Putiną). Po kartotinių rektoriaus raginimų per radiją ar jo komandiruotų pasiuntinių prašymų 1945 metų rudenį į Vilnių susirinko 24 profesoriai ir docentai, 34 jaunesniojo personalo nariai ir 82 ūkio bei administracijos darbuotojai. Matydamas, kad su tokiomis jėgomis bus sunku pradėti mokslo metus, rektorius kvietė dirbti dėstytojais, asistentais savo pažįstamus gabius pedagogus iš provincijos, turinčius mokslo tiriamojo darbo polinkių. Tą patį daryti K. Bieliukas ragino ir kitus universiteto profesorius, fakultetų dekanus ir katedrų vedėjus, kuriems buvo pavesta komplektuoti mokslinį ir pagalbinį personalą. Vėliau K. Bieliukas buvo kaltinamas dėl kai kurių atsitiktinių žmonių pakvietimo dirbti universitete, dėl nepakankamos jų mokslinės kvalifikacijos dirbti aukštojoje mokykloje, tačiau tokių darbuotojų būta vienetų. Bendra tuometinė rektoriaus strategija ir taktika komplektuojant universiteto dėstytojų kadrus pasiteisino. To nepadarius, Vilniaus universitetui būtų nedelsiant pasiūlyta parama „aukštos kvalifikacijos marksistinę ideologiją įvaldžiusiais kadrais" iš vadinamųjų broliškų respublikų. Rusifikacijos ir visuotinio politizavimo banga pagrindinę Lietuvos aukštąją mokyklą būtų užplūdusi daug anksčiau, visiškai nesusiformavusią. Kai vėliau toji banga atsirito, universitete jau buvo jėgų, pagaliau ir patirties tai akcijai priešintis. Šiam patyrimui pagrindus

padėjo ne kas kitas, o rektorius K. Bieliukas ir jo bendražygiai.

Ne ką mažiau sudėtinga buvo ir studentų priėmimo problema. Prasidėjo oficialus ir neoficialus jaunimo filtravimas per politinį ir socialinį sovietinės valdžios koštuvą. Rektorius ir jo bendraminčiai Rektorate ir fakultetuose stengėsi padėti jaunimui to filtro išvengti. Būta ir kitų sunkumų (dėl Lietuvos vakarinėje dalyje dar tebevykstančio karo nebuvo reguliaraus transporto, vėlavo elementarus patalpų ir bendrabučių parengimas). Tiktai spalio viduryje prasidėjo paskaitos aštuoniuose fakultetuose. Mokymas vyko nekūrenamose auditorijose ir laboratorijose, neretai be elektros šviesos. 1944–1945 mokslo metų pradžioje buvo įregistruoti 986 studentai, tačiau mokslus tais metais baigė 887. Skaičiaus sumažėjimą lėmė prasidėjusi emigracija į Lenkiją, blogėjančios materialinės bei politinės sąlygos tiek studentams, tiek dėstytojams. Ir vieni, ir kiti sovietų valdžios buvo vertinami pirmiausia ne pagal gabumus, dalykines savybes, žinias ir kvalifikaciją, o pagal politinius ir idėjinius kriterijus. Nors padėtis universitete buvo sudėtinga, K. Bieliukas nuolatos rūpinosi akademiniu jaunimu.

Mokslų akademija, Geologijos ir geografijos institutas. Nuo 1946 metų prof. K. Bieliukas perėjo dirbti į atkurtos Mokslų akademijos prezidiumą akademiku sekretoriumi, Geologijos ir geografijos instituto direktoriumi, kartu ir toliau dirbo universitete.

Kazimieras Bieliukas pasižymėjo ir kaip MA akademikas sekretorius. Pagrindiniai jo bruožai – realumas, saikingumas, perspektyvos nuojauta. Tai padėjo akademikui prasmingai žvelgti į ateitį sprendžiant MA plėtros uždavinius pagal tų laikų galimybes.

Mokslų akademijoje K. Bieliukas išdirbo daugiau kaip trisdešimt metų. Po reorganizacijos 1963 m., panaikinus Geologijos ir geografijos institutą, iki 1978 m. buvo Zoologijos ir parazitologijos instituto Geografijos skyriaus vadovu. Be to, ėjo Geografijos skyriaus Ežerotyros ir pelkėtyros sektoriaus vadovo pareigas.

Prof. K. Bieliukas daug laiko ir pastangų paskyrė Geologijos ir geografijos instituto organizavimui, veiklos plėtrai. Didelį dėmesį jis skyrė mokslinių kadrų formavimui, ugdymui, kvalifikacijos kėlimui. Teko rūpintis patalpų plėtra ir tvarkymu, aparatūros įsigijimu. K. Bieliuko iniciatyva Mokslų akademija augo, plėtėsi, tapo centriniu mokslo židiniu ne tik Lietuvoje, bet ir Tarybų Sąjungoje, užsienyje.

Jo vadovaujamas Geologijos ir geografijos institutas sėkmingai sprendė aktualius, svarbius respublikos liaudies ūkiui klausimus. 1952 metais buvo

parengta ir įteikta TSRS Mokslų akademijos Geografijos institutui didelė monografija *Lietuvos TSR ekonominė geografija*. mame K. Bieliuko vadovaujamame Geologijos ir geografijos institute pradėtos rengti kandidatinės (dab. daktaro) disertacijos.

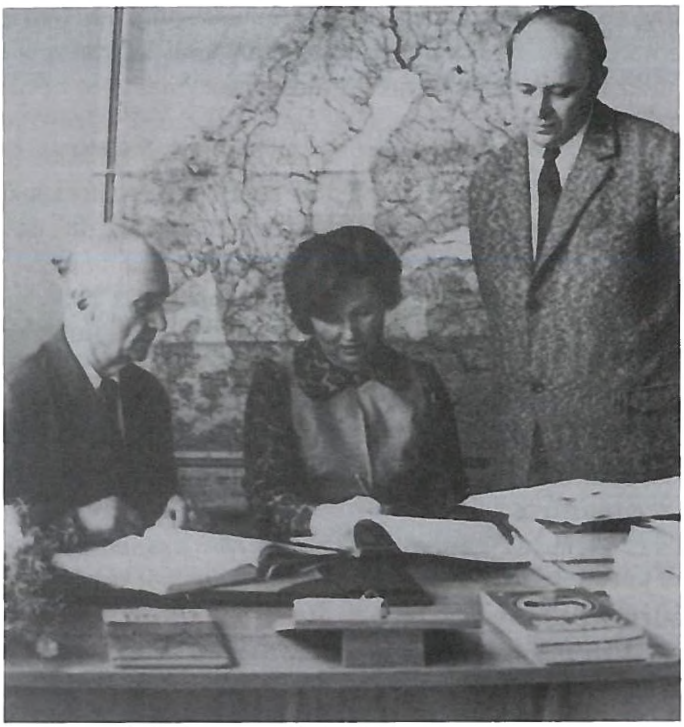

16 pav. *Akademikas K. Bieliukas, M. Gudonytė ir V. Gudelis Geologijos ir geografijos institute (apie 1960 m.)*

Per ilgus darbo metus Geologijos ir geografijos institute akademikas K. Bieliukas padėjo ne vienam darbuotojui, kentėjusiam nuo sovietinės sistemos. Daugiausia teko spręsti įsidarbinimo, apgyvendinimo, aspirantūros klausimus. Tokios paramos sulaukė dabar plačiai žinomi mokslininkai, buvę Geologijos ir geografijos instituto darbuotojai: A. Račinskas, M. Gudonytė, O. Kondratienė, A. Seibutis, V. Narbutas, E. Červinskas ir kiti. Apie tai įtikinamai savo prisiminimuose pasakoja akademiko mokiniai ir kolegos.

17 pav. *Geologijos ir geografijos instituto darbuotojų kelionė į Kuršių marias (K. Bieliukas trečias iš kairės)*

Lietuvos geografų draugija. 1934 m. sausio 9 d. Kauno miesto ir apskrities viršininkas įregistravo Lietuvos geografų draugijos (LGD) įstatus, pasirašius K. Pakštui, J. Dalinkevičiui, K. Bieliukui, A. Bendoriui, V. Literskui, M. Pečeliūnui ir S. Kolupailai. Sausio 26 d. įvykęs steigiamasis draugijos susirinkimas išrinko valdybą, kurios nariai pareigas pasiskirstė taip: pirmininkas – prof. K. Pakštas, sekretorius – asist. K. Bieliukas, knygininkas – prof. S. Kolupaila.

1935 metais Lietuvos geografų draugija vienijo 80, 1937 m. – 98, 1938 m. – 120 narių, K. Bieliukas kasmet buvo perrenkamas sekretoriumi. 1937 metais įvykęs LGD suvažiavimas K. Bieliuką išrinko iždininku. Tai pačiais metais K. Bieliukas dvejiems metams buvo išsiųstas specializuotis į Prahą (stipendiją jam išrūpino prof. K. Pakštas). 1940 metais įvyko paskutiniai LGD posėdžiai Vilniuje ir Kaune. Mokytojų kongreso proga sušauktame Lietuvos geografų draugijos visuotiniame susirinkime buvo išrinkta nauja valdyba. Jos pirmininku tapo S. Kolupaila, o pavaduotoju – K. Bieliukas.

Geografų iniciatyva 1955 m. birželio 15 d. Vyriausybės sprendimu Nr. 296 buvo įkurta Lietuvos TSR geografų draugija – TSRS geografų draugijos padalinys. Steigiamasis susirinkimas įvyko Vilniuje 1957 m. kovo 22 d. Draugijos pirmininku išrinktas akademikas Kazimieras Bieliukas. Draugija, nors ir gavo naują pavadinimą ir juridinį statusą, tęsė ir plėtojo Lietuvos geografinio pažinimo tradicijas: skatino krašto tyrimus, telkė Lietuvos geografų bendruomenę,

organizavo mokslo renginius ir keliones, plėtojo mokslinius ryšius. Nuo 1958 metų leido tęstinį mokslo leidinį *Geografijos metraštis* (t. 1–18 vadinosi *„Geografinis metraštis*).

K. Bieliukas 1958 metais *Geografijos metraštyje* parašė straipsnį *Geografinių draugijų veiklos Lietuvoje apžvalga*. Jame informavo visuomenę apie tai, kas buvo aptarta pirmajame Lietuvos TSR geografų draugijos – TSRS geografų draugijos filialo bendrajame susirinkime, kaip kilo sumanymas įsteigti Lietuvos geografų draugiją 1934 metais. Hitlerinei Vokietijai užpuolus Lietuvą, draugijos veikla buvo nutraukta, o nuo 1955 metų ji tapo TSRS geografų draugijos filialu. Straipsnyje trumpai pristatyti draugijos skyrių vykdomi tyrimai, juose dalyvaujantys mokslininkai.

1960 metais akademikas K. Bieliukas *„Geografijos metraštyje"* paskelbė straipsnį *Trumpa Lietuvos TSR geografinės draugijos 1957–1958 m. veiklos apžvalga*. Juo supažindino mokslo visuomenę su skaitytu pranešimu 1960 m. lapkričio 30 d. Leningrade, TSRS geografų draugijos išplėstiniame mokslinės tarybos posėdyje. Tai buvo impulsas kurtis ir kitoms draugijoms – paleontologų, miškininkų, kartografų ir kt.

Ilgą laiką Lietuvos geografų draugijos veiklai didžiausios įtakos turėjo akademiko, profesoriaus Kazimiero Bieliuko asmenybė, energingumas, pasiaukojantis darbas.

18 pav. *K. Bieliukas ir bendradarbė I. Klimaitė*

Kita visuomeninė veikla

Akademikas Kazimieras Bieliukas garsėjo ir kita visuomenine veikla. Jis kalbėdavo per radiją, pasirodydavo televizijoje, rašė straipsnius spaudai, paskelbė keletą mokslo populiarinimo knygelių. Tačiau nepersistengė kaip kai kurie kiti sovietmečio profesoriai ir akademikai, lenktyniavę, kas daugiau prirašys ir prikalbės, kas bus dažniau minimas spaudoje ir per radiją.

K. Bieliuko straipsnių ir pasisakymų spaudoje padaugėjo jam tapus Gamtos apsaugos komisijos prie MA prezidiumo pirmininku – jo prašydavo pasisakyti prasidėjus „didžiųjų stalininių gamtos pertvarkymo planų" realizavimui (dažniausiai popieriuje). Tai liūdnai pagarsėjusio Lysenkos „mokslinių idėjų" propagavimas ar kitokie svaičiojimai nuo durpių pūdinio puodelių įdiegimo daržininkystėje iki kukurūzų laukininkystėje. Neretai į redakcijų prašymus profesorius atsiliepdavo taip: *Mielai, bet dabar negaliu, esu labai užimtas. Jei labai reikia mano parašo, duokite tekstą, pasirašysiu*. Vėliau prisimindamas apie tai, profesorius sakydavo: *Visa laimė, vaikyčiai, kad niekas, be cenzoriaus ir redaktoriaus, tokių straipsnių neskaitydavo. Net aš pats ne visus skaičiau, nors ir su mano parašu spausdino*.

K. Bieliukas buvo aktyvus Lietuvos politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugijos narys. Jis dalyvavo *„Lietuviškosios tarybinės enciklopedijos"* redagavimo darbuose. Skaitė paskaitas visuomenei.

MOKSLINĖS, PEDAGOGINĖS IR VISUOMENINĖS VEIKLOS ĮVERTINIMAS

Apie akademiko K. Bieliuko gyvenimą, pedagoginę, organizacinę ir visuomeninę veiklą trumpai rašyta enciklopediniuose leidiniuose ir V. Chomskio, J. Bulotos straipsniuose *„Geografijos metraštyje"* minint akademiko 70 metų jubiliejų. Po mirties jo mokslinė, organizacinė ir visuomeninė veikla analizuota straipsniuose, paskelbtuose *Geografijos metraštyjeg*, leidiniuose *Žymiausi Lietuvos geografai* ir *Lietuvos geografai*. Plačiau jo gyvenimas, mokslinė bei organizacinė ir visuomeninė veikla aptariama J. Bulotos straipsnyje *Kazimieras Bieliukas* (2007) ir J. Pukinskaitės (2012) magistro darbe.

Publikacijos apie K. Bieliuko mokslinę ir visuomeninę veiklą

Geografijos daktaras K. Bieliukas (1936). *Mokykla ir gyvenimas.* Lietuvos Mokytojų Profesinės Sąjungos organas.

Bieliukas Kazys (1954). *Lietuvių enciklopedija*, t. II. Boston, p. 497–498.

Garunkštis A. (1962). K. Bieliuko *„Ežerotyros pagrindai. Geografinis metraštis*, t. 5, p. 357.

Bieliukas Kazimieras (1966). Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. Vilnius, p. 226.

Chomskis V. (1971). Garbingas Lietuvos limnologijos pradininko K. Bieliuko 70 jubiliejus. *Geografinis metraštis*, t. 11, p. 225–228.

Bieliukas Kazimieras (1977). *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. II. Vilnius, p. 142.

Minkevičius V. (1981). Bieliukas Kazimieras. *Geografijos metraštis,*t. 19, p. 238.

Bieliukas Kazimieras (1985). *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. I. Vilnius, p. 248.

Bulota J. (1998). Bieliukas Kazimieras. *Žymiausi Lietuvos geografai.* Vilnius, p. 56–68.

Bulota J. (2001). Geografas Kazimieras Bieliukas. *Geografijos metraštis,* t. 34(1), p. 208–209.

Grinius V. (2002). Ežerų paviliotas: prof. Kazimiero Bieliuko 100-osioms gimimo ir 10-osioms mirties metinėms. *Suvalkija*, Nr. 2, p. 25–26.

Bieliukas Kazimieras (2003). *Visuotinė lietuvių enciklopedija,* t. III. Vilnius, p. 173.

Kazimieras Bieliukas (1901–1991), Sabina Bieliukienė–Karosienė (1912). *Gyvybę ir duoną nešančios rankos.* 3 sąs. (2005). Vilnius.

Bieliukas Kazimieras (2007). *Lietuvos geografai: enciklopedinis žinynas.* Vilnius, p. 59–61.

19 pav. T*rakai, 1955 metai. K. Bieliukas, M. Gudonytė, prof. Martonn su šeima*

K. Bieliuko mokslinis ir mokslo organizacinis darbas bei aktyvi visuomeninė veikla buvo tuometinės valdžios aukštai įvertinta. Jis apdovanotas ordinais ir medaliais, jam suteiktas nusipelniusio mokslo veikėjo vardas (5 lentelė).

5 lentelė. *K. Bieliuko gauti apdovanojimai*

Metai	Apdovanojimai
1945	Medalis *Už šaunų darbą didžiajame Tėvynės kare 1941–1945 m.*
1947	*Raudonosios Darbo Vėliavos* ordinas
1959	I laipsnio Lietuvos TSR valstybinė premija už kolektyvinį darbą *Fizinės geografijos pagrindai.*
1965	Suteiktas nusipelniusio mokslo veikėjo vardas
1978	Veterano ordinas
1981	Tautų Draugystės ordinas.

AKADEMIKO K. BIELIUKO DARBŲ SVARBA GEOGRAFIJOS MOKSLO RAIDAI

XX a. pradžioje geografija kaip mokslas Lietuvoje buvo mažai žinoma, daugelis intelektualų turėjo miglotą supratimą apie šį mokslą. Gimnazijose geografiją dėstė istorikai ir biologai. Universitetuose geografai nebuvo rengiami.

Akademiko Kazimiero Bieliuko užimamos pareigos (Lietuvos MA prezidiume – akademiko sekretoriaus ir Geologijos ir geografijos institute – direktoriaus) leido jam padaryti tai, ko nepadarė nė vienas vėlesnis geografas plėtodamas geografijos mokslą ir akademinį mokymą.

20 pav. *K. Bieliukas Vilniuje paskutiniais gyvenimo metais*

Įnašas į ežerotyros mokslą. Nuo 1932 m. K. Bieliukas vykdė Lietuvos ežerų morfometrinius, o vėliau – ir ežerų morfologinius tyrimus. Tuo jis plėtė ežerotyros mokslo ribas, nes Lietuvoje ežerai iki jo moksliškai ir metodiškai menkai buvo tyrinėti. Tyrinėdamas Dovinės baseino ežerus, jis suformulavo ir pritaikė ežerų tyrimams naują batigrafinių kreivių metodą. Batigrafines ežerų kreives jis redukavo į vienodus pagrindus, t. y. ežero paviršiaus plotui ir didžiausiam gyliui koordinačių ašyse skyrė po vienodas atkarpas. Batigrafines kreives lygindamas su taisyklingų norminių kūnų (kūgio, paraboloido, pusrutulio su puselipsoidžiu ir cilindro) kreivėmis, K. Bieliukas priėjo išvados, kad

ežerų batigrafinių kreivių forma yra tam tikru būdu susijusi su ežero dubenų forma. Ežerų batigrafinėms kreivėms jis pritaikė taisyklingų kūnų batigrafinių kreivių lygtis: $a^k_z = 1 - 2z + z^2$ (kūgio), $a^e_z = 1 - z^2$ (puselipsoidžio) ir $a^c_z = 1$ (cilindro).

Vėliau šį metodą savo darbuose taikė kiti Lietuvos geografai – prof. V. Chomskis ir kt. Be batimetrinio plano ir morfometrinio apibūdinimo negalima atlikti tolesnių ežero tyrinėjimų. K. Bieliuko atlikti tyrimai sudaro svarbų Lietuvos ežerotyros pagrindą.

K. Bieliukas sukūrė naują, racionalesnę, ežerų klasifikaciją, kuri rėmėsi ežero aplinka, jos paviršiumi, dubens tūriu, dubens pavidalu, dugno reljefu ir vandens mase.

Iš viso K. Bieliukas parašė 26 mokslinius straipsnius, kuriuose nagrinėjami įvairiapusiški ežerų tyrimai.

Akademinės geografijos kūrėjas. Lietuvoje geografijos mokymas aukštosiose mokyklose įgyvendintas gana vėlai. Prieš Antrąjį pasaulinį karą Lietuvos universitetuose nebuvo geografijos studijų. K. Bieliukas daug prisidėjo prie Geografijos katedros įkūrimo Kauno universitete ir geografijos akademinių studijų organizavimo Vilniaus universitete. Vadovaudamas Vilniaus universitetui K. Bieliukas pasistengė suburti Geografijos katedros dėstytojų kolektyvą, įkūrė laboratorijų, išrūpino patalpų, kuriose jau daug dešimtmečių rengiami geografijos specialistai.

Geografijos mokslo organizatorius. 1945 metais prof. K. Bieliukas buvo išrinktas Lietuvos Mokslų akademijos prezidiumo akademiku sekretoriumi, paskirtas Geologijos ir geografijos instituto direktoriumi. Jo iniciatyva Lietuvoje pradėti vykdyti plačios apimties geografijos tiriamieji darbai. Mokslų akademijos Geologijos ir geografijos instituto, Vilniaus valstybinio universiteto Gamtos mokslų fakulteto ir kitų organizacijų specialistai tyrinėjo įvairius geografinės aplinkos elementus: klimatą, Žemės paviršių, gelmes, upes, ežerus, pelkes, dirvožemius, augaliją ir gyvūniją. Buvo sudarytos palankios sąlygos fizinės geografijos šakoms vystytis. Užimdamas aukštas pareigas, akademikas taip pat vykdė mokslinius tyrimus bei skatino kitus tai daryti. Jo remiamas E. Červinskas atliko pirmus plataus masto tyrimo darbus Kuršių mariose, ypač svarbius vandens apytakos tarp Kuršių marių ir Baltijos jūros tyrimus.

Akademikas K. Bieliukas buvo Ežerotyros sektoriaus Geologijos ir geografijos institute įkūrėjas. Jo pastangomis ežerų tyrimai tarybiniais metais buvo vykdomi intensyviai ir visapusiškai. Buvo tiriama ne vien ežero dubuo,

jo reljefas, bet ir nuosėdos, apyežerio sąlygos, ežero vandens masės terminis režimas, cheminė vandens sudėtis, dujų režimas, vandens sąmaiša, vandens balansas, ežero flora ir fauna. Ištirtas ežerų pasiskirstymas, išryškinti ežeringi Lietuvos rajonai, aprašyta ežerų dubenų kilmė, išnagrinėti ir praktikos reikmėmsam suklasifikuoti ežero morfometriniai rodikliai. Visa tai padidino lauko ir kameralinių darbų tikslumą ir efektyvumą. Be to, buvo pamėginta atkurti kai kurių Lietuvos ežerų paleohidrologinį režimą.

Greta Ežerotyros sektoriaus K. Bieliuko dėka buvo įkurtas savarankiškas Pelkėtyros skyrius. Pelkėtyrininkų A. Seibučio, J. Tamošaičio ir kitų mokslininkų atlikti darbai buvo reikšmingi ne tik praktiniu, bet svarbūs ir teoriniu požiūriu.

Didelės praktinės reikšmės turėjo K. Bieliuko ir J. Kriščiūno 1953 m. sudarytas Lietuvos ežerų katalogas su Lietuvos ežerų 1 : 300 000 mastelio žemėlapiu. Kataloge pateikti gana tikslūs ežerų duomenys, nes jį sudarant buvo panaudoti visi žinomi tų metų faktai apie ežerus. Pagal pateiktus kataloge ežerų duomenis buvo galima išskirti ežerų pasiskirstymo Lietuvoje rajonus.

Mokslo leidinių steigėjas. Akademiko iniciatyva buvo pradėtas leisti mokslinis Geologijos ir geografijos instituto leidinys *Moksliniai pranešimai*. Instituto darbuotojų moksliniai straipsniai buvo spausdinami ir Lietuvos Mokslų akademijos darbuose. Nuo 1957 m. akademiko dėka leidžiamas *Geografijos metraštis*, kuriame spausdinami fizinės ir visuomeninės geografijos bei su Geografų draugijos veikla susiję straipsniai. *„Geografijos metraštis"* (*Annales geographicae*) – vienas svarbiausių Lietuvos geografų mokslo leidinių, leidžiamas iki šių dienų.

Sovietmečiu Lietuvos geografams buvo itin sudėtinga publikuoti mokslinius darbus užsienyje, ypač dalyvauti tarptautiniuose kongresuose. 1960 metais Pasaulinis geografų kongresas įvyko Stokholme. Jame dalyvauti Lietuvos geografams realių galimybių nebuvo. Geologijos ir geografijos instituto direktoriaus K. Bieliuko iniciatyva buvo parengtas ir išleistas specialus straipsnių rinkinys *„Collectanea Acta geographica Lithuanica*, kuriame publikuoti 47 straipsniai rusų ir anglų kalbomis. Galimybė Lietuvos geografams pristatyti mokslinius darbus pasaulio geografų bendruomenei – didelis akademiko K. Bieliuko nuopelnas.

K. Bieliuko darbas *Ežerotyros pagrindai* (1961) – pirmasis lietuvių kalba ežerotyros kurso vadovėlis aukštosios mokyklos studentams. Vadovėlyje pateikiama informacija apie ežerų dubenis, vandens masę, biologiją, raidą

bei nuosėdas. Trumpai apžvelgiamos ežerotyros šakos: regioninė, taikomoji, praktinė. Pateikiamos pagrindinės žinios apie Lietuvos, Tarybų Sąjungos ir pasaulio ežerus.

Trūkstant studentams geografinės informacijos lietuvių kalba, K. Bieliuko iniciatyva iš rusų kalbos išversti klasikiniai geografijos veikalai: Em. de Martonne'o *„Traite de Geographie Physique* (*„Fizinės geografijos pagrindai"*) ir S. Kolesniko *Bendrosios geografijos pagrindai.*

Geografų draugijos kūrėjas. K. Bieliukas buvo vienas iš iniciatorių 1934 m. įsteigiant Lietuvos geografų draugiją. Karo metais draugijos veikla buvo sustabdyta. 1955 m. birželio 15 d. akademiko pastangomis draugija buvo atkurta kaip TSRS geografų draugijos padalinys – Lietuvos TSR geografų draugija. Nors draugijos pavadinimas ir juridiniis statusas pakito, ji tęsė ir plėtojo Lietuvos geografinio pažinimo tradicijas: skatino krašto geografinius tyrimus, būrė Lietuvos geografų bendruomenę, organizavo mokslo renginius ir keliones, plėtojo mokslo ryšius.

Geografijos mokslo populiarintojas. Akademikas Kazimieras Bieliukas buvo aktyvus geografijos žinių skleidėjas, kalbėdavo per radiją, pasirodydavo televizijoje, publikavo straipsnius ežerotyros, visuomeninės ir fizinės geografijos, geografijos mokslo raidos Lietuvoje, mokslų integracijos ir kita tematika. Paskelbė keletą mokslo populiarinimo, metodinių knygelių mokykloms: *Pokarinės poliarinės kelionės 1914–1934, Žemės paviršiaus modelių darymas mokykloje.*

K. Bieliukas buvo aktyvus Lietuvos politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugijos narys, dirbo *„Lietuviškosios tarybinės enciklopedijos", Geografijos metraščio, Mokslinių pranešimų* redakcinį darbą. Plačiajai visuomenei skaitė paskaitas gamtosaugos bei gamtinės aplinkos pertvarkymo klausimais.

Akademikas Kazimieras Bieliukas gyveno sudėtingais Lietuvai metais. Jis pergyveno Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinius karus, nacių ir sovietų okupacijas, sudėtingą pokario laikotarpį. Tačiau vykdydamas atsakingas administracines ir visuomenines pareigas akademikas neturėjo pakankamai daug laiko mokslinei veiklai. Dėl to neparašė didelės apimties veikalų, kas populiaru tarp mokslininkų dabartiniais metais. Tačiau jo atlikti ežerų tyrimai, administracinė, organizacinė ir visuomeninė veikla geografijos mokslui turėjo didžiulę reikšmę. Jo pastangomis Lietuvoje geografija tapo pripažintu mokslu, surado tinkamą vietą mokslo ir aukštojo mokymo sistemose.

PRISIMINIMAI APIE KAZIMIERĄ BIELIUKĄ

Akademiką K. Bieliuką pažinojusių asmenų, kurie galėtų pasidalyti prisiminimais apie jį, sąrašas nėra didelis. Prabėgę 20 metų nuo jo mirties išretino jį pažinojusių žmonių gretas. Iš keliolikos akademiką pažinojusių žmonių prisiminimus parašė tik septyni jo buvę studentai, bendradarbiai. Kai kurie respondentai dėl įvairių priežasčių galėjo tik susitikti ir perteikti savo prisiminimus apie garsų geografą atsakydami į šiuos klausimus:

1. Kada pirmą kartą susitikote su akademiku?
2. K. Bieliuką pažinojote kaip: VU dėstytoją, rektorių, MA akademiką, Geologijos ir geografijos instituto direktorių?
3. Ką galite pasakyti apie K. Bieliuką kaip asmenybę?

Apibendrinti prisiminimai apie *K. Bieliuką kaip asmenybę* patvirtina, kad tai buvo doras, sąžiningas Lietuvos pilietis, kuris, dirbdamas atsakingą darbą sudėtingomis pokario sąlygomis, pagelbėjo žmonėms, nukentėjusiems nuo represijų. Rizikuodamas savo karjera jis sugebėjo išvengti Sibiro ir kalėjimo. Tokie poelgiai, žvelgiant iš šiandieninės perspektyvos, verti didžiulės pagarbos ir pasididžiavimo.

Apie tai byloja ir *J. Movšovičiaus* atviras laiškas Vilniaus universiteto rektoriui K. Bieliukui.

Atviras laiškas

Didžiam Gerbiamam Vilniaus Valstybinio Universiteto Rektoriui Prof. K. Bieliukui

Prieš apleisdamas Vilnių jaučiu gilią pareigą išreikšti Rektoriui Prof. Dr. K. Bieliukui savo širdingiausią [padėką ir nuoširdžiausią] dėkingumą už ypatingai rūpestingą Rektoriaus man teiktą globą.

Juodžiausiomis Vokiečių okupacijos dienomis Rektorius Prof. Dr. K. Bieliukas ištiesė man brolišką pagalbos ranką, laikė mane daug savaičių savo nuosavame bute statydamas į pavojų savo gyvybę, dalinosi su manimi duonos kąsniu, o ir vėliau mano nelegalaus gyvenimo mėnesiais padėjo man materialiai ir palaikė bei stiprino mane dvasiškai.

Pažindamas Rektorių Prof. Dr. K. Bieliuką, turėjau galimybę pažinti jį ne tik kaip jo vadovu, visa savo siela atsidavusį senajam Vilniaus mokslo židiniui, bet

ir kaipo aukštų žmogiškumo ir humaniškumo idealą paveldėtoją, pasiruošusį pašvęsti save tų šūkių vardan.
Profesoriaus Dr. K. Bieliukas rektoriavimo laikai bus užrašyti auksinėmis raidėmis Vilniaus Universiteto istorijoje.

Vilnius, 1945 m. balandis *Doc. Dr. J. Movšovičius*

Stepono Batoro universiteto laikotarpiu (1919–1939) J. Movšovičius buvo vienas iš pagrindinių herbariumo rinkėjų. Šiuo metu tai seniausiais herbariumas Lietuvoje. Nors prof. J. Movšovičius lietuviškai nekalbėjo, bet tai jam nesutrukdė parašyti puikią studiją apie Panerių kalvų augalijos bendrijas, parengti Vilniaus krašte inventorizuotų induočių sąrašą, nurodant jų radimvietes. Jis taip pat vadovavo Vilniaus Universiteto botanikos sodui karo metais.

Auklėtinių ir bendradarbių prisiminimai

Algirdas Račinskas

LEU geografijos profesorius, habilituotas mokslų daktaras

Buvau ištremtas į Sibirą, kur baigiau Irkutsko universitetą. 1956 metais buvau paleistas iš tremties ir grįžau į Lietuvą.

1958 m. lapkričio mėnesį, būdamas Vilniuje, užėjau į Geologijos ir geografijos institutą pasiteirauti dėl galimybės įsidarbinti. Tačiau mokslinė sekretorė M. Gudonytė ir direktoriaus pavaduotojas S. Tarvydas, kurie maloniai mane priėmė, pasakė, kad šiuo metu laisvų darbo vietų nėra. Tačiau galbūt galiu būti priimtas į aspirantūrą, nes A. Garunkštis jos atsisakė, bet tam turi pritarti profesorius K. Bieliukas. Su dokumentais nuvykau į Mokslų akademiją, pas MA prezidiumo akademiką sekretorių, Geologijos ir geografijos instituto direktorių K. Bieliuką. Jis maloniai mane sutiko, išklausė. Sutiko priimti į Geologijos ir geografijos instituto aspirantūrą nelaikius egzaminų – užskaitė anksčiau išsilaikytuosius Maskvoje, stojant į TSRS Geografijos institutą. K. Bieliukas pasiteiravo apie mano šeimą, kur gyvensiu. Pasakęs, kad gyvensiu turbūt pas gimines Panevėžyje, jis man liepė ateiti po mėnesio, nes tada jau bus baigtas statyti aspirantų bendrabutis, kuriame galbūt galės man suteikti

kambarį. Kai atėjau po mėnesio, K. Bieliukas pasakė, kad negausiu kambario. Kadangi buvau nukentėjęs žmogus (ištremtas į Sibirą), tai skyrė man butą, nors tuo metu ne visi profesoriai gaudavo.

Kazimieras Bieliukas surado man mokslinio darbo vadovą – doc. A. Basalyką, su kuriuo parinko man artimą temą – *Dirvožemio erozija*. K. Bieliukas taip pat padėjo organizaciniu požiūriu (išvykos į mokslines stažuotes) ir finansiškai – galėjau pasisamdyti vasarą atliekamiems tyrimams 2–3 studentus, kurie man padėjo.

Kai disertaciją parengiau gynimui, buvo gautas skundas, kuriuo remiantis man, kaip buvusiam tremtiniui, buvo uždrausta ginti disertaciją, mane pašalino iš Geologijos ir geografijos instituto, atėmė butą. K. Bieliukas bandė mane užtarti, bet buvo bejėgis prieš saugumą. Todėl palaikė morališkai sakydamas: *Pakentėkit, vaikyčiai, tuoj jie apsiramins, užmirš, nusitvers kokį kitą vargšelį*. Po poros metų mano disertacijos gynime K. Bieliukas dalyvavo kaip mokslinės tarybos narys.

Asmeninis K. Bieliuko gyvenimas susiklostė ne itin sklandžiai. Išėjęs į pensiją, paskutinius gyvenimo metus profesorius praleido pensionate. Aplankydavau jį porą kartų per metus, pasikalbėdavom, visada būdavo geros nuotaikos. Grįžęs iš Amerikos nunešiau jam vaistus, siunčiamus jo brolio, kurį atsitiktinai sutikau Niujorke.

Profesorius akademikas Kazimieras Bieliukas mirė 1991 m. Palaidotas Antakalnio kapinėse, kur ir dabar dar jį „aplankau", uždegu žvakelę...

Man K. Bieliuką teko pažinti kaip gerą, dorą Lietuvos pilietį. Tai žmogus, kuris visokeriopai padėjo man ir kitiems jaunesniems kolegoms, nukentėjusiems nuo represijų, rizikuodamas savo karjera. Žmogus, kuris vertas didžiausios pagarbos...

2011 m. sausio 20 d.

Marija Gudonytė

MA Geologijos ir geografijos instituto mokslinė sekretorė

1945 metais baigiau Pasvalio vid. mokyklą. Norėjau studijuoti matematiką, bet įstojau į Vilniaus valstybinio universiteto Gamtos mokslų fakultetą, geografijos specialybę. Tų metų universiteto rektorius buvo Kazimieras Bieliukas. Jis turėjo geografijos specialybės studentams I kurse skaityti bendrosios fizinės geografijos paskaitas, tačiau jas skaitė V. Gudelis. Mat pirmieji metai po

karo buvo sunkūs universitetui, ir rektorius bandė kiek galima jį „atstatyti". K. Bieliuką matydavau tik iš tolo universitete ir vasaros metu vykusioje praktikoje, netoli Lentvario durpyno, kur vyko įvairių kursų praktikos. Rektorius vadovavo ežerotyros praktikai. Vėliau K. Bieliukas vedė ežerotyros paskaitas mano kursui ir kitiems geografijos specialybės studentams. Studentai mėgo ir gerbė K. Bieliuką ir kaip dėstytoją, ir kaip rektorių.

1950 metais baigiau Vilniaus universitetą ir K. Bieliukas pasiūlė aspirantūrą Maskvos M. Lomonosovo universitete. Tuo metu MA Geologijos ir geografijos institutas gaudavo pasiūlymų aspirantūros studijoms. Mano studijų metais Maskvoje, K. Bieliukas buvo atvykęs susitikti su universiteto prorektoriumi, tačiau susirgo gripu, ir man su vyru teko jį aplankyti Maskvos viešbutyje.

1953 metais baigiau aspirantūrą ir jau tų metų gruodžio mėnesį pradėjau dirbti Geologijos ir geografijos institute. Tuo metu K. Bieliukas buvo instituto direktorius bei skaitė paskaitas Vilniaus universitete, o V. Gudelis buvo jo mokslinis sekretorius. Nuo kitų metų pradėjau dirbti moksline sekretore, dirbau tol, kol išėjau į pensiją, siunčiau ataskaitas į Maskvą.

Dirbdamas Mokslų akademijoje, K. Bieliukas padėdavo žmonėms, kurie turėjo problemų su sovietų sistema, pvz., A. Račinskui. Kai jis grįžo iš Sibiro tremties, K. Bieliukas suteikė jam butą MA aspirantūros bendrabutyje, priėmė į aspirantūrą.

Kai kas nors institute skambindavo K. Bieliukui, aš turėdavau sujungti su juo. Vieną dieną paskambino K. Bieliukui žmogus ir paprašė, kad padėtų jam (priimtų į universitetą), tačiau Kazimieras atsisakė. Ir jau kitą dieną atėjęs į darbą K. Bieliukas sako man, kad Duonos parduotuvėje sutikęs asmenį, kuris išvadinęs jį antisemitu. Nes jam tai sakęs asmuo, kuriam jis nesutikęs padėti. Tada K. Bieliukas ištraukė doc. J. Movšovičiaus laišką, kuris įrodo, kad jis nėra antisemitas. Doc. J. Movšovičius laiške (originalas yra Gaono žydų muziejuje) dėkoja už juodžiausiais vokiečių okupacijos mėnesiais jam suteiktą globą, brolišką pagalbą, materialinę pagalbą bei dvasinį palaikymą.

Kartu dirbdami institute mes puikiai sutarėme, jis pasipasakodavo apie savo rūpesčius. Kartu su savo išugdytais geografais K. Bieliukas tęsė dar ir mokslinį darbą. Kai pasirodė knyga *Ežerotyros pagrindai*, buvo pateikta neigiama recenzija spaudoje, laikraštyje *Tiesa*. Didžiausias priekaištas K. Bieliukui buvo per dažnas užsienio autorių veikalų citavimas, nustelbiantis sovietinius šaltinius. Todėl iš pradžių jis labai išgyveno dėl tokio grubaus išpuolio prieš knygą, ir mums, bendradarbiams, sakė: *Tai ką man reiks daryti, negi teks nusišauti?* Žinoma jis to neketino daryti, bet buvo labai liūdnas. Stengėmės

nuraminti profesorių K. Bieliuką, ir tas mums pavyko. Po kurio laiko jis man parodė JAV lietuvių spaudoje paskelbta straipsnį *Marksistė prieš profesorių*, kuriame pasišaipyta iš Politinės ir mokslinės literatūros leidyklos darbuotojos pastangų suniekinti jo rimtą knygą, remiantis tokiais *ežerotyros specialistais kaip Marksas ir Stalinas*.

Kai V. Adamkus į Lietuvą buvo atvykęs pirmą kartą kaip Amerikos Didžiųjų ežerų aplinkos apsaugos atstovas, įvyko jo ir K. Bieliuko susitikimas. V. Adamkus sakė, kad pažįsta jo brolį Bronių, kuris Amerikoje dirbo Lietuvos išvadavimo draugijos sekretoriumi, ir kad juo labai didžiuojasi, gerbia.

1978 m. Kazimieras Bieliukas išėjo į pensiją. Dėl ne itin gerai susiklosčiusio asmeninio gyvenimo jis paskutinius metus praleido pensionate. Ten jį aplankė ir brolis Bronius, pirmą kartą atvykęs iš Amerikos. Kazimierą Bieliuką dažnai lankydavo ne tik buvusi žmona S. Bieliukienė–Karosienė ir sesuo V. Bagdonienė, bet ir instituto darbuotojai – be manęs, pas jį neretai užsukdavo laboratorijos vadovas J. Tamošaitis ir kiti.

Kazimieras Bieliukas mirė 1991 m. gegužę. Į paskutinę kelionę – Antakalnio kapines jis buvo palydėtas ne tik giminaičių, bet ir instituto darbuotojų.

2011 m. vasario 15 d.

Ona Kondratienė

Geologė, habilituota fizinių mokslų daktarė

Jeigu šiandien manęs kas paklaustų, koks žmogus gyvenime man daugiausia yra padėjęs, nė nesvarstydama atsakyčiau – akademikas prof. K. Bieliukas. Jis atvėrė man duris į mokslo pasaulį.

Studijuodama Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultete įsitraukiau į mokslinį darbą – mačiau, kad yra nemaža mokslinių problemų, mąsčiau, kaip jas būtų galima spręsti. Studentų mokslinių drabų konkursuose vis laimėdavau pirmąsias vietas ir savo ateitį siejau tik su mokslu. Deja, realybė mano svajones gerokai pakoregavo. Gyvenome tokioje šalyje, kurioje eilinis pilietis nelabai turėjo iš ko rinktis, – už jį planavo valdžia. 1955 metais baigusi geologijos studijas gavau paskyrimą „į gamybą" toli nuo Lietuvos (į Maskvos centrinių rajonų geologijos valdybą). Nusišluosčiusi karčią ašarą išvykau į paskyrimo vietą.

Labai norėjau dirbti mokslinį darbą. Dėkui Aukščiausiajam, Rusijos platybėse dirbau neilgai. Mano mokytojas prof. J. Dalinkevičius mane vis ragino

apie savo ateitį pasikalbėti su akademiku K. Bieliuku, kuris tuo metu ėjo Mokslų akademijos prezidiumo akademiko sekretoriaus pareigas ir kartu dirbo Geologijos ir geografijos instituto direktoriumi.

Prašyti akad. K. Bieliuko pagalbos nedrįsau, ėjau labai bijodama. Kodėl tada taip jaudinausi, šiandien būtų sunku pasakyti. Juk akademikas nebuvo piktas. Nebuvau jo mačiusi susinervinusio ar ką nors piktai barančio. Retai galėjai išgirsti jį garsiai kalbant. Mano akimis, jis buvo dar ir puikios išvaizdos: aukštas, liesas, pailgaveidis, aukštakaktis, giedromis akimis, viršuje paryškintomis tankių, gyvenimo pasidabruotų antakių. Vaikščiodavo ramiai ir visada nešiodavosi juodą portfelį. Kalbėdavo kiek dusloku balsu. Prie aukštų akademiko kabineto durų ilgokai stovėjau, kol pagaliau įsidrąsinau jas praverti. Dar tarpduryje išgirdau malonų balsą:

– Tai ką, vaikyti, pasakysi?

Greitakalbe išdėsčiau savo reikalą ir prašiau padėti patekti į aspirantūrą. Akademikas tylėdamas mane išklausė, atsilošė kėdėje ir giliai atsiduseęs tarė:

– Taip gražiai egzaminus laikei. Gerai, kad nori dirbti mokslinį darbą. Ir dirbsi. Dirvožemininkai turi penkias vietas. Po pirmojo egzamino du kandidatai atkrito. Paprašysiu Žiugždos, kad vieną vietą perleistų mūsų institutui. Nenusimink, viskas turėtų išsispręsti gerai, mūsų naudai.

Iš kabineto tiesiog išskridau. Tai buvo viena laimingiausių mano gyvenimo akimirkų. Akademiko žodžiai greitai išsipildė – tapau aspirante. Taigi tik K. Bieliuko dėka man pavyko vos po pusmečio išeiti „iš gamybos". Bet tai dar ne viskas: K. Bieliukas pasirūpino, kad man būtų paskirta dar ir pastogė – pati geriausia aspirantų bendrabutyje. Tai buvo dviejų kambarėlių blokelis antrame aukšte, jame buvo galima gana patogiai dirbti. Šiame bendrabutyje akademikas yra priglaudęs ne vieną iš Sibiro sugrįžusią šeimą (tremtiniams būdavo labai sunku susirasti ir darbą, ir gyvenamąją vietą). Akademiko nenuvyliau – paskutinę aspirantūros dieną galutinai užbaigtą mokslinį darbą atnešiau į instituto direktoriaus kabinetą.

Vėliau akademiką K. Bieliuką dažnai sutikdavau instituto ar Mokslų akademijos koridoriuose, matydavau jį posėdžių bei pasitarimų metu. Mano akimis, jis nesikeitė, neseno, visada atrodė toks pats. Po 1963 metų Geologijos ir geografijos instituto reformos (geografinio profilio moksliniai padaliniai liko Mokslų akademijos žinioje, o iš geologinio profilio padalinių buvo įkurtas Geologijos institutas, kuris pateko į sąjunginį Geologijos ministerijos pavaldumą), akademiką matydavau retokai. Mat dirbome skirtingose toli viena nuo kitos esančiose patalpose.

Paskutinį kartą su akademiku kalbėjausi, jei neklystu, 1987 metais. Pamačiusi jį, stovintį autobusų stotelėje prie Arkikatedros, priėjau. Man nesuskubus net pasisveikinti, akademikas kiek pasviro į mano pusę ir užgirdau:

– Gerai, vaikyti, kalbėjai per Stanislovo „teismą".

Iš karto supratau, ką akademikas turėjo galvoje. Stanislovą Tarvydą, ilgai dirbusį Geologijos ir geografijos institute, gerai pažinojau. Pradžios mokykloje mokiausi iš jo parašytų geografijos vadovėlių. Vėliau keletą metų gyvenome vienoje laiptinėje gretimuose butuose. Užgirdus tokius akademiko žodžius prieš akis iškilo praeities vaizdai, kurių pamiršti neįmanoma.

Buvo taip. Man tapus aspirante Stanislovas Tarvydas ėjo Geologijos ir geografijos instituto direktoriaus pavaduotojo pareigas. Bet, kiek prisimenu, jis nebuvo Komunistų partijos narys, buvo tik kandidatas į tą partiją. Vis dėl kažko užkliūdavo ir įstojimo į partiją terminai nuolat būdavo atidedami. Vieną dieną buvo pranešta, kad vyks mūsų direktoriaus pavaduotojo S. Tarvydo pasmerkimas „už nesugebėjimą duoti atkirtį nacionalistams". O tie „nacionalistai", kaip vėliau paaiškėjo, buvo po Antrojo pasaulinio karo Gudijoje atsidūrusių lietuviškų kaimų gyventojai, kurie kėlė klausimą dėl lietuviškų mokyklų. Net lenkų okupacijos metais jie kelias lietuviškas mokyklas turėjo, o dabar savo vaikus turi vežti mokytis į Vilnių. S. Tarvydui buvo visai aišku, kad žmonių reiškiamas nepasitenkinimas yra pagrįstas ir jis, matyt, širdyje jiems pritarė. Iš nuogirdų tada žinojome, kad lyg ir A. Vienuolio mokyklos tėvų susirinkime ar tėvų komiteto posėdžio metu S. Tarvydas kažką šiuo klausimu ne taip, kaip valdžiai norėjosi, pakalbėjo ar ne taip kažką pasakė. Vienas iš tėvų, girdėjusių S. Tarvydo kalbą, įskundė jį saugumui (kaip tais laikais buvo įprasta) ir dėl to kilo baisiausias triukšmas.

Pasmerkti „nusikaltėlio" kandidato į partijos narius atėjo net keli atstovai iš partijos Centro Komiteto. Instituto darbuotojų susirinko mažai. Atėjo keli moksliniai bendradarbiai, tarp kurių, prisimenu, buvo Angelė Griciūtė ir Vytautas Narbutas, pora aspirantų ir keli laborantai. Akcijos rengėjams nelabai buvo malonu matyti pustuštę auditoriją, bet susirinkimas vis dėlto prasidėjo. Prezidiume sėdėjusieji kalbėjo paeiliui ir vis smerkė nacionalizmą, o kartu su juo ir S. Tarvydą. Vienintelis instituto direktorius K. Bieliukas S. Tarvydo nepasmerkė ir išvis nieko nekalbėjo. Jis visą tą laiką vartė kažkokius popierius. Gal jis iš tikrųjų kažką dirbo, o gal tik apsimetė, kad yra užsiėmęs, sunku dabar pasakyti. Kalboms pasibaigus, kaip tuo laiku buvo įprasta, buvo paklausta, gal kas norėtų tarti žodį.

Ne taip seniai buvau išlaikiusi marksizmo–leninizmo filosofijos egzaminą.

Apie nacionalizmą išmaniau tikrai neblogai. Mintinai mokėjau ne vieną Lenino citatą, tarp jų ir apie didžiarusišką šovinizmą. Atsistojau ir paprašiau, kad man paaiškintų, kokį „atkirtį nacionalistams" aš turėjau duoti štai tokiu konkrečiu atveju ir pradėjau pasakoti.

Per praėjusių metų pavasarinį Neries potvynį (greičiausiai tai buvo 1958 m.) miesto centre visur tyvuliavo vanduo. Iš centro į Antakalnį buvo įmanoma nusigauti tik autobusu (Institutas tuo metu buvo T. Kosciuškos gatvėje priešais M. K. Čiurlionio menų mokyklą). Institute mokslinės tarybos rytiniame posėdyje turėjo būti svarstoma mano disertacija. Sunkiai įsibroviau į autobusą, kuris ėjo į Antakalnį Filaretų ir Olandų gatvėmis. Stotelėje prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios turėjau išlipti. Bet prieš mane sausakimšame autobuse užtvėrusi kelią stovėjo solidi nemažų gabaritų dama. Prieš sustojant autobusui jos paklausiau, ar toje stotelėje ji lips. Deja, pilietė nesiteikė atsakyti, tad teko pakartoti klausimą. Užgirdau „Da, da". Bet dama neišlipo. Ji net ir neketino lipti. Žinoma, neišlipau ir aš. Kai paskiau, kad per ją neišlipau savo stotelėje, pilietė atsisuko ir iš aukšto žiūrėdama garsiai pasakė:

– Я не понимаю, что вы там бормочите. Говори человеческим языком (aš nesuprantu, ką ten burbuliuojat. Kalbėk žmonių kalba).

– Tai kodėl nepasakėte, kad nesuprantate? Būčiau kalbėjusi jūsų kalba, – pasakiau rusiškai. Tada dama demonstratyviai dar kartą atsisuko ir išrėžė:

– Мы вас завоевали, а не вы нас (mes jus užkariavome, o ne jūs mus).

Autobuse kilo triukšmas. Kuo viskas baigėsi, negaliu pasakyti. Autobusas privažiavo kitą stotelę, aš išlipau ir tekina nubėgau į institutą. Baigusi pasakoti šią istoriją, komisijos paklausiau:

– Prašom pasakyti, argi čia ne didžiarusiškas šovinizmas? Kokį atkirtį aš turėjau duoti tai damai? Tai gal ir gerb. S. Tarvydas papuolė į panašią situaciją?

Savo pasakojimą užbaigiau Lenino citata apie didžiarusišką šovinizmą ir atsisėdau.

Mano klausimą garbioji komisija norėjo nuleisti juokais, atseit, tai buvo eilinė „базарная баба" (turgaus boba) ir į jos svaičiojimus nereikia kreipti dėmesio. Bet aš nenusileidau ir vėl primygtinai reikalavau atsakymo į savo klausimą apie nacionalizmą. Pareiškiau, kad, mano nuomone, tai buvo karininko žmona, mat ji vilkėjo „Saulutės" medžiagos paltą, o eilinis žmogus tokios medžiagos negali gauti. Komisijos nariai, matyt, suprato, kad geriausia bus kuo greičiau užbaigti „teismą", taigi pasiskubino susirinkti savo popierius ir skubiai išėjo.

Stanislovas Tarvydas taip ir netapo partijos nariu. Dirbti institute jį vis dėlto paliko, tik jam teko eiti žemesnes pareigas. Neabejoju, kad jį palaikė ir

akad. K. Bieliukas (tam reikėjo tikrai nemažai pastangų ir stiprybės).

Šiandien atsigręžusi į tuos sudėtingus laikus vis pamąstau, kaip akademikas K. Bieliukas, dirbdamas atsakingą darbą tokiomis sudėtingomis pokario sąlygomis, sugebėjo išvengti Sibiro ir kalėjimo. Greičiausiai jam padėjo nuostabus gebėjimas susidariusią nepatogią padėtį lengvai pakreipti nepavojinga linkme. Posėdžių ar susirinkimų metu, jei imdavo „tvenktis debesys", dažnai pradėdavo kalbėti visai apie kitus dalykus arba staiga ko nors netikėtai paklausdavo, o po to kalba savaime jau pakrypdavo kita linkme... Tik vėliau suprasdavom, kad taip elgtis buvo būtina. Akademiko patirtis ir diplomatija saugojo jį patį nuo nemalonumų ar galbūt baisios lemties, o kartu jis sugebėjo apginti ir kitus.

Kai mintimis nuskrieju į tuos savo jaunystės metus, studijų, darbo institute metus, pirmiausia prisimenu akademiką profesorių Kazimierą Bieliuką. Dėkinga jam visą savo gyvenimą.

2011 m. kovo 1 d.

ALGIRDAS SEIBUTIS

Pelkėtyrininkas, biologijos mokslų daktaras

Akademikas Kazimieras Bieliukas buvo vienas įžymiausių Lietuvos geografų. Jo daugiaplanė aktyviausia mokslinė veikla plėtojosi pačiu komplikuočiausiu mūsų valstybės gyvavimo laikotarpiu. Daktaro laipsnį ir profesoriaus vardą įgijo tarpukario laisvoje Lietuvoje. Netrukus mokslinę brandą pasiekusį mokslininką užklupo žiaurūs okupacijų laikai.

1944-ieji metai – nacių okupaciją keičia sovietų. Lietuvos mokslas griuvėsiuose, netekta daug nepriklausomybės laikotarpiu subrendusių mokslininkų. Vienus 1941 m. bolševikai ištrėmė į Sibirą, kitus naciai išgabeno į Štuthofą, o tretieji, neabejoję sovietų represijų grėsme, pasitraukė į Vakarus. Likusiems Tėvynėje gyventi ir dirbti buvo itin sudėtinga ir net rizikinga, išnaudojant kuklias anų metų galimybes ir palaikant lietuviškumą.

Akademikas K. Bieliukas tuomet yra buvęs ypač aktyvus Lietuvos mokslo gaivintojas. 1944 metais jis paskiriamas atkuriamo Vilniaus universiteto pirmuoju rektoriumi. Netrukus jis įsitraukia ir į Mokslų akademijos organizavimo procesą – tampa jos akademiku sekretoriumi. Be šio, pagrindinio, darbo, kartu eina ir besikuriančio Geologijos ir geografijos instituto direktoriaus pareigas. Žvelgiant iš šiandieninės perspektyvos, tai buvo vieno žmogaus fizines

galimybes pranokstanti titaniška veikla.

Pirmą kartą su akad. K. Bieliuku susitikau 1947 m. Tai buvo atsitiktinis epizodinis prietykis, bet giliai įsirėžęs į mano sąmonę ir smulkmeniškai išlikęs atmintyje iki šių dienų. O buvo taip.

Docentas Erikas Purvinas, tuomet jau žinomas pelkių tyrinėtojas, dirbo MA Biologijos institute ir disponavo vienu pagalbinio darbuotojo etatu. Kalbamu metu šiai vietai užimti jis pasirinko mane – dar antro kurso studentėlį. Tuo reikalu teko nuvykti į Mokslų akademijos centrinius rūmus, į MA Kadrų skyrių. Ten man belaukiant, iš tolesnio kabineto žengia į erdvų koridorių imponuojančios išvaizdos asmuo, artėja lūkuriuojančio apskurusio jauno interesanto link ir klausia, ko aš laukiąs, gal kaip tik pas jį turįs reikalų? Tas asmuo buvo akad. K. Bieliukas. Šis pirmu žvilgsniu paprastutis epizodas labai raiškiai atspindėjo akademiko esminį charakterio bruožą – dėmesingą humanišką požiūrį į kiekvieną sutiktą eilinį žmogų.

Geografija nepaprastai plataus akiračio mokslų sistema, nagrinėjanti aibę gamtinės aplinkos elementų – klimatą, reljefo sąrangą, vandenis (upes, ežerus), naudingųjų iškasenų telkinius ir kt. Akademikas K. Bieliukas, pradėjęs vadovauti Geologijos ir geografijos institutui, pirmiausia siekė suformuoti tiriamuosius vienetus (grupes, sektorius), telkti atitinkamą šaką išmanančius specialistus. Gi tokių anais laikais labai stigo. Tiriamųjų darbų branduoliams formuoti Akademikas dažnokai kviesdavo kvalifikuotus aukštųjų mokyklų dėstytojus nepagrindinėms pareigoms.

Pokario pradžioje buvo aktualios naudingųjų iškasenų paieškos bei inventorizavimas. Jaunoji karta kažin ar žino, jog tuomet elektrinių pagrindinis kuras buvo durpės. Tad pelkių (durpynų) tyrinėjimas buvo tapęs vienu svarbiausių uždavinių. Šiam darbui pradėti K. Bieliukas pakvietė Vilniaus universiteto dėstytoją inž. Vincą Taujenį, kuris tarpukario Lietuvoje vadovavo durpynų fondo inventorizavimui ir per karą buvo išsaugojęs gausią faktinę medžiagą. Akademiko pastangomis 1950 m. išleistas inž. V. Taujenio sudarytas pirmasis Lietuvos durpynų kadastras. Tais laikais (1949), pasikeitus MA Biologijos instituto direktoriams, doc. E. Purvino ten vykdyti pelkių tyrinėjimai tapo nereikalingi ir docentas atleidžiamas. Akademikas K. Bieliukas patyrusį mokslininką tuojau pat pakvietė į Geologijos ir geografijos institutą – šitaip pelkėtyros specialistų padvigubėja (inž. V. Taujenis ir doc. E. Purvinas). Vėliau šis tyrinėtojų branduolys papildomas jau jaunesniojo mokslinio bendradarbio etatu, aspirantūra, pagalbiniu personalu. Po kelerių metų akad. K. Bieliukas išugdė savarankišką Pelkėtyros sektorių.

Tais ypatingais pokario laikais išradingo sumanumo reikalavo mokslinių ekspedicijų organizavimas. Tam tikrais atvejais tekdavo balansuoti ir legalių normatyvų paribiuose. Geografiniams tyrinėjimams būtini detalūs žemėlapiai, kurie tuomet buvo įslaptintas dalykas. Jais naudotis leidimų įgijimas buvo ilga, komplikuota ir ne visiems įveikiama procedūra. Tad tekdavo rizikuoti, naudotis iš šen ar ten gauta kartografine medžiaga. Kita vertus, likdavo pavojus, kad lauko darbuose mūsų naudojami žemėlapiai gali būti pastebėti tuometės sovietinės valdžios vietinių aktyvistų, ir prasidėtų ilgas keblus aiškinimasis. Mokslų akademijos ekspedicijų dalyviams būdavo išduodamos herbiniais anspaudais patvirtintos pažymos, kuriose aptartas atliekamo darbo pobūdis, tikslas, naudojamos priemonės ir kt. Ir štai čia iškilo painus kazusas dėl žemėlapių: pažymos vizuotojas negalėjo teigti, jog ekspedicijos dalyviams leidžiama naudotis žemėlapiais, o kartu negalėjo nutylėti, kad jais bus naudojamasi. Šiuo subtiliu klausimu akad. K. Bieliukas rado saliamonišką sprendimą: tokioje pažymoje būdavo formuluojama, kad ekspedicijų dalyviai naudosis matavimo prietaisais, grąžtais, žemėlapiais ir kt. Šitaip išvengta konstatacijos apie leidimą naudotis kartografine medžiaga, tikėtasi, kad tokia formuluotė patenkins nelabai raštingą anų metų sovietinį aktyvistą. Be to, akademikas, išlydėdamas į ekspedicijas, dar tėviškai patardavo nesklaidyti žemėlapių atvirose vietose, geriau juos laikyti po skvernais.

Akademiko K. Bieliuko organizacinis talentas labai išryškėjo ir mokslinių darbų leidyboje. Jo dėka buvo reguliariai leidžiami tęstiniai mokslinių straipsnių rinkiniai, monografijos. Sovietmečiu Lietuvos geografams buvo itin sudėtinga pasirodyti užsienyje, ypač dalyvauti tarptautiniuose kongresuose. Toks geografų kongresas įvyko ir 1960 m. Stokholme. Nematant realių galimybių jame personaliai dalyvauti, akad. K. Bieliuko sumanymu nuspręsta tame kongrese bent neakivaizdžiai apsiskelbti. Tam tikslui buvo išleistas specialus straipsnių rinkinys – „Collectanea acta geographica Lithuanica“. Pirmiausia šis leidinys skirtas užsienio mokslininkams, jame publikuota 47 straipsniai, kiekvienas rusų ir anglų kalbomis.

Akademikas K. Bieliukas nuolat skleidė pasiaukojamą altruizmą. Jis nelikdavo abejingas tiek nacių, tiek sovietų režimų persekiotiems žmonėms. Dar sovietmečiu teko patirti, jog jis rėmė, globojo iš atšiaurios tremties grįžtančius nuskriaustuosius. Nežinau, ar ši ypatingos pagarbos nusipelniusi akademiko veikla yra suregistruota, paskelbta visuomenės žiniai. Giliai įsiminęs įžymiojo monsinjoro Kazimiero Vasiliausko atsisveikinimo pamokslas prie velionio kapo duobės. Monsinjoras neslėpė širdgėlos, giliamintiškai vertino tauruįį

akademiką, pažymėjo, jog velionis vienas pirmųjų ištiesė pagalbos ranką, kai jis grįžęs iš katorgiškų Vorkutos anglių kasyklų.

Baigiant priderėtų pabrėžti, jog akad. K. Bieliukas buvo pirmo ryškio kelrodė asmenybė, pozityviai lėmusi mano gyvenimo ir mokslinės veikos kelią. Jo vadovaujamame institute nuosekliai žengiau tiriamųjų ieškojimų pakopomis, palyginti anksti (1956 m.) įgijau mokslinį laipsnį (dabar – daktaro). Dirbdamas MA Geologijos ir geografijos institute nuolat jaučiau akad. K. Bieliuko nuoširdų dėmesį ir globą.

2011 m. kovo 24 d.

VYTAUTAS NARBUTAS

Geologas, fizinių mokslų daktaras

Lietuvos Mokslų akademijos Geologijos ir geografijos instituto direktorių profesorių Kazimierą Bieliuką prisimenu jauną savo dvasia, nepalaužtą sovietinio režimo, to režimo suteiktomis aukštomis pareigomis ir galiomis.

Iš to laiko, kada teko pažinti Kazimierą Bieliuką, mačiau ne vieną savo, aspiranto, amžiaus mokslo hierarchijos laiptais bandantį kopti „jauną specialistą", kupiną pagarbios baimės komunistinei sistemai ir jos šulams, galintiems lemti jo karjerą. Sakysit, jog gerai buvo Kazimierui Bieliukui būti laisvam ir nedrebėti dėl savo karjeros, kai jis jau buvo ją padaręs. Tačiau, be jo, prisimenu ir tuometinį dar ant aukštesnio karjeros laipto stovintį Mokslų akademijos viceprezidentą, kadaise lietuvių kalbos mokytoją Juozą Žiugždą, negalintį ištarti žodžio *Lietuva* be pažyminio „tarybų", apsidraudėlį mokslo darbų ideologinį cenzorių. Manau, kad tik Kazimiero Bieliuko, Vytauto Gudelio ir jų bendraminčių dėka nuo 1968 metų kasmet išeidavo mokslinis leidinys *Geografijos metraštis*, kur geologai galėdavo rašyti lietuviškai, šiaip savo darbus daugiausia spausdinę vien rusų kalba.

Asmeniškai akademikui Kazimierui Bieliukui galėčiau būti dėkingas ir už savo kaip mokslininko kelio pradžią, kai mano draugo bendrakursio Rapolo Rajecko dėka ir dėl MA Geologijos ir geografijos instituto direkcijos geranoriškumo po universiteto baigimo nebuvau išsiųstas į Baltarusijos geologijos ekspediciją, bet buvau priimtas į Mokslų akademijos aspirantūrą. Baltarusijoje toks minkštakūnis kaip aš būčiau sutraiškytas. Apsikeisti paskyrimais pasiūlė mano draugas Rapolas, pirmiausia galvodamas apie mane, o ne apie save. Tai buvo išskirtinis draugiško pasiaukojimo atvejis, apie panašius gal tik

pasiskaitydavome gražiose jaunystės knygose. Parašę pareiškimus ministerijai į Maskvą, likome laukti atsakymų: Rapolas Vilniuje ir Panevėžyje, nuvykęs pas savo sunkiai sergantį tėvą, o aš su kitu kurso draugu Vytautu Skuodžiu leidausi į kelionę Irkutskan. Kelionei jau seniai buvo ruoštasi – Vytautas norėjo aplankyti į Sibirą išvežtas mokyklos drauges, su kuriomis palaikė ryšį, o aš savo „neakivaizdinę mergaitę", su kuria taip pat susirašinėjome.

Būdamas Irkutske gavau žinią iš savo draugo Rapolo, jog galiu neskubėti grįžt, nes iš ministerijos gautas teigiamas atsakymas ir su instituto direktoriumi K. Bieliuku jau sutaręs, kad jį „paleidžia". Taigi aš, grįžęs į Vilnių, dar turėjau mėnesį laiko tvarkyti stojimo į aspirantūrą visus reikalus. Na, o pirmas reikalas, be stojimo į aspirantūrą egzaminų, buvo pakeisti baigiančiojo universitetą charakteristiką. Mūsų kurso komsorgas man, kaip ne komjaunuoliui, savo ar ne savo noru, parašė tokią charakteristiką, kuri, stojant aspirantūron, nederėjo („nevisuomeniškas, tinkamas gamybiniam darbui", nors diplomą gavau „su pagyrimu"). Taigi vykdomasis direktorius, instituto direktoriaus prof. K. Bieliuko pavaduotojas, tikras „lietuvininkas" Stasys Tarvydas nusiuntė mane atgal į Gamtos mokslų fakultetą pas dekaną Vaclovą Chomskį, kad išduotų, t. y. parašytų man kitokią, geresnę, charakteristiką. Taip ir buvo padaryta, ir tąsyk aš dar kartą patyriau mūsų laikų vyresniosios kartos, mūsų mokytojų ir profesorių, mokėjimą prisitaikyti prie aplinkybių, apeiti nuo tarybų valdžios sukeltas kliūtis, ir, kiek leidžia „lubos", elgtis savaip.

Iš tiesioginio bendravimo su akademiku K. Bieliuku prisimenu ir vieną visuomeninę pamoką, kaip akademikas sekretorius prof. K. Bieliukas kuravo ir Mokslų akademijos personalo, darbuotojų, taigi ir aspirantų bendrabučio, jaunųjų specialistų gyvenimo, buities klausimus. Man buvo paskirti du 14 ir 9 m^2 kambariai, tokie jaukūs atskiri kambariukai, ir mes su žmona, auginantys mažą dukrytę, ir, be to, neturintys kur pastatyti fortepijoną, nutarėme prašyti, kad vieną 9 m^2 kambariuką iškeistų į didesnį (mūsų kolegos Ona ir Alfonsas Kondratai gavo tokių dviejų ir dar sujungtų kambarių butuką). Kai užėjau pas prof. K. Bieliuką išdėstyti savo lūkesčių ir pageidavimų, tai pasijutau, kaip ta bobutė su prašymais auksinei žuvelei – kad negalima, negražu norėti per daug ir ieškoti privilegijų. Jeigu nebūčiau to paties Profesoriaus vadovaujamo instituto žmogus, gal tas atrodytų kitaip, gal net ir būčiau pasiekęs savo norų išpildymo. Šiuo atveju gavau pamoką iš „interesų konflikto" ir korupcijos srities. Vėliau, šeimoje gimus antrajam vaikeliui, jau ėmiau rūpintis, kaip gauti tikrą butą. Pagyvenę aspirantų bendrabutyje dešimt metų, 1966 metais persikraustėme į „miestą", paskirtąjį butą naujame

name išsikeitę į didesnį, nors ir be patogumų, senamiestyje, ant Vilnelės kranto. Ši buto gavimo ir keitimo istorija buvo gana ilga ir taip pat susijusi su Akademija ir prof. K. Bieliuku, nors nuo 1962 metų tapę Geologijos institutu Mokslų akademijai jau nepriklausėme. Mokslo žmonėms buvo skirtas naujai pastatytas namas Antakalnyje, toliau nuo gatvės, ten buvo paskirtas butas ir man. Tuokart išsikvietė mane prof. K. Bieliukas kaip ir deryboms, kad sutikčiau dar palaukti, o numatytas man butas tektų atvykusiam iš Leningrado ir neturinčiam kur apsigyventi Jurui Požėlai. Pažadėjo manęs neskriausti ir artimiausia proga, kai bus baigti Žirmūnų pradžioje, įkalnėje, statomi keturi namai, paskirs ten man numatytą butą. Dėl išankstinio keitimosi su gyventojais buvau sutaręs ir viskas priklausė nuo to, ar patiks jiems mano gaunamas butas Žirmūnuose. Profesorius savo pažadą tęsėjo, iš tikrųjų gavau optimalų variantą, kuris patenkino visas puses.

Tokia prof. Kazimiero Bieliuko, palyginti laisvo ir lietuviškai, patriotiškai nusiteikusio žmogaus, laikysena, sudarė gerą ir draugišką atmosferą instituto kolektyve, ir įvairūs visuomeniniai, ūkiniai ir politiniai nesklandumai išsispręsdavo tarp instituto sienų, be išorinės „pagalbos“. Didžiausio moralinio ir politinio imperatyvo vaidmenį atlikdavo partinės organizacijos sekretorė, žinoma kvartero specialistė Valerija Čepulytė. Tik, menu, kartą kolektyvo susirinkimas vyko dalyvaujant rajono instruktoriui jaunam Lionginui Šepečiui ir dar keliems partijos miesto komiteto veikėjams, o svarstomas buvo direktoriaus pavaduotojas Stasys Tarvydas – dėl atėjusio skundo apie jo nacionalistinį išsišokimą Antano Vienuolio vidurinėje mokykloje skaitant paskaitą apie lietuvių kalbą ir jos grožį. Jis pasakęs, jog pas mus troleibusuose dar dažniausiai išgirsi *Двацать копеек*, o ne lietuvišką žodį. Iš to buvo padarytas politinis įvykis, viešas „svarstymas“, kaip ir teismas. Instituto žmonės gynė Stasį Tarvydą, ypač kietai ir vaizdingai savo įspūdžius iš važiavimo troleibusais patirties papasakojo Ona Kondratienė. Išėjo toks visai neblogas spektaklis, bet Stasys Tarvydas neliko nenubaustas – pašalintas iš kandidatų į TSKP narius sąrašo, turėjo palikti ir direktoriaus pavaduotojo postą, bet institute liko dirbti.

Po Kazimiero Bieliuko sparnu ir toliau laisvai dirbome, o artėjant „geologijos perversmui“, kartu su Alfonsu Kondratu ir mūsų sekretoriaus vadovu ryžtinguoju Adolfu Vala tapome to perversmo detonatoriais, raštais bombardavome vieną svarbiausių rusiškosios geologinės veiklos bastionų „Burvodmontažo“ kontorą ir Ministrų Tarybai teikėme pasiūlymus dėl Lietuvos geologijos tarnybos reorganizavimo.

Tokie tad būtų, mano, aspiranto ir jaunesniojo mokslinio bendradarbio, prisiminimai iš 1953–1962 metų apie Geologijos ir geografijos institutą ir jo direktorių akademiką Kazimierą Bieliuką, kol geologai dar nebuvo atsiskyrę į savarankišką institutą ir darbavosi kartu su geografais. Prisiminimai šviesūs, jaunatviški, ir tik iš pasakojimų teko girdėti, jog mano darbo vadovas ir studijų profesorius Juozas Dalinkevičius tokių prisiminimų negalėjo turėti. Nežinau visų tada užsimezgusių geologų ir geografų tarpusavio nesutarimų detalių, bet manau, kad profesorius J. Dalinkevičius kentėjo nepelnytai.

2011 m. balandžio 14 d.

Eduardas Červinskas

Geografas, fizinių mokslų daktaras

1945 metais įstojau į Vilniaus universitetą, geologijos specialybę, manydamas, kad dirbsiu tiltų statyboje (prieš tai buvau baigęs Kauno aukštesniąją technikos mokyklą). Stodamas į geologijos specialybę, tikėjausi geriau suprasti kaip gruntas „geriau priima" tilto apkrovą. Tuo metu K. Bieliukas buvo universiteto rektorius.

Po nelaimingo įvykio universitete 1947 m., su akademiku K. Bieliuku susipažinau artimiau. Kai buvau trečio kurso geologijos studentas, kartu su 4 studentais, universiteto kraustymosi metu, nešėme sunkią įstiklintą ąžuolinę spintą, ir man „sprogo" stuburas, iš vietos išėjo slanksteliai. Du mėnesius nevaldžiau kojų. Universiteto ligoninėje kūno kultūros trenerio Preiso dėka bei darydamas specialias mankštas, pratimus, „Gisono kilpą", pradėjau vaikščioti. 1947 m. pabaigoje nuėjau pas K. Bieliuką paprašyti, kad man leistų pereiti į fizinės geografijos specialybę, nes tuo metu baigusiems geologiją neleisdavo dirbti Lietuvoje ir dauguma turėdavo bei turėjo išvažiuoti dirbti į Tarybų Sąjungą. Tačiau dėl sveikatos sutrikimų bei fiziškai nebuvau tam pasiruošęs. Perstodamas į fizinės geografijos specialybę tikėjaus, kad jei man ir toliau skaudės stuburą, galėsiu dirbti prie žemėlapių.

Studijuojant fizinę geografiją, profesorius K. Bieliukas dėstė fizinės geografijos, o vėliau ir ežerotyros paskaitas. K. Bieliukas, kaip dėstytojas, buvo linksmai tėviškas, studentus vadindavo „vaikyčiais". Pas profesorių rašiau diplominį darbą *Jašiūnų valsčiaus fiziniai geografiniai bruožai*. Kadangi per Jašiūnus teka Merkys, tai padariau tikslius Merkio slėnio skerspjūvio bei

vagos profilius, sudariau tikslų dirvožemio žemėlapį. Akademikui K. Bieliukui mano darbas patiko. Diplominį darbą apsigyniau penketui, su pagyrimu, akademikas džiaugėsi kartu su manimi.

Kai baigiau universitetą, tuomet K. Bieliukas buvo Mokslų akademijos Geologijos ir geografijos instituto direktorius, pasiūlė studijuoti toliau, aspirantūrą. Tačiau dėl tuometinės materialinės padėties atsisakiau „stacionaro" aspirantūros ir įstojau į neakivaizdinę. Tuo pat metu universitete dirbau V. Chomskio pagalbininku, prie žemėlapių.

1951 metais Mokslų akademijos Biologijos institutas suorganizavo Kuršių marių kompleksinius tyrimus (tuo metu buvo žuvingiausias baseinas Lietuvoje). Mane pakvietė atlikti hidrologinius tyrimus – išmatuoti sroves, vandens lygio svyravimą bei sąnašų klostymąsi, reljefo pokyčius, kurie susidaro veikiant srovėms ir bangoms. Tyrimo metu buvo išleista knyga *Kuršių marios*, kurioje buvo mano straipsnis su žemėlapiais (paties braižytais) – *Kuršių marių kartografinių vaizdų raida*. Taip pat 1952–1953 m. su V. Gudeliu tyrinėjome Baltijos jūros krantą (nuo Nidos iki Šventosios uosto).

1954 metų vasarą sutikau akademiką K. Bieliuką, kuris ir sako man: „Brolyti, kitais metais baigiasi aspirantūros studijos, kokia tema rašysi disertaciją?". Ilgai galvojęs pasakiau, kad darbas bus susijęs su pajūriu. Beplaukiodamas su biologais Kuršių mariose, supratau, kad man prieinama tema būtų *Vandens apytaka tarp Kuršių marių ir Baltijos jūros*.

Akademikas, MA sekretorius bei Geologijos ir geografijos instituto direktorius K. Bieliukas 1954 m. rudenį skyrė pinigėlių iš Mokslų akademijos fondo, kad galėčiau atlikti matavimus Baltijos jūroje ir surinkčiau reikalingus disertacijai duomenis. Tuo metu tema buvo aktuali, nes surinkta informacija buvo svarbi laivybai, tačiau slapta.

Kai buvo parengta kandidatinė disertacija, saugumas neleido man jos ginti. K. Bieliukas rūpinosi, stengėsi padėti, kad man būtų leista ginti disertaciją. Leidimas iš Maskvos buvo gautas tik po pusės metų. Man leista ginti disertaciją, tačiau tik uždarame posėdyje, su atitinkamais parinktais disertacijos gynybos oponentais ir klausytojais. Taryba patvirtino mano disertaciją, tačiau su perspėjimu, kad panašios tematikos darbai yra valstybės paslaptis ir daugiau jais neužsiimčiau.

Būdamas Geologijos ir geografijos instituto direktoriumi bei Vilniaus universiteto dėstytoju ir rektoriumi, akademikas Kazimieras Bieliukas buvo nuoširdus, geras, tėviškai paslaugus. Jis į visas problemas rasdavo tinkamus ir teisingus atsakymus.

2011 m. balandžio 16 d.

ALGIRDAS STANAITIS
LEU Socialinės geografijos ir turizmo katedros profesorius

1953 metų rudenį, išlaikęs penkis stojamuosius egzaminus ir laimėjęs konkursą, aš, tarp 27 merginų ir vaikinų, peržengiau išsvajotojo Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto rūmų slenkstį. Atvykome studijuoti geografijos sudėtingu pokario laikotarpiu baigę vidurines mokyklas, tuomet vadintas gimnazijomis. Bendrakursiai buvo iš įvairiausių Lietuvos vietų, daugiausia iš kaimų ir nedidelių miestelių. Po tris kursiokus buvo iš Ignalinos ir Pilviškių.

Prasidėjo naujas gyvenimo laikotarpis: miesto aplinka, nauji draugai, nepažįstami dėstytojai, nauji dėstomi dalykai. Tarp pirmame kurse dėstomų dalykų buvo ir įvadas į geografiją. Šį kursą turėjo dėstyti akademikas profesorius habilituotas geografijos mokslų daktaras Kazimieras Bieliukas. Nors tie titulai ir vardai mums mažai ką reiškė, tačiau susitikimo su dėstytoju laukėme nekantriai. Įsivaizdavome, kad ateis išdidus, labai rimtas, iš aukšto į „pirmokus" žvelgiantis dėstytojas.

Tačiau teko maloniai nustebti. Sulaukėme aukšto, inteligentiško, labai malonaus ir paprasto dėstytojo. Jokio išdidumo. Jis su mumis, studentais, greitai rado bendrą kalbą, dažnai mus vadindavo „vaikyčiais". Ypač patiko ir didelį įspūdį darė profesoriaus pasakojimas apie jo aplankytas Vidurio ir Šiaurės Europos kraštus. Iki šiol gerai menu, kaip jis mums, jį apsupusiems jaunuoliams, rodė aplankytų kraštų žemėlapius ir nuotraukas. Atmintyje išliko Vengrijos žemėlapio dvigubi kontūrai, kuriuose parodyta Vengrija po Pirmojo pasaulinio karo ir prieš jį. Parodyti nuo jos atplėšti kraštai, atitekę naujai susikūrusioms valstybėms.

Tuomet, būdamas pirmo kurso studentu, nežinojau, kad ateityje teks ilgai bendrauti su prof. K. Bieliuku, kad jis turės ženklią įtaką tolesniam mano gyvenimui.

Tuo metu Lietuvoje buvo intensyviai tyrinėjami gamtinės aplinkos komponentai. Tarp jų ir ežerai. Ir tai buvo atliekama su K. Bieliuko žinia ir parama. Tyrimams atlikti reikėjo specialistų, tarp jų ir ežerotyrininkų. Geografijos specialybė apėmė ir limnologijos specializaciją. Į ją patekau ir aš. Jau nuo trečio kurso pradėjau dirbti MA Geologijos ir geografijos instituto Ežerotyros grupėje. Jai vadovavo mūsų dėstytojas GMF dekanas doc. Vaclovas Chomskis. Ją rėmė ir globojo minėto instituto direktorius prof. K. Bieliukas.

Ežerotyrininkų grupė, vadovaujama doc. V. Chomskio, vasaros metu kompleksiškai tyrinėjo Lietuvos ežerus. Buvo sudaromi ežerų batimetriniai planai,

tyrinėjama cheminė vandens sudėtis, augalija, ežerinės nuosėdos, termika ir kt. Teko tyrinėti Aiseto (Utenos raj.), Žverno (Molėtų raj.), Ančios (Lazdijų raj.) ir kitus ežerus. Ekspedicijos dalyvius aplankydavo prof. K. Bieliukas. Jis domėjosi atliekamais tyrimais, teikdavo patarimų, bendravo su dalyviais, grožėjosi ežerų ir jų aplinkos vaizdais.

Likimas lėmė, kad baigęs geografijos studijas buvau paskirtas dirbti į Geologijos ir geografijos institutą. Reikėjo gyvenamojo ploto, todėl teko stoti į neakivaizdinę aspirantūrą. Tuomet su prof. K. Bieliuko pagalba apsigyvenau aspirantų bendrabutyje. Disertacinio darbo vadovu tapo prof. K. Bieliukas. Disertacinis darbas tema *Rytų Lietuvos ežerų raida terasų tyrimo duomenimis* buvo daugiau geomorfologinio pobūdžio negu limnologinio. Su darbo vadovu nuolat konsultavausi bendro pobūdžio klausimais. Jis nuolat domėjosi atliekamo darbo eiga, sudarė palankias sąlygas atlikti lauko tyrimus, neribojo komandiruočių. Tiesioginiai konsultantai ir patarėjai buvo Ežerotyros grupės narys Aleksas Garunkštis ir grupės vadovas doc. Vaclovas Chomskis.

Prof. K. Bieliukas, eidamas atsakingas pareigas, būdavo nuolat užimtas įvairiausiais tiesioginio darbo ir visuomeninės veiklos reikalais. Jis buvo daugelio komisijų ir tarybų pirmininkas arba narys, geografinių leidinių vyriausiasis redaktorius ir redakcinių komisijų narys, mokslinių konferencijų ir simpoziumų organizacinių komitetų vadovas. Tačiau, nors ir būdamas labai užimtas, visuomet rasdavo laiko aptarti rengiamo darbo eigą, padėdavo spręsti iškilusias problemas. Dėl to disertacinis darbas buvo parengtas laiku ir sėkmingai apgintas.

Vėliau dėl buitinių sąlygų pakeitus darbovietę ir pradėjus dirbti Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute, bendradarbiavimas su prof. K. Bieliuku tapo epizodinis. Tačiau jis tęsėsi visą jo gyvenimą. Buvo rengiami bendri moksliniai straipsniai, sprendžiami kai kurie buitiniai reikalai. Jo dėka mano gyvenimas pasuko geografinės aplinkos tyrėjo ir dėstytojo keliu.

Ilgas bendravimas su prof. K. Bieliuku, trukęs nuo mano studijų metų iki akademiko mirties, paliko pačius nuoširdžiausius prisiminimus. Žavėjo jo paprastumas, mokėjimas bendrauti su visais žmonėmis, tolerantiškumas kitaip mąstantiems. Jis nevengė padėti okupacijų metais nukentėjusiems žmonėms, rūpinosi nacionalinių kadrų ugdymu. Jo kaip mokslininko ir geografijos mokslo puoselėtojo pavyzdys yra siektinas dabartiniams geografijos mokslo institucijų ir visuomeninių organizacijų vadovams.

2011 m. rugsėjo 15 d.

Atspausdinta iš gamtos mokslų žurnalo KOSMOS XVIII, 1937.

Vievio ežero morfometrija

Morphometrie des Vievis-Sees

Dr. K. Bieliukas, Kaunas

Vievio ežeras[1–3] yra Trakų apskrity, prie Vievio miestelio. Ežero geografinė padėtis: 54° 45' N ir 24° 44' E, o jo paviršiaus altitudė 113 m aukščiau jūrių lygmens.

Vievio ežeras tyvuliuoja NS krypties pailgoje dauboje. Didžioji ežero ašis yra 2 700 m, o mažoji 1 950 m. Taigi, didžioji ašis praneša beveik pusantro karto mažąją ašį.

Vievio ežero gyliui matuoti buvo parinkta 16 galsų: trylika skersinių, vienas išilginis ir du papildomieji galsai vienoje ežero žieminėje įlankoje.

Konstatuoti toki morfometriniai duomens[4]:

1.	Didžioji ašis (Grosse Achse)	2 700 m
2.	Mažoji ašis (Kleine Achse)	1 950 m
3.	Didžiausias ežero plotis (Grösste Breite)	1 950 m
4.	Vidutinis ežero plotis (Mittlere Breite)	1 081 m
5.	Ežero plotas (Fläche des Sees)	291,84 ha
6.	Vandens tūris (Wasserinhalt)	37 766 300 m³
7.	Tūrio išsiplėtojimas (Volumenentwicklung)	1,18
8.	Didžiausias ežero gylis (Grösste Tiefe)	33 m
9.	Vidutinis ežero gylis (Mittlere Tiefe)	12,94 m
10.	Krantinės ilgis (Umfang)	8 350 m
11.	Krantinės vingiuotumas (Umfangsentwicklung)	1,36
12.	Vidutinis dugno nuolaidumas (Mittlere Böschung)	3°16'
13.	Galsų skaičius (Gesamtzahl der Profilen)	16
14.	Matavimų skaičius (Gesamtzahl der Lotungen)	148
15.	Matavimų skaičius 1 km² (Zahl der Lotungen pro km²)	50

Iš tolesnių skaičiavimų sudaryta tokia tabelė:

Gylis Tiefe	Plotas Fläche der Tiefenlinien		Izobatų ilgis Länge der Tiefenlinien	Gilumų eiga Tiefenstufe	Skirtumas plotų tarp dviejų izobatų Fläche zwischen 2 Tiefenlinien		Tūris taip dviejų izobatų Volumen der Tiefenstufen		Dugno nuolaidumas Mittlerer Böschungswinkel zwischen 2 Tiefenlinien
m	ha	%	m	m	ha	%	m³	%	
0	291,84	100	8 350	0—2	35,28	12,09	5484000	14,52	2°36'
2	256,56	87,91	7 700	2—4	17,76	6,08	4953600	13,12	4°54'
4	238,80	81,83	7 500	4—6	13,02	4,46	4645800	12,30	6°31'
6	225,78	77,36	7 350	6—8	15,00	5,14	4365600	11,56	5°32'
8	210,78	72,22	7 200	8—10	25,74	8,82	3958200	10,48	3°12'
10	185,04	63,40	7 200	10—12	24,38	8,35	3457000	9,15	3°15'
12	160,66	55,05	6 650	12—14	22,90	7,85	2984200	7,90	2°56'
14	137,76	47,20	6 100	14—16	26,82	9,19	2487000	6,59	2°38'

16	110,94	38,00	0 250	16—18	30,12	10,32	1917000	5,08	2°12'
18	80,82	27,69	5 400	18—20	22,08	7,57	1395600	3,69	2°53'
20	58,74	20,13	5 700	20—22	22,26	7,63	952200	2,52	2°22'
22	36,48	12,50	3 500	22—24	14.16	4,85	588000	1,56	2°49'
24	22,32	7,65	3 450	24—26	9,90	3,40	347400	0,92	3°40'
26	12,42	4.26	2 900	26 - 28	8,64	2.96	162000	0,43	2°49'
28	3,78	1.29	1 350	28 - 30	2,58	0,88	49800	0.13	4°6'
30	1,20	0,41	500	30 - 32	0,78	0,27	16200	0,04	6°13'
32	0,42	0.14	350	32—33	0,42	0,14	2100	0,01	2°23'
					291.84	100	37766300	100	

Tabelėse patiekti duomenys ir Vievio ežero batimetrinis planas rodo, kad ežero dugno reljefas yra labai įvairus. Giliausia ežero vieta 33 m rasta žieminėje jo pusėje. Be to, atskirose ežero vietose izobatos sudaro įvairios formos figuras išskirdamos ežero kalvas ir gelmes.

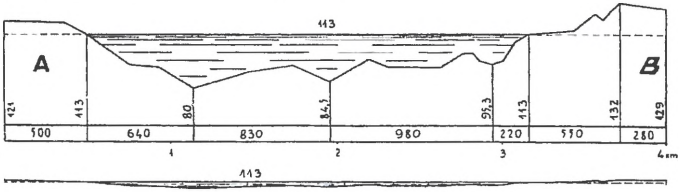

Išilginis Vievio ežero profilis.

Vievio ežero išilginis profilis ryškumui yra pavaizduotas ir skirtingais ir tais pačiais horizontaliniais bei vertikaliniais masteliais (žiūr. Vievio ežero išilginį profilį AB). Šis profilis išvestas pro ežero giliausią vietą. Iš profilio taip pat gerai matyti ežero dubens ir krantų šlaitų reljefo eiga profilio vietoje.

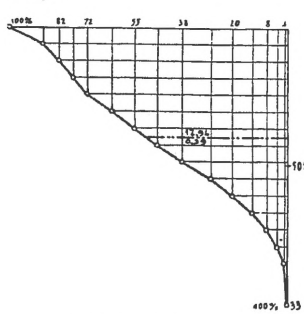

Vievio ežero batigrafinė kreivė.

Vievio ežero tarpizobatiniai kampai taip pat vaizdžiai pavaizduoja dugno eigą. Šie kampai pasiekia du maksimumu: tarp 4 – 6 m ir tarp 30—32 m gilumo izobatų. Pirmuoju atveju yra staigesnis dugno palinkimas pereinant nuo ežero atobrados į ežero vidaus sritį, o antruoju atveju — nuo 30 m gilumo izobatos — dugno nuolaidumas palyginti nedideliame ežero plote pereina į ežero giliausią 33 m vietą.

Vievio ežero ši batigrafinė kreivė yra labai artima ir panaši į reguliaraus konuso paviršiaus batigrafinę kreivę, kuri yra parabola ir kurios ašis yra lygiagreti

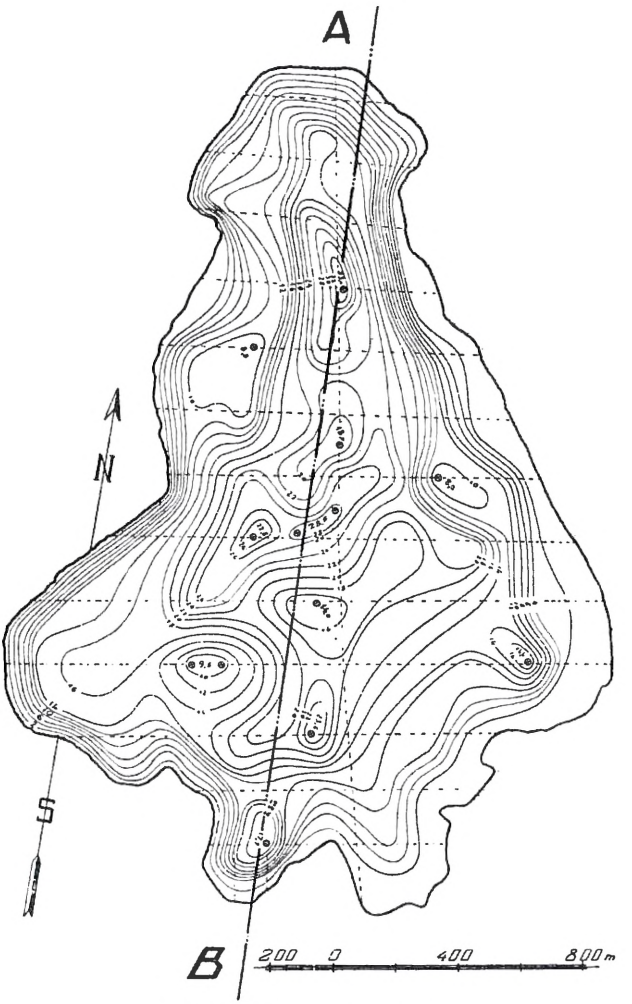

Vievio ežero batimetrinis planas.

su abscisų (paviršių) ašim. Santykis vidutinio su didžiausiu ežero gyliu yra 0,39. Vadinas, relatyvus ežero talpumas — 39% — yra ne ką didesnis kaip tokio pat aukščio ir pagrindo konuso talpumas. Visi šie duomens rodo, kad Vievio ežero dubens pavidalas bendrais bruožais panašus į regularaus konuso paviršių. Sakau bendrais bruožais, nes ir santykis vidutinio gylio su didžiausiu, ir batigrafinė kreivė nurodo tik idealų ežero dubens pavidalą, t. y. tokį, kur ežero paviršius vaizduojamasi skrituliu ar elipsiu, o giliausia vieta — ties centru ar ties elipsio ašių susikirtimu. Tikrumoje taip beveik niekuomet neatsitinka. Tikrovė vis būna daugiau ar mažiau nutolusi nuo idealo; vis dėlto tiek idealybės, tiek tikrovės bendrų bruožų atitikimas būna gana didelis. Norint tiksliai patirti, kokį realų ežero dubens pavidalą atitinka to ežero batigrafinė kreivė, reikia žiūrėt į batimetrinį planą.

Įdomus dar vienas dalykas. Imkim ežero tūrio išsiplėtojimą, kuris apibūdinamas santykiu ežero tūrio su tūriu konuso, turinčio pagrindu ežero plotą, o aukštine — didžiausią ežero gylį. Savaime aišku, kad jei ežero dubuo atitinka konuso pavidalą, tai jo tūrio išsiplėtojimas bus ligus 1. Be to, žinome, kad relatyvus konuso talpumas 33,33%, paraboloido — 50%, pusrutulio ir puselipsoidžio 66,66%. Jei būtų ežerų, panašių į šulinį, t. y. tokių, kurių dubuo turėtų cilindro pavidalą, tai relatyvus jų talpumas būtų 100%, nes iš cilindro išeina trys tam tikro didumo konusai.

Iš visa šita eina tokia išvada. Jei ežero relatyvusis talpumas 33%, 50% ar 66%, t. y. jei ežero dubuo bendrais bruožais atitinka konusą, paraboloidą, pusrutulį ar puselipsoidį, tai jų tūrio išsiplėtojimas lygus maždaug 1, ar 1,5, ar 2. Jei dubuo turėtų cilindro pavidalą, tai tūrio išsiplėtojimas būtų 3. Vievio ežero tūrio išsiplėtojimas yra 1,18. Taigi, idealus Vievio ežero (žiūr. batigrafinę kreivę) dubens pavidalas bendrais bruožais atitinka regularaus konuso paviršių — užtat ir šio ežero tūrio išsiplėtojimas yra ne ką didesnis kaip 1.

Turint pilną vaizdą apie šių dienų Vievio ežero dubens pavidalą, savaime kyla reikalas tarti vieną kitą žodį ir apie šio ežero likimą. Kiekvieno ežero dauba dabar turi kitokį pavidalą, kokį turėjo seniau, o vėliau taip pat turės kitokį pavidalą, kaip kad dabar turi.

Pasak Lipino[5], vieni ežerai užnešami, kiti uždurpėja. Abejų ežerų pasitaiko labai daug. Užnešamieji ežerai, pasak Forelio[6], gali būti jauni, subrendę, pasenę, persenę ir nykstą. Einant Forelio nurodomomis žymėmis, Vievio ežerą reikia skirti prie subrendusių, nes šio ežero dubuo jau turi susidariusią vadinamąją atobradą, o centrinėje dalyje duobės dar neužneštos

---

[1] Vievio ežero planas sudarytas iš topografinio žemėlapio 1 : 25 000 mast., padidinus jį iki reikiamo dydžio.

[2] Vievio ežere batimetrinius darbus nuo ledo atliko 1931 metais durp. instr. V. Skaisgirys.

[3] Vievio ežero gilumų matavimo duomenis man maloniai suteikė inž. V. Taujenis.

[4] Morfometriniams suskaičavimams formulės patiektos „Kosmo" 1935 m. 201—206 pusl.

[5] Lipin A. N., Presnyje vody i ich žizn. Moskva-Leningrad 1926, 184—185 pusl.

[6] Forel F. A., Handbuch der Seenkunde. Allgemeine Limnologie. Stuttgart 1901, 43—45 pusl.

MOKSLŲ AKADEMIJOS

ПРЕДИСЛОВИЕ

Институт геологии и географии Академии наук Литовской ССР до сих пор публиковал законченные научные работы и прочую научную информацию отдельными изданиями или помещал их в журналах, издаваемых другими научными учреждениями.

С ростом научной продукции и ее теоретической и практической актуальности в Институте геологии и географии назрела необходимость выпускать периодическое издание — «Научные сообщения». В нем будут публиковаться результаты законченных научно-исследовательских работ из области геологии, географии и геофизики, имеющие более важное значение; кроме того, в них будет помещаться информация о деятельности Института, рецензии и другой материал. Намечается ежегодно издавать по одному тому «Научных сообщений».

В первом и втором томах «Научных сообщений» печатаются статьи, написанные в период 1952—1954 годов и носящие более обобщающий характер.

Редакционная коллегия надеется, что издаваемые Институтом геологии и географии «Научные сообщения» в значительной мере будут способствовать развитию геологической, географической и геофизической науки и явятся регулярным научно-информационным изданием, отвечающим задачам, выдвинутым Коммунистической партией перед научной литературой.

Редакционная коллегия

LTSR MA GEOLOGIJOS IR GEOGRAFIJOS INSTITUTAS
MOKSLINIAI PRANEŠIMAI, GEOGRAFIJA, I t., 1955

K. BIELIUKAS
Lietuvos TSR MA tikrasis narys

LIETUVOS TSR EŽERAI

Metus pirmą žvilgsnį į Lietuvos TSR fizinį žemėlapį, jau galima pastebėti, kad patys būdingieji Lietuvos TSR gamtinio landšafto bruožai yra reljefo įvairumas, ežerų gausumas ir nevienodas jų pasiskirstymas teritorijoje.

Daugiausia ir tankiausia ežerų yra aukštumose, vandenskyrose ir prie vandenskyrų. Ypač gausu ežerų Baltijos aukštumoje, einančioje per Lietuvos TSR teritoriją iš pietvakarių į šiaurės rytus. Čia susispietę net trys pagrindiniai ežerynai: Lietuvos šiaurės rytų ežerynas, kaip pats pavadinimas sako, esantis Lietuvos TSR šiaurės rytuose; Vilniaus ežerynas — tarp Neries žemupio ir Nemuno vidurupio, ir Sūduvos (Suvalkų) ežerynas — Lietuvos TSR pietų vakaruose, kairėje Nemuno baseino pusėje. Per Lietuvą einančioje Baltijos aukštumos dalyje yra susispietę apie 80% visų Lietuvos TSR ežerų. Bet, kaip iš žemėlapio matyti, tai yra tik dalis ežerų, kurie yra pasklidę po visą Baltijos aukštumą: ežeringasis ruožas tęsiasi nuo Lietuvos šiaurės rytų ežeryno į šiaurę per Latviją, iš dalies per Estiją, Rusiją ir Baltarusiją ir nuo Sūduvos ežeryno į vakarus — per Lenkiją (Mozūrų ežerai), o iš dalies ir per Kaliningrado sritį.

Tam tikras, tačiau daug mažesnis skaičius ežerų, tesudarančių apie 10% visų Lietuvos ežerų, yra Žemaičių aukštumoje, ypač vandenskyroje, skiriančioje Dubysos ir Minijos baseinus nuo Ventos ir Mūšos baseinų. Ežerų ruožas sudaro lyg lanką. Ruožo plotis siekia 20—30 *km*. Jis nukrypsta čia į vieną, čia į kitą vandenskyros pusę.

Likusiųjų Lietuvos TSR ežerų 10% tenka žemumoms. Žemumose ir lygumose ežerų maža. Šiek tiek daugiau jų yra fliuvioglacialinėje lygumoje, plytinčioje pagal Žeimenos, Merkio ir Katros upes.

* *
*

Pagrindinė ir pirmoji ežerų gausumo ir nevienodo jų pasiskirstymo Lietuvos TSR gamtiniame landšafte priežastis yra paskutinysis apledėjimas, o antroji — tekančiųjų vandenų erozija.

Beveik viso Lietuvos TSR paviršiaus, o ypač visos Baltijos aukštumos reljefas yra paskutiniojo apledėjimo, palikusio žemės paviršiuje įvairių kalvų ir įvairių dubenų ežerams, padarinys. Pirmykštis ledyninis reljefas Baltijos aukštumoje tekančiųjų vandenų erozijos palyginti mažai tepaveiktas, taigi mažai paveikti ir tame reljefe susidarę ežerai. Dėl to Baltijos aukštumoje taip gausu ežerų ir Lietuvos TSR ribose ir už jos ribų.

Pirmykštis ledyninis reljefas Žemaičių aukštumoje išsilaikė daug blogiau, negu Baltijos aukštumoje. Žemaičių aukštumos reljefas dėl gausių kritulių joje labiau paveiktas tekančiųjų vandenų erozijos. Dėl to Žemaičių aukštumoje ežerų negausu.

Paskutinysis apledėjimas beveik nepalietė Ašmenos aukštumos, kurios reljefas, kaip senesnės kilmės, tekančiųjų vandenų erozijos paveiktas dar labiau, negu Žemaičių aukštumos. Dėl šios priežasties Ašmenos aukštumoje ežerų visai nėra.

Ežerai paprastai būna susitelkę vandenskyrose ir prie jų tiek aukštumose, pvz., Žemaičių aukštumoje, tiek ir žemumose, pvz., Nevėžio ir Šventosios vandenskyroje. Taip yra dėl to, kad vandenskyros tekančiųjų vandenų erozijos veikiamos silpniau ir vėliau už kitas vietas.

* *
*

Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Geologijos ir geografijos instituto Ežerotyros grupės surinktais duomenimis Lietuvos TSR teritorijoje esama 2 543 ežerų, kurių kiekvieno paviršiaus plotas ne mažesnis už vieną hektarą, ir dar maždaug 1 500 ežerų, kurių paviršiaus plotas mažesnis už hektarą, bet lygus arba didesnis už 0,5 hektaro. Bendras didesnių ežerų paviršiaus plotas siekia 93 850,5 *ha*, o kartu su smulkesniais ežerais — 94 600 *ha*. Kadangi visa Lietuvos TSR teritorija užima 65 200 *km*² plotą, tai ežerai sudaro 1,5% visos Lietuvos TSR teritorijos.

Pagal paviršiaus plotą Lietuvos TSR ežerus galima suskirstyti į šias grupes:

didesni kaip 1 000 *ha*	13 ež.,
nuo 500 *ha* iki 1 000 *ha*	22 „
nuo 200 *ha* iki 500 *ha*	50 „
nuo 100 *ha* iki 200 *ha*	72 „
nuo 20 *ha* iki 100 *ha*	460 „
nuo 1 *ha* iki 20 *ha*	1 926 „
Iš viso	2 543 ež.

Pridėjus maždaug 1 500 smulkiųjų ežerų, susidaro apvali suma — 4 000 ežerų visoje Tarybų Lietuvos teritorijoje.

Visų didžiausias ežeras Lietuvos TSR — tai Drūkšių ežeras, pačiuose respublikos šiaurės rytuose, prie pat Baltarusijos TSR sienos ir netoli nuo Latvijos TSR sienos. Šio ežero paviršiaus plotas — 4 500 *ha*.

Visų giliausias ežeras — Tauragnų, taip pat Lietuvos TSR šiaurės rytuose, jo maksimalinis gylis — 60,5 *m*.

Didžiausio, t. y. Drūkšių, ežero maksimalinis gylis — 32 *m*.

* *
*

Pagal ežerų dubenų kilmę Lietuvos TSR ežerus galima suskirstyti į tris grupes:

1) ledyninės kilmės ežerai,
2) upinės „ „ ,
3) karstinės „ „ .

Ežerų, kurių dubenys karstinės kilmės, t. y. trečiosios grupės ežerų, yra nedaug, ir jie gana maži. Jų daugiausia yra šiaurinėje Lietuvos TSR dalyje. Mat, šiaurės Lietuvoje pagrindinius devoninius gipsingus klodus dengia plonas ledyninių sąnašų sluoksnis. Gipsui ištirpus, padermė suyra, ir žemė įdumba. Įdubimuose daug kur susiformuoja ežerėliai.

Antrosios grupės ežerų, t. y. ežerų, kurių dubenys upinės kilmės, taip pat yra nedaug, ir jie ne per didžiausi. Didelė dauguma, jų skaičiuje ir visų didžiausieji, yra Nemuno deltoje ir Nemuno užliejamose vietose, ypač pradedant nuo Šešupės, kairiojo Nemuno intako, žiočių ir einant žemyn pagal Nemuno tėkmę. Prie šios grupės ežerų reikia priskirti ir Krokų Lankas, ežerą-limaną prie Atmatos, Nemuno deltos atšakos, žiočių. Tiksliau sakant, Krokų Lankų dubuo iš dalies yra jūrinės kilmės.

Daugumas šios grupės ežerų susidarė prasiveržus upės vandenims pro upės vingio (meandros) sąsmauką, taigi upės vingiui atsiskyrus nuo upės ir virtus ežeru. Dėl to daugumas šios grupės ežerų yra lanko ar pasagos pavidalo, o jų gylis ne didesnis kaip 2—5 *m*. Tokių ežerų režimas yra labai susijęs su režimu upės, iš kurios jie yra kilę. Tikru ežeru jie pavirsta tik upės vandenims nuslūgus. Upės vandenims patvinus, ypač pavasarį, tokie ežerai dažnai užliejami ir paverčiami upės dalimi. Nuo upės jie vėl atsiskiria, kai upės vandenys nuslūgsta.

Visų daugiausia ežerų (daugiau kaip 2 400 iš bendro skaičiaus 2 543) priklauso pirmajai grupei, t. y. grupei ežerų, kurių dubenys ledyninės kilmės. Šios grupės ežerai yra įvairaus dydžio, turi įvairius krantus, įvairius gylius ir labai įvairų dugno reljefą. Šis didelis įvairumas ir skirtingumas yra glaudžiai susijęs su ežero aplinkos reljefu, kuriame atsispindi įvairūs dubens susidarymo keliai.

Didelio ežerų skaičiaus dubenys išplauti vandenų, tekėjusių po ledynu, esant kintamam hidrostatiniam slėgimui ir veikiant kintamai eroduojamai ir akumuliuojamai ledyninio vandens jėgai. Po ledynu susidariusiais tuneliais tekančių vandenų išrausti dubenys paprastai turi siaurą ilgą, dažnai vingiuotą formą; jie gana gilūs — net ligi kelių dešimčių metrų; jų dugno reljefas nelygus, o krantai statūs. Tokiuose dubenyse susitelkę vandenys sudarė vadinamuosius rininius (latakinius) ežerus. Prie šio ežerų tipo priklauso gana dideli ežerai: Sartų, Dubingių, kurio ilgis kartu su atšakomis siekia iki 30 *km*, Tauragnų (kaip jau minėjome, giliausias ežeras visoje

Lietuvos TSR), Baltojo Lokajaus, Juodojo Lokajaus, Galadusio, Ilgio ir daug kitų ežerų, kurie sudaro, taip sakant, pirmąjį ledyninės kilmės, t. y. rininių, ežerų tipą.

Antrajam ledyninės kilmės ežerų tipui priklauso ežerai, kurių dubenys yra atsiradę labai kalvotame moreniniame reljefe, susidariusiame tirpstančio ledyno pakraštiniame ruože tarp «negyvojo», t. y. nejudančio, ledo luitų. Šio tipo ežerų krantai labai netaisyklingi, su daugybe įlankų ir pusiasalių. Šiuose ežeruose būna daug salų. Ežerų dugno reljefas labai nelygus, o ežerų paviršiaus dydis labai įvairus. Šitam ežerų tipui priklauso visų didžiausi Lietuvos TSR ežerai, bet taip pat pasitaiko ir vidutinių bei mažų šio tipo ežerų. Dažniausiai šio tipo ežerų dubenys iš įvairių pusių yra apsupti, o neretai ir užtvenkti galinių morenų eilėmis. Prie šito tipo ežerų priklauso Drūkšių ežeras (kaip minėjome, visų didžiausias, jo plotas — 4 500 *ha*), Vištyčio, Platelių, Alaušo, Avilių, Luodžio ir daugelis kitų ežerų. Jų gyliai nemaži, siekia ligi kelių dešimčių metrų.

Šio tipo ežerų yra ir tokių, kurių dubenų susidarymui turėjo įtakos taip pat po ledynu tekėjusieji vandenys. Kilmės atžvilgiu tokių ežerų dubenys yra sudėtingi. Tą sudėtingumą padidina dar greta jų aptinkami ozai ir kiti dariniai. Tokiuose kilmės atžvilgiu sudėtinguose dubenyse tyvuliuoja nemažas skaičius ežerų, kurių didžiausi yra Trakų grupės ežerai (maksimalinis Galvės ežero gylis 46,75 *m*), Daugų grupės ežerai (maksimalinis Daugų ežero gylis — 44 *m*) ir kiti.

Ištirpus didžiuliams negyvojo ledo luitams lengvai banguoto reljefo ir lygios dugninės morenos ribose, jų vietoje susidarė gana dideli ir gilūs dubenys, kuriuos galima priskirti prie trečiojo tipo ledyninės kilmės ežerų dubenų. Šio tipo ežerų krantai gana taisyklingi, neišsiraitę, gyliai mažesni už antrojo ar pirmojo tipo ežerų gylius. Šiam trečiajam ledyninės kilmės ežerų tipui gali būti priskiriami didieji Sūduvos ežeryno ežerai, būtent, Dusios, Metelio ir Obelijos ežerai, kurie iš dalies yra ir užtvenktiniai.

Kai kurie ežerai užtinkami ledynmečio pabaigoje suplautų lygumų ribose. Jie yra liekanos didelių ežerų, kadaise tyvuliavusių prie tirpstančio ledyno. Šitie liekaniniai ežerai pasižymi apskrita arba pailga forma ir gana taisyklingais nevingiuotais krantais. Jie nelabai gilūs ir apsupti pelkių-durpynų. Prie šio ketvirtojo tipo ežerų, turinčių ledyninės kilmės dubenis, reikia priskirti Žuvinto ežerą su Amalvo (Amalviškių) ežeru, Rekyvos, Popio ir kitus.

Apie kitus tipus ežerų, turinčių ledyninės kilmės dubenis, nekalbėsime, kaip antai, apie tipą ežerų, kurių dubenų kilmė aiškinama evorsija, t. y. eroduojamu iš aukštai krintančio ir sudarančio verpetus vandens veikimu. Tokių ežerų yra nedaug, ir jie nedideli, nors kartais gana gilūs.

* *
*

Kalbant apie ežerus biologiniu atžvilgiu, visų pirma reikia vertinti juos pagal jų žuvingumą, kuris yra svarbus liaudies ūkiui. Produktyvumo atžvil-

giu gana daug Lietuvos TSR ežerų yra mezotrofiniai, t. y. turintieji vidutinišką kiekį planktono ir bentoso, reikalingo žuvims misti.

Prie tokių priklauso Drūkšių ežeras, Trakų grupės ežerai, Daugų, Platelių ir kiti gana gilūs ir dideli ežerai. Nemažą skaičių ežerų reikia priskirti prie eutrofinių, t. y. turinčių daug planktono ir bentoso. Jie yra vidutinio dydžio ir mažesnio gylio. Maži ir negilūs ežerai daugiausia sudaro stipriai eutrofinių, arba daugiamaisčių, ir net distrofinių, arba bemaisčių, ežerų grupes. Šiems ežerams būdingas nepalankus dujų režimas žiemos bėgyje, o dažnai ir rūgšti vandens reakcija, dėl ko čia pastoviai gali gyventi tik mažiausiai lepios žuvų rūšys, kaip kuoja (*Rutilus rutilus*), lydeka (*Esox lucius*), ešerys (*Perca fluviatilis*), lynas (*Tinca tinca*), o kai kada juose išsilaiko tik karosas (*Carassius carassius*).

Tarp žuvų, kurios veisiasi Lietuvos TSR ežeruose, pirmą vietą užima karpinės (daugiau kaip 60%): kuoja, arba mekšras, aukšlė (*Alburnus alburnus*), karšis (*Abramus brama*); paskui karpines seka lydeka, toliau — ešerinės žuvys: ešerys, pūgžlys (*Acerina cernua*), o kai kur ir starkis (*Lucioperca lucioperca*). Aplamai, iš lašišinių Lietuvos TSR ežeruose daugiausia veisiasi stintų (*Osmerus eperlanus*), mažiau — seliavų (*Coregonus albula*) ir dar mažiau — sykų (*Coregonus lavaretus*). Apskritai skaičiuojant, iš viso pagauto žuvų kiekio lašišinių pagaunama 6—7%.

Iš viso Lietuvos TSR ežeruose veisiasi apie 30 žuvų rūšių. Priklausomai nuo to, kokiems žuvų kompleksams jie geriausiai galėtų tikti, mūsų ežerus galima suskirstyti į keletą grupių, būtent:

1. Seliaviniai ežerai: Drūkšių ežeras, Trakų grupės ežerai (Galvės, Skaisčio ir kt.), Daugų, Dusios, Platelių ir visa eilė kitų. Tai dideli, gilūs mezotrofiniai ežerai; būdingiausia žuvis — seliava. Šaltose šių ežerų gelmėse gerai gali gyventi sykas, kuris kai kuriuose ežeruose yra įveistas. Žinoma, juose veisiasi ir kitos žuvų rūšys, kaip antai, stinta, karšis, kuoja, ešerys, lydeka. Šių ežerų ichtiofauna pasižymi įvairumu.

2. Karšiniai ežerai, kurie už pirmuosius gausesni, bet ne tokie gilūs, eutrofiški: Luodžio ežeras, Metelio, Dysnų ir kiti. Be karšio, gausi čia aukšlė, o kai kur ir stinta.

3. Ešeriniai-kuojiniai ežerai yra gausesni. Jų ichtiofaunos sudėtis priklauso nuo eutrofijos išsivystymo laipsnio ir yra daugiau ar mažiau įvairi. Vandeninė augalija gerai išsivysčiusi, kartais dengia visą ežero dugną, todėl dugne kaupiasi daug dumblo. Dėl nepakankamo žiemos metu deguonies režimo šių ežerų vengia lašišinės žuvys, starkis, vėgėlė (*Lota lota*) ir kitos. Būdingiausios šiems ežerams žuvys yra kuoja, ešerys, lydeka. Palankesnėmis sąlygomis čia gali veistis karšis, meknė (*Leuciscus idus*), lynas ir kai kurios kitos žuvys.

4. Karosiniai ežerai — tai paskutinė ir gausi ežerų grupė. Jie paprastai nedideli, negilūs ir labai uždumblėję. Jiems būdingas ryškus deguonies deficitas žiemos metu, ir juose pakenčiamos sąlygos beveik tik vienam karosui; kai kurie iš šių ežerų yra užžėlę ir eutrofiški, kiti plyti tarp kimininių durpynų, jų vanduo rūgštus, jie distrofiški.

Ši ežerų klasifikacija reikšminga dėl to, kad galima iš anksto sužinoti, koks ichtiofaunos kompleksas gali veistis viename ar kitame ežere. Tatai turi labai didelę reikšmę, sprendžiant šių ežerų ichtiofaunos pertvarkymo ir produktyvumo padidinimo klausimus*.

Antra labai įdomi ežerų faunos sritis — tai paukščiai, visų pirma vandeniniai. Daugiausia esama ančių, laukių, arba cinorių, narų. Daug kur aptinkamas baublys. Prie ežerų gyvena ir daug kitokių paukščių: žuvėdrų, kirų, lingių. Apžėlusiose pakrantėse gyvena daug paukščių giesmininkų: krakšlių, nendrinių startų ir kt.

Paukščių ir apskritai gamtos apsaugai Tarybinė vyriausybė 1945 m. paskelbė Žuvinto ežerą, esantį Sūduvos ežeryne, rezervatu, kuriame dabar veisiasi reti ir vertingi paukščiai, jų skaičiuje laukinės žąsys ir gulbės. Tai pirmasis gamtos rezervatas Lietuvoje.

Ežerų pakraščiuose yra ir žvėrelių, pvz. ūdrų. Žuvinto ežere bandoma įveisti bebrų.

Ežerų augalija yra labai įvairi. Yra ežerų labai prižėlusių, ypač nendrių ir švendrų. Pavyzdžiu gali būti Žuvinto ežeras, kurio didesnioji dalis yra užaugusi švendrais ir nendrėmis. Ne be reikalo Žuvinto ir jam artimas Amalvo ežeras laikomi «mirštančiais» ežerais, kuriuos marina ne tiek į juos įtekančios upės, kiek įvairūs augalai. Jie stengiasi paversti ežerus pelke-durpynu, tokiu, kokio jie dabar beveik iš visų pusių yra apsupti.

* *
*

Tenka pasakyti keletą žodžių apie Lietuvos TSR ežerus ir ekonominiu atžvilgiu, turint galvoje žvejybą, medžioklę.

Žvejybą gali šiek tiek apibūdinti šie skaičiai: pramoninių ežerų paviršiaus plotas sudaro 78 000 *ha*, t. y. daugiau kaip 80% viso Lietuvos TSR ežerų paviršiaus. Iš maždaug 30 žuvų rūšių, kurios veisiasi Lietuvos TSR ežeruose, dauguma yra pramoninės. Metinė žuvų produkcija nedidelė, sudaro apie 9—10 *kg* iš *ha*. Šie skaičiai kuklūs, ir jie kuklūs dėl to, kad Lietuvos TSR ežerai ne tik carizmo, bet ir Lietuvos buržuazijos valdymo metais žiauriai buvo eksploatuojami visokių «arendatorių», kurie Lietuvos TSR ežerų ichtiofauną be atodairos naikino. Ypač daug ichtiofaunos buvo išnaikinta hitlerinės okupacijos metu. Atkūrus Lietuvoje tarybinę santvarką ir vystant respublikos socialistinį liaudies ūkį, rūpinamasi ne tik žvejyba, bet ir žuvininkyste, visų pirma ichtiofaunos pagausėjimu ir pagerėjimu, arba tiksliau, pagausinimu ir pagerinimu; žiūrima, kad žvejyba būtų racionali; stengiamasi atstatyti buržuazijos viešpatavimo ir hitlerinės okupacijos padarytus nuostolius; daroma visa, kad Lietuvos TSR ežerų produktyvumas būtų padidintas, įveista juose tiek ir tokios žuvies, kiek ir kokios objektyviosios sąlygos leidžia. Numatoma pagauti ne po 9 ar 10 *kg* iš hektaro, o po 40 *kg* ir daugiau žuvies.

---

* Rašant šį skyrelį, pasinaudota ichtiologo A. Mačionio suteiktomis žiniomis.

Be žuvies, kasmet Lietuvos TSR ežeruose pagaunama apie 300 *cnt* vėžių.

Įvairių paukščių, ypač ančių, gausumas Lietuvos TSR ežerus, sezonui atėjus, paverčia medžioklės sfera.

Susisiekimui ir transportui Lietuvos TSR ežerai mažai tenaudojami. Tačiau ateityje transportas ežerais bus plečiamas.

Taip pat ežerai daugiau bus panaudoti gyvenvietėms aprūpinti vandeniu.

Kai kur ežerai panaudojami melioracijos reikalams: į juos nuleidžiamas vanduo, arba atvirkščiai — jie patys iki tam tikro lygio nuleidžiami.

Tarybinės valdžios metais Lietuvos TSR ežerai įgijo reikšmės ir energetikos požiūriu. Labai svarbų vaidmenį ėmė vaidinti ežerai mažosios energetikos srityje, reguliuojant Lietuvos TSR mažųjų upių vandenų režimą.

Visų gražiausias pavyzdys — tai 1952 m. pradėta statyti ir 1953 m. liepos 19 d. atiduota eksploatacijai elektros hidrostotis «Tautų draugystė» ant Drūkšių ežero, kaip žinome, didžiausio ežero visoje Lietuvos TSR teritorijoje ir esančio toje vietoje, kur susieina trijų brolіškų respublikų sienos: Lietuvos, Baltarusijos ir Latvijos. Ši hidrostotis pastatyta iniciatyva trijų kolūkių: V. M. Molotovo vardo, Adomo Mickevičiaus vardo ir J. M. Sverdlovo vardo. Jos galingumas siekia iki 300 *kW;* ji tiekia elektros energiją dvylikai kolūkių. Užtvanka ežerą paverčia talpiu vandens rezervuaru, atliekančiu visus metus elektros energijos šaltinio funkcijas.

Geografijos metraštis, t. I, 1958
K. BIELIUKAS

GEOGRAFŲ DRAUGIJOS VEIKLOS LIETUVOJE APŽVALGA

(Žodis pradedant pirmąjį Lietuvos TSR geografų draugijos – TSRS geografų draugijos filialo bendrąjį susirinkimą)

Norint savo veikloje teisingai įvertinti tarybinę tikrovę, reikia remtis dabartimi, žvelgti į ateitį ir nepamiršti praeities.

Dabartis teikia mums ne vieną džiuginantį faktą. Vadovaujant Komunistų partijai, Tarybų Lietuvos ekonominiame ir kultūriniame gyvenime pasiekti didžiuliai laimėjimai. Mūsų respublikos aukštosios mokyklos išaugo ir kiekvienais metais išleidžia vis didesnį skaičių tinkamai parengtų įvairių sričių specialistų. Respublikos mokyklos ir mokslo tiriamosios įstaigos taip pat kasmet papildomos naujais tarybiniais kadrais, tarp jų ir geografais, dirbančiais atsakingą geografinės aplinkos ir gamybinių jėgų tyrimo darbą. Didelis skaičius geografų, išėjusių iš aukštosios mokyklos, išsisklaido po visą respubliką.

Tai daug žadantis faktas. Deja, jį lydi kūrybiško bendradarbiavimo ryšių susilpnėjimas dėl sunkumo dalytis savo mokslinio metodinio ir tiriamojo darbo patyrimu. Dėl to daugumas respublikos geografų rado reikalinga turėti visus geografus jungiančią visuomeninę organizaciją — mokslinę draugiją, kuri koordinuotų ir skatintų įvairiose įstaigose dirbančių geografų kūrybinį darbą, padėtų jiems ir taip prisidėtų prie spartesnio ir planingo Lietuvos TSR tyrimo ir vaisingesnio mokomojo-auklėjamojo darbo.

Geografai kreipėsi į Lietuvos TSR Mokslų akademijos prezidiumą, prašydami imtis iniciatyvos įsteigti Lietuvos TSR geografų draugiją – TSRS geografų draugijos filialą. Dėl tos iniciatyvos Lietuvos TSR Ministrų Taryba atkreipė į tai dėmesį ir, siekdama padėti vystyti tarybinį mokslą geografijos ir su ja susijusių disciplinų srityje, taip pat populiarinti ir propaguoti tarp plačiųjų darbo žmonių masių geografijos mokslo žinias ir pasiekimus, nutarė organizuoti prie Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvos TSR geografų draugiją. Šis Ministrų Tarybos 1955 metų birželio 15 dienos nutarimas Nr. 296 yra šio susirinkimo ir visos Lietuvos TSR geografų draugijos veiklos juridinis pagrindas.

Šis pagrindas, taip pat faktas, kad Lietuvos TSR geografų draugija bus TSRS

geografų draugijos filialas, laiduoja Draugijos veiklos sėkmingumą ateityje: Lietuvos TSR Vyriausybė ta veikla domėsis ir ją rems; taip pat Draugija naudosis parama ir iš TSRS geografų draugijos pusės. Žinoma, parama būna efektyvi tik tuo atveju, jei patys Draugijos nariai veiklūs.

Taigi Draugijos veikla ateityje sėkmingai vystysis, o ta veikla bus šakota, t. y. vyks įvairiomis kryptimis. Imkime kad ir TSRS geografų draugijos nario įskaitos lapelį. Jame pažymėtos net aštuonios veiklos šakos, nurodytos aštuonios kryptys:

1) fizinės geografijos,
2) ekonominės geografijos,
3) geografijos istorijos,
4) medicininės geografijos,
5) biogeografijos,
6) matematinės geografijos,
7) etnografijos,
8) geografinių žinių propagandos.

Ateities sėkmingumą laiduoja ne vien dabartis, bet ir praeitis. Vilnius jau yra buvęs panašios draugijos, būtent Imperatoriškosios Rusijos geografinės draugijos Šiaurės vakarų skyriaus centru. To skyriaus veiklos paminklas – keturios knygos, išleistos 1910, 1911, 1912 ir 1913 metais. Iš šių keturių knygų matyti, kas, t. y. kokios temos, sudarė skyriaus veiklos turinį, koks to turinio pobūdis, kuriomis kryptimis veikla vyko ir kaip ji vystėsi.

O vystėsi gana sunkiai. Pati Imperatoriškoji Rusijos geografinė draugija buvo įsteigta Peterburge 1845 metais. Nuo 1850 metų ėmė kurtis jos skyriai su centrais Tiflise, Irkutske, Vilniuje, Orenburge, Kijeve. Vilniuje Šiaurės vakarų skyrius įsikūrė 1867 metais ir apėmė Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Mogiliovo ir Vitebsko gubernijas, t. y. beveik visą dabartinę Tarybų Lietuvą ir Tarybų Baltarusiją. Veiklos kryptys buvo šios: 1) fizinė geografija, 2) matematinė geografija, 3) etnografija, 4) archeologija, 5) statistika, 6) archeografija ir 7) istorija. Skyrius gyvavo iki 1876 metų. Po tų metų jo veikla apmirė ir buvo apmirusi iki 1910 metų. Tais metais skyriaus veikla daugiausia Vilniaus mokslo apygardos globėjo, astronomijos mokslų daktaro Grigorijaus Vasiljevičiaus L e v i c k i o pastangomis buvo atgaivinta. Šis laikotarpis, būtent nuo 1910 iki 1914 metų, t. y. iki Pirmojo pasaulinio karo, buvo produktyviausias. Minėtosios keturios knygos kaip tik ir yra to laikotarpio veiklos rezultatas. Jose randame straipsnių iš geografijos, archeologijos, istorijos, etnografijos, archeografijos ir geologijos sričių.

Geografijos skyriuje yra M. A. Pavlovskio aukštu moksliniu lygiu aprašytas Drūkšių ežeras. Šis aprašymas ilgai nenustos reikšmės. Taip pat šiame skyriuje yra pateiktos Borisovo, Gomelio, Mstislavlio, Klimovičių miestų monografijos.

Archeologijos skyriuje yra paliesta Gomelio apskrities senovė, pateikta žinių apie Neries akmenį, taip pat apie Gardino, Polesės, Mogiliovo, Borisovo, Smurgainių (Smorgonės) archeologiją. Šiame skyriuje yra išspausdintas (ketvirtojoje knygoje) ir daktaro Jono Basanavičiaus straipsnis apie tai, kaip lietuviai senovėje kilnodavosi vandenimis. Esama dar vieno J. Basanavičiaus straipsnio apie Mindaugo ir Kęstučio antspaudus (trečiojoje knygoje, archeografijos skyriuje). Bet šitie du straipsniai yra verstiniai iš Lietuvių Tautos, Lietuvių mokslo draugijos organo. Specialiai šioms knygoms straipsnių J. Basanavičius nerašė ir turbūt Šiaurės vakarų skyriaus veikloje aktyviai nedalyvavo. Apie J. Basanavičiaus vadovaujamą Lietuvių mokslo draugiją ketvirtojoje knygoje gana teigiamai atsiliepiama.

Istorijos skyriuje yra pateiktos įvairių veikėjų biografijos: Nikiforovskio, Smorodskio, Čiagino. Šiek tiek yra paliesta ir Vilniaus miesto istorija.

Labai įdomus ir turiningas etnografijos skyrius, bet jis liečia daugiausia Baltarusiją. Iš Lietuvos etnografijos paliestos tik lietuvių mįslės.

Archeografijos skyriuje nagrinėjami įvairūs seni raštai. Šalia minėtų Mindaugo ir Kęstučio antspaudų, mums labai įdomus 1648 metų Vilniaus miesto planas.

Pagaliau, geologinėse temose randame žinių apie ledynines nuogulas Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijose (pagal Nemuno upę), apie gintarą Vilniaus apskrityje, panemunių fosforitus, ledynines nuogulas Vilniaus apylinkėse.

Taigi senosios Geografų draugijos narių kai kurie darbai atlikti ir parašyti rūpestingai, su dideliu atsidėjimu ir kruopštumu. Tie darbai skatins šių dienų geografus vystyti tarybinį mokslą geografijos ir su ja susijusių disciplinų srityje, taip pat populiarinti ir propaguoti naujausias žinias ir pasiekimus geografijos ir geologijos srityje tarp plačiųjų darbo žmonių masių.

Tačiau vertinant kultūrinį ir mokslinį buvusios Draugijos palikimą kartu tenka pažymėti, kad paminėta Draugija ir jos skyriai didele dalimi buvo reakcingi ir savo veikla padėjo caro Rusijos varomai tautų priespaudos politikai. Tarp Draugijos narių randame Rusijos reakcijos viršūnių atstovus. Draugijoje jiems skiriamos garbės vietos. Kaip antai tarp Draugijos garbės narių figūruoja pagarsėjęs savo žiaurumais generalgubernatorius grafas Muravjovas-Korikas, Šiaurės vakarų

skyriaus Vilniuje 1867 metais įsteigėjas ir aktyvus Draugijos narys, varęs lietuvių tautos rusinimą, Vilniaus švietimo apygardos kuratorius Kornilovas ir visa galerija caro valdininkų, kurie vykdė Rusijos šiaurės vakaruose tautų priespaudos, nutautinimo ir kolonizacijos politiką. Paminėtuose Draugijos skyriaus užrašuose (Zapiski) atspausdintuose kai kuriuose straipsniuose atvirai kalbama apie caro Rusijos uždavinius šiaurės vakarų kraštuose ir į šiuos uždavinius įtraukiama Draugija, kuriai specialiems darbams atlikti skiriamos biudžetinės lėšos ir teikiama jai visokeriopa parama. Taigi vertinant senosios Draugijos – Vilniaus Šiaurės vakarų skyriaus – palikimą, tenka atskirti, atsijoti racionalųjį jos grūdą nuo pelų.

Buržuazinėje Lietuvoje Vytauto Didžiojo universitete Kaune veikė Geografijos katedra, kuri sutelkė ir parengė būrelį geografų. Kilo sumanymas įsteigti Lietuvos geografų draugiją, kurios steigiamasis susirinkimas įvyko 1934 m. sausio 26 d.

Lietuvos geografų draugija paskutiniais metais turėjo arti 100 narių ir jos veikla daugiausia reiškėsi organizavimu viešų paskaitų geografinėmis temomis, kurių dauguma buvo skirta geografinėms kelionėms. Ankstyvesni jos nariai parengė ir išspausdino populiarių straipsnių žurnaluose ir periodinėje spaudoje.

Jos veikla, kaip ir visas kultūrinis Lietuvos gyvenimas, užpuolus hitlerinei Vokietijai mūsų šalį, buvo nutraukta.

Tarybinės santvarkos sąlygomis Lietuvoje išaugo didelis būrys geografų, geologų, geofizikų, energingų ir gerai parengtų specialistų, kurie dirba mokslinio tyrimo institutuose, aukštosiose ir vidurinėse mokyklose ir kitose įstaigose. Steigiamos Lietuvos TSR geografų draugijos uždavinys yra sutelkti juos vienoje bendroje organizacijoje, kuri, iš vienos pusės, padės jiems tobulėti, iš antros pusės — Draugija galės išplėsti savo veiklą, atlikdama kilnius geografijos ir geologijos vystymo ir jo populiarinimo mūsų respublikoje uždavinius. Todėl kiekvienam Draugijos nariui iškyla rimta ir atsakinga pareiga dirbti taip, kad Draugija augtų, stiprėtų ir jos veikla būtų aukštai vertinama.

Per labai trumpą laiką Lietuvos TSR geografų draugijos iniciatyvinė grupė išaugo iki šioje salėje susirinkusio į pirmąjį Draugijos visuotinį susirinkimą nemažo skaičiaus narių, pasiryžusių dirbti geografijos, geologijos ir artimų joms šakų mokslo suklestėjimui mūsų respublikoje. Iniciatyvinės grupės vardu sveikinu draugus ir drauges, įstojusius į Draugiją, ir linkiu Jums sėkmės Jūsų darbe.

Tokiais linkėjimais pradedamas pirmasis visuotinis Lietuvos TSR geografų draugijos susirinkimas.

K. Bieliuko laiškas žmonai

1935.VI. 29 d.

Kaunas

Kas subatos vakarėlį oi, oi...

Mat šiandien subata.

Mylima Sabusaite! Bepigu Tau ilgą laišką rašyti, nes Tu rašai per kūlis kartus ir beveik tris dienas. Tai man dabar suprantama, kodėl aš taip retai gaunu, nes tris dienas tingi, tris dienas rašai .....

.....

..... Taigi matai ranką pasidėjęs, tik nežinau ant kurios vietos, na, ant dildies, dildies, turiu prisipažinti, kad darbo iki 1 liepos dar neužbaigiau, bet užtat paskaitai baigiu ruoštis. Et, žinai kai ženyjiesi, tai nėr laiko greit darbus užbaigti. Vieną dieną buto ieškai, kitą - baldus apžiūrinėji, kitą - pusdienį Nemune papūškinėji ir t.t. Baldus jau apžiūrėjau ir užsakysiu keltvirtadienį, t.y. 4 liepos, nes iki to laiko labai maža laiko turiu, kursai prasiseda 1 d. liepos, ruošiam žemėlapų ir kt. parodą, be to trečiadienį, t.y. 3 d. liepos nuo 6 iki 8 val. vakaro skaitysiu savo "garsiajame visame pasaulyje" paskaitas. Taigi prisimink mane bent tomis valandomis, kad aš bėdą žmogiškai atlikčia. Taigi man labai gerai išeina, bėdą atliksiu pirmą savaitę, o pratybas atlikti nusprendžiau matuojant ežerą, kuriam velniui man ten su jais vargti šiltuose kabinetuose. .....

.....

Tavo Kazys

Autobiografija

Bieliūno Kazimiera, Kazimiero s.

Autobiografija

Gimiau 1901 metais rugpjūčio 26 dieną Dagių kaime, Ažerių valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje. Mano tėvai buvo žemdirbiai. Savo vaikų baigiau Ažerių valsčiaus pradinę mokyklą iš kurios po pirmojo imperialistinio karo, 1918 metais, įstojau į Marijampolės Realinę gimnaziją, kurią baigiau 1924 metais. Baigęs gimnaziją, tais pat metais įstojau į Kauno Universiteto Šaulio-matematikos fakultetą, kurį baigiau 1929 metais. Pedagoginį darbą pradėjau 1930 metais Kauno Šaulių gimnazijoje, kur dirbau iki 1932 metų.

1932 metais persikėliau dirbti į Kauno Universiteto Šaulio-matematikos fakulteto fizinės geografijos katedrą, kur dirbau įvairiose mokslinio aparato ir veikiau mokslinio personalo pareigose iki 1940 metų, t.y. iki Šaulio-matematikos fakulteto perkėlimo į Vilnių. 1936 metais Kauno Universiteto Šaulio-matematikos fakulteto Moksliniuose Fonduose apgyniau geografijos mokslų daktaro laipsniui gauti disertacijos temą: „Dotnuvos baseino ežerai". 1940 metais Vilniaus Universiteto Šaulio-matematikos fakultete buvau išrinktas docentu, fizinės geografijos katedros vedėju. 1940 metais antrame semestre buvau patvirtintas

profesoriumi fizinės geografijos katedros vedėjų. Skaitau bendrąjį fizinės geografijos ir limnologijos kursus.

Nuo 1940 metų spalio mėn. iki 1941 metų birželio mėn. dirbau Vilniaus universitete prorektoriaus ūkio reikalams. Vokiečių okupacijos metu iš šių pareigų buvau atleistas ir degradavęs į docentus.

1944 m. liepos 16 dieną Lietuvos TSR Švietimo Komisaro nėl buvau paskirtas Vilniaus Universiteto Gamtos-matematikos fakulteto profesoriumi, tarybinės doktaro laipsnį, fizinės geografijos katedros vedėju. Šias pat 1944 m. liepos 16 dieną buvau paskirtas Vilniaus Valstybinio Universiteto rektoriumi. Ryšium su perėjimu dirbti į Lietuvos TSR Mokslų akademiją 1945 m. gegužės 1 d. iš rektoriaus pareigų buvau atleistas. 1946 m. vasario mėnesį Lietuvos TSR Mokslų akademijos sesijoje buvau išrinktas akademiku-sekretoriumi ir patvirtintas eilės Geologijos ir geografijos Institute direktoriaus pareigas. Šias pareigas einu ir dabartiniu metu.

1932 metais Gamtos-matematikos fakultete buvau komandiruotas studijuoti semestrui į Latvijos Universiteto fizinės geografijos institutą, o nuo 1938 metų vasario

1d. iki 1939 metų augsijo 1d. buvau komendiruotas į Čekoslovakijos Universiteto Pragoje Geografijos institutą pagilinti žinių įvairiose geografijos šakose, ypač fizinėje geografijoje. Dirbdamas Čekoslovakijos Universitete Pragoje, parengiau habilitacinį darbą, tema: „Upė Egeris – hidrografinė studija". Turiu parengtą ir paskelbtą mokslų darbų daugiau kaip 30.

Visasąjunginio Komiteto Aukščiausioji Atestacinė Komisija 1945 metais patvirtino mane profesorium, o 1946 metais – pripažino – geografijos mokslų daktaro laipsnį.

1945 m. TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsaku esu apdovanotas medaliu „Už šaunų darbą Didžiojo Tėvynės kaso metu" ir 1947 metais – Darbo Raudonosios Vėliavos ordinu.

K. [signature]

Vilnius, 1958. XII. 14

Algirdas Stanaitis, Justina Pukinskaitė

St42 **Akademikas Kazimieras Bieliukas.** Biografinė apybraiža / Algirdas Stanaitis, Justina Pukinskaitė. – Vilnius: APYAUŠRIS, 2012. – 86 p.

ISBN 978-9955-609-66-7

Knygoje pasakojama apie vieną iš žymiausių Lietuvos geografų Kazimierą Bieliuką. Rašoma apie jo gyvenimo kelią, atliktus mokslo darbus, atsakingas administracines pareigas sudėtingais XX amžiaus vidurio metais. Pateikiamas jo publikuotų darbų sąrašas, aprašoma pedagoginė ir visuomeninė veikla. Akcentuojama K. Bieliuko darbų svarba ežerotyros mokslui, Lietuvos mokslinės akademinės geografijos plėtrai, mokslinių geografijos leidinių steigimui.

Akademiko mokinių ir bendradarbių prisiminimuose atsispindi jam būdingi bruožai: geranoriškumas, gebėjimas bendrauti su visais žmonėmis. Knygoje publikuojami jo darbų pavyzdžiai, autentiška autobiografija, laiškas žmonai. Leidinys pratęsia seriją apie Žymiausius Lietuvos geografus, skirtą ne tik geografų bendruomenės nariams, bet ir plačiai visuomenei.

UDK 91(474.5)(092)

Maketavo Gintaras Vilutis

Tiražas 100 egz.

Išleido M. Mikalajūno leidykla APYAUŠRIS
mymi@inbox.lt

Spausdino REGRAFAS
marketingas@regrafas.lt

APIE AUTORIUS

Algirdas Stanaitis *gimė 1934 m. vasario 15 d. Ąžuolų Būdos kaime Marijampolės apskrityje. 1953 metais baigė Kazlų Rūdos gimnaziją ir pradėjo studijuoti geografiją Vilniaus universitete. Baigęs studijas 1958–1962 m. dirbo Lietuvos MA Geologijos ir geografijos institute, neakivaizdžiai mokėsi aspirantūroje.*

Nuo 1962 m. dirba Lietuvos Edukologijos universitete (anksčiau Vilniaus Pedagoginis universitetas). 1965 m. jam suteiktas docento, 1987 m. – Lietuvos nusipelniusio dėstytojo, 1989 m. – profesoriaus vardas. Per 50 metų A. Stanaitis skaitė įvairius gamtinės ir socialinės geografijos kursus, vadovavo lauko praktikoms, bakalauro ir magistro darbams.

Mokslinio darbo kryptys: gamtinė geografija, gyventojų ir gyvenviečių tyrimai, kraštotyra, aplinkos apsauga. Paskelbė per 20 atskirų leidinių, šimtus mokslo ir mokslą populiarinančių ir informacinių straipsnių. Pomėgiai: kelionės, fotografavimas, fizinis darbas, sportas.

Justina Pukinskaitė *gimė 1987 m. rugsėjo 26 d. Viekšnių miestelyje, Mažeikių rajone. 1994–2006 metais mokėsi Viekšnių vidurinėje mokykloje. 2006 m. įstojo į Lietuvos Edukologijos universiteto (buv. Vilniaus Pedagoginis universitetas) Gamtos mokslų fakultetą studijuoti geografijos. 2010 m. baigė geografijos bakalauro studijas bei įgijo mokytojo kvalifikaciją. 2010–2012 metais mokėsi Lietuvos Edukologijos universiteto gamtinės geografijos magistrantūroje. Magistriniam darbui Akademikas Kazimieras Bieliukas ir jo mokslinių darbų reikšmė geografijos moksle vadovavo profesorius A.Stanaitis. Magistrantūros studijas baigė su pagyrimu. Studijų metais aktyviai dalyvavo universiteto mokslinėje, visuomeninėje, sportinėje veikloje, turistinėse pažintinėse kelionėse. Studijuodama domėjosi ne tik geografijos edukologija, bet ir psichologija, filosofija, turizmu. Pomėgiai – kelionės, sportas, fotografija, informacinės technologijos.*